MÜÜRILEHT

NÜÜDISKULTUURI HÄÄLEKANDJA

SAJA ÜHETEISTKÜMNES NUMBER : OKTOOBER 2021

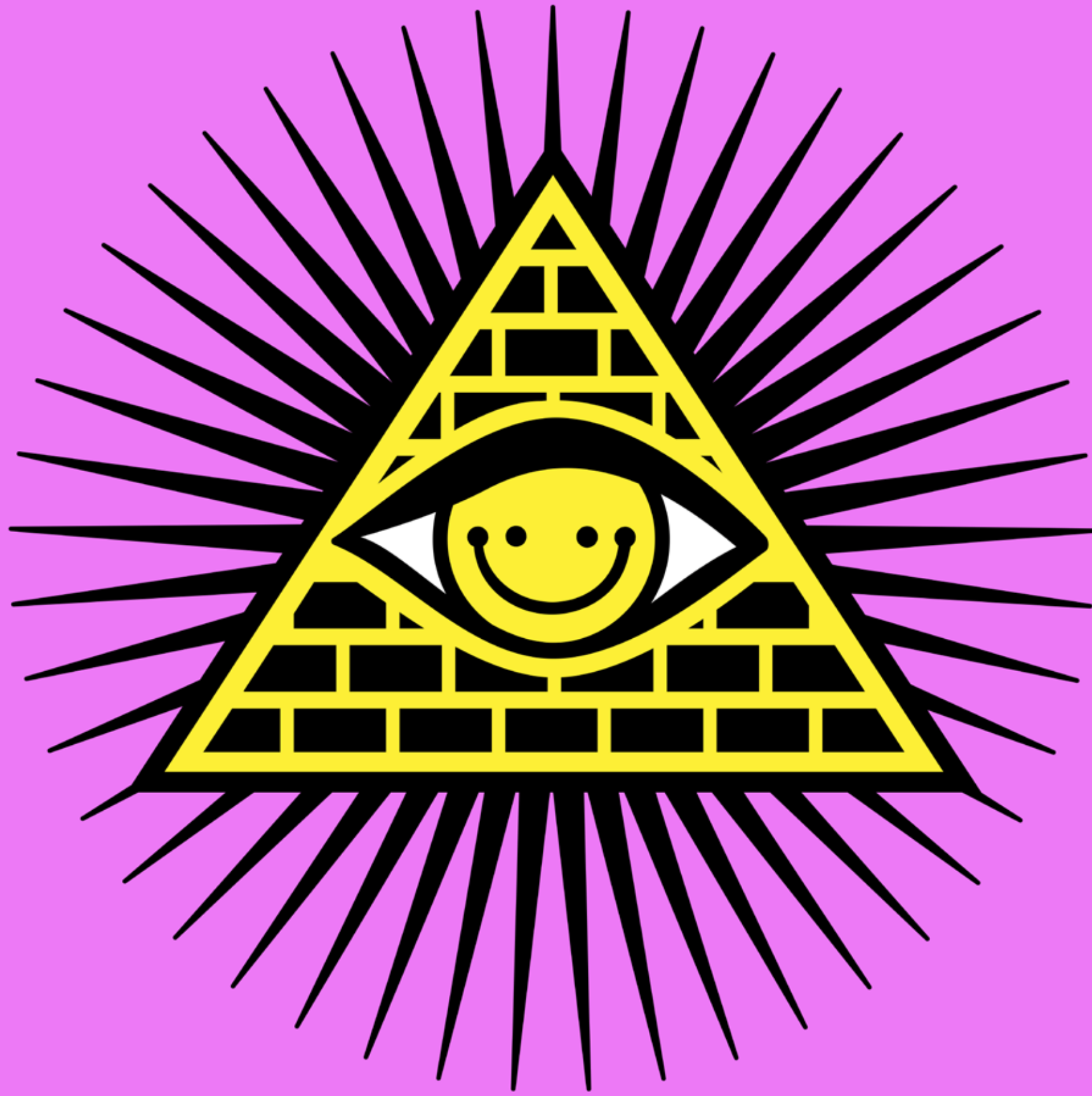

HIND 2€

9 772346 662013

#111 : VANDENÕUD

JUHTKIRI

SALASEPITSUSTE KULDAEG

„Mis seisukohal sa oled COVID-19 tekkepõhjuste suhtes?" küsis minult hiljuti üks sõber ja jätkas: „Mina usun küll seda Wuhani laborilekke teooriat." Jään vastuse võlgu, sest ma ei oska koroonaviiruse vallapääsemise põhjustest midagi arvata. Oli see õhtusöögiks tarbitud nahkhiir, salakaval biorelvakatsetus või õnnetu juhus – kuni midagi tõendatud ei ole, võibki jääda spekuleerima. Kerin paar kuud tagasi hetke, kui trennipartner ütleb mulle riietusruumis jutu sees: „Ma saadan sulle WhatsAppis ühe uurimuse, mis näitab, kuidas juudid on seotud maailma juhtivate süsteemidega." Saangi telefoni mingi kaunis arusaamatu vandenõuteoreetilise artikli, mis mängib ikka sedasama sionistliku salanõu plaati, mida paljud poliitilised režiimid ja inimesed on viimasel sajandil propageerinud. Igapäevaseid sosinaid vandenõudest, kollektiivsetest varimanipulatsioonidest ja kõigest sellest, „millest ei lubata rääkida", saaks loetleda küll ja veel.

Enneolematu hulga erineva sisuga informatsiooni ristamine enneolematu globaalse kriisiga on mõjunud vandenõuteooriate juba niigi epideemilisele levikule kui väetis, mis annabki põhjust rääkida järjekordsest „salasepitsuste kuldajast". Või on see juhus, et vahetult enne Y2Kd esimese osaga välja tulnud „Matrixi" frantsiisi järjekordne peatükk just praegu kinodesse jõuab??? See on võimestav tunne, kui sina isiklikult või osana laiemast kaasamõtlejate ringist oled just see, kes rebib maailmalt maha tema valeliku eesriide. Tükid kukuvad paika kui „Tetrise" mängu klotsid ja maailm selle kaootilisena näivas keerukuses muutub hoomatavamaks. Nii nagu muinaseestlased nägid meteoriidikraatris vanapagana aset või hauda, on ka näiteks viiruse tekitatud kraater mingile osale inimkonnast paremini nähtav läbi konspiratsiooniprillide.

Skepsis ja kahtlus (või isegi paranoia) moodustavad loomuliku osa inimese vereringest ja peaksid teoreetiliselt aitama näiteks eristada uudist libauudisest, siiraid kavatsusi pahatahtlikest või fakti väljamõeldisest, andes maailmaga suhestumisel teatava immuunsuse. Kahtlusmehhanismi (või paranoia) ala- või ületalitluse korral tekib aga intensiivne põletikuline protsess, mille tulemusel siginevad varem iseenesestmõistetavasse praod ja kurrud ning kaob senisel kujul usk ümbritseva paikapidavusse. Ja siin ei loe, millisesse kajakambrisse, poliitilise spektri otsa või inforuumi ma kuulun. Toon paar poliitilist näidet. Nii nagu Eestis on seatud viimastel aastatel populismituules kahtluse alla e-valimiste usaldusväärsust, on näinud valimispettuse tonti näiteks Ameerika Ühendriikides nii demokraadid kui ka vabariiklased. Valimispettusest räägiti nii **George W. Bushi** võidu kui ka nüüd **Joe Bideni** võidu puhul. USAs on tehtud mitmesuguseid uuringuid, millest nähtub, et valimiste vandenõusse uskujaid leiab mõlema partei toetajate hulgast – see, kumb karjuma hakkab, oleneb lihtsalt tulemusest. 2018. aasta Brasiilia presidendikampaania ajal pussitati tulevast presidenti **Jair Bolsonarot** kõhtu, viimane elas selle üle ja sai valitud. Nüüd on tulnud välja dokumentaalfilm, mis seab kogu pussitamise kahtluse alla ja läheb lausa nii kaugele, et mängib oletusega, et tegemist oli erakordse vandenõu ja lavastusega, mille taktikaline eesmärk oli diskrediteerida vasakpoolseid ja aidata Bolsonaro võimule. 2017. aastal Prantsusmaa presidendivalimistel ligi 20% häältest kogunud vasakpoolne kandidaat **Jean-Luc Mélenchon** tuli näiteks hiljuti lagedale väitega, et ilmselt on järgmiste valimiste eel oodata planeeritud suurt intsidenti või mõrva, mis aitaks huvigruppidel (loe: oligarhidel) avalikku arvamust just vajaliku kandidaadi suunas kallutada. Tõin need näited, et viidata, kuidas vandenõuteooriad stiilis „sotsiaaldemokraadid esindavad interrinde teist tulemist" ei ole omased ainult populistlikule parempoolsele spektrile. Loll on see, kes oma argumentidele tõendeid ei leia. Rohepööre pole ju kokkuvõttes midagi muud kui rohetehnoloogiat arendavate ettevõtete, vaktsineerimine ravimitööstuse ja **Lil Nas X** Billboardi esinumbrina seksuaalvähemuste vandenõu.

Salasepitsuste kuldaeg tõestab ilmekalt, et nn teaduse ja progressi tants käib ikka üks samm edasi ja kaks tagasi. Kuigi sel aastal on toimunud juba kolme eri ettevõtte esimesed kosmoseturismireisid, siis sellega paralleelselt tuleb lihtsurelikel siin Maa peal madistada lamemaalastega. Kuigi Oxfordis uskumatul kiirusel AstraZeneca koroonavaktsiini loonud teadlased võrdlevad oma tegu inimese kuule saatmisega, on teiste silmis parim rohi valimatu EI! Kuigi Neo ohverdas end kolmandas „Matrixi" filmis robotitele, on ta uues osas ikka elus. Võta siis kinni.

Aleksander Tsapov, peatoimetaja

Foto: Kuur Kaask / Ekspress Meedia

Esikaane illustratsioon: Andrei Kedrin

Müürileht on keskkonnasõbralik trükis, mille tootmisprotsessis on kulutatud vähe energiat, kasutatud minimaalselt keskkonda saastavaid kemikaale ning arvestatud maailma metsade keskkonnasõbraliku, sotsiaalselt õiglase ja majanduslikult elujõulise majandamisega.

NORDIC SWAN ECOLABEL
Trükitoode
4041 0820

TOIMETUS

Aleksander Tsapov	peatoimetaja	aleksander@muurileht.ee
Henri Kõiv	tegev- ja sotsiaaliatoimetaja	henri@muurileht.ee
Mariliis Mõttus	elustiili- ja muusikatoimetaja	mariliis@muurileht.ee
Maia Tammjärv	kirjandus- ja teadustoimetaja	maia@muurileht.ee
Stefan Peetri	kultuuritoimetaja	stefan@muurileht.ee
Pille Sepp	keeletoimetaja	pille@muurileht.ee
Tanel Mütt	müügi- ja reklaamijuht	tanel@muurileht.ee

Makett/kujundus: Madis Katz
Illustraatorid: Andrei Kedrin, Ann Pajuväli, Ave Taavet, Jaan Pavliuk, Jaan Rõõmus, Liisa Kruusmägi, Lilian Hiob, Maris Tammer, Stella Salumaa, Vahram Muradyan, Villem Roosa
Fotograafid: Janis Kokk, Ken Mürk, Renee Altrov, Tõnu Tunnel

KOLLEEGIUM: GUSTAV KALM, PIRET KARRO, MARGUS KIIS, KEITI KLJAVIN, AHTO KÜLVET, KAISA LING, ELLEN MACKAY, SILLE PIHLAK, BERK VAHER, KEIU VIRRO

VÄLJAANDJA: SA KULTUURILEHT

TOETAB KULTUURIMINISTEERIUM

TRÜKK: PRINTALL · TIRAAŽ: 4500

JÄLGI MEID
@Muurileht

SAADA MEILE

Uudiseid ja pressiteateid: *uudised@muurileht.ee*

Kirju, heliplaate, raamatuid ja muid väljaandeid Müürilehe aadressile Voorimehe 9, 10146 Tallinn

Müürilehele pakke saates palume märkida adressaadiks kindlasti „Müürileht".

KAASAUTORLUSEST

Müürileht ootab kaastöid, milles on ajakohased ideed ja nende veenvad põhjendused; mis on kirjutatud loetavas eesti, vene või inglise keeles; milles ei leidu arutut idiootsust, vaid troonib silmapaistev mõtteselgus. Palavalt oodatud on artiklid ühiskonna, kultuuri, teaduse ja laiemalt elu kohta. Toimetus jätab endale – iseenesest mõista – õiguse valida, millised tekstid avaldatakse. Aga kuna määrav ei ole ainult tekst, on tervitatud ka illustratsioonid, fotod, koomiksid, plakatid ja muud ajaleheformaati sobivad väljendusvormid! Kaastööga seoses võta ühendust mõne meie toimetajaga.

TOETA MÜÜRILEHE VÄLJAANDMIST

Telli Müürileht püsilepinguga 1.80 € eest kuus: *tellimine.ee/muurileht*

Reklaami Müürilehes: *muurileht.ee/reklaam*

INFO TELLIJATELE

Müürilehe levi korraldab Express Post. Kui värske leht õigel ajal kohale ei jõua, siis võta ühendust Express Posti klienditeeninduskeskusega telefonil (+372) 617 7717 või kirjuta aadressil *tellimine@expresspost.ee*.

SISUKORD

VANDENÕUD

POST-FAKT
Vandenõude leksikon – *Müürilehe konspiratiivtoimetus* [5–8]

PERSOON
Intervjuu Andero Uusbergiga – *Henri Kõiv* [9–12]

KÜBERILM
Vandenõukultuur tõejärgsel ajastul – *Marko Uibu* [14–15]
Pärnits TikTokis teist Eestit kehastamas – *Sanna Kartau* [18–19]

TEADUS
Usaldamatus kui vandenõuteooriate alguspunkt – *Marju Himma* [16–17]

PUUST JA PUNASEKS
Kultuurimarksism – *Elise Rohtmets* [21]

KOOMIKS
Tume planeet – *Urmas Viik* [22–24]

PÄEVAKAJA

POLIITIKA
Valimiskampaaniatest TikTokis – *Airi-Alina Allaste* [25]

LINNARUUM
Need neetud kastid – *Elo Kiivet* [26]

KESKKOND
Osadusest elavaga – *Aet Annist* [27]

KULTUUR

ARVUSTUSED
Kinospurt: „Rikutud hing. Viirus" – *Elss Raidmets* [29]
Kinospurt: „Õiglus 2" – *Kevin Piperal* [29]
Uued plaadid [35]
Jaan Kaplinski „Vaimu paik" – *Vilja Kiisler* [36]

SKEENE
Mis on Internet Cafe? – *Mariliis Mõttus* [30–31]
DJ-ankeet: Riin-Kärt Ranne [34]
Tõukejõud: Kristin Pärn [34]

KÜBERILM
astraal_fekaali meemuaarid [32–33]

Reijo Roos

Foto: Heleno Angela Kisler

Reijo Roos on noor näitleja ja kirjanik, kes tegeleb Eesti ja Soome ühise kultuurimaastiku arendamisega. Kasutab y-tähte ja unistab Marsile minekust.

marss

lamame vaevasel kynkal
päikesekuivatatud muru peal
kergelt liivane, punased sipelgad

öökylm hiilib rohuliblede vahel
tänavalambi viimane valgus
takerdub männiokastesse

lamame munamäe tipus, aga
tegelikult mitte, on lihtsalt
selline tunne
vaid vaevane kyngas, teen
otsa lahti

kas näed seda täppi seal
seal teiste tähtede keskel, ta
paistab veidike punakam
kas ei paista?

seda seal mõtled või?
osutad sõrmega

jah, toda, see pole miski muu kui
marss
temake punane planeet, inimkonna lootuskiir ja
viimnepääs, nagu dannebrog
mis laskub taevast alla
päästmaks me rahva

…

oh jah, see on marss
sinna yhel ilusal päeval tahan ma minna…

haha
okei
ja su turtsatusega
kukuvad kõik tähed taevast alla
korraga
täidab õhku ainult
piinlik vaikus, sipelgas hammustab
ai!

kõik korras?

jaa
aga me peaksime vist
minema hakkama

starlink

nägin nõmme mäelt marssi ja
falcon 9 lendas yle iirimaa

kuppelrohehooned
esimene kultuur
rahvusvahelisus standardiks
punakaspruunisus maamullaks

vaid sind seal armastaks
et kõik pärast meid
saaksid armastada vabamalt

hyvasti
ses syrreaalsuses synnime
punasel planeedil uuesti

Illustratsioon: Ann Pajuväli

200 000

Nii palju tähemärke on keskmiselt ühes Müürilehe numbris selle kaanest kaaneni läbilugemisel.

PÄSSIKUBUUM

Võidurelvtastumine supertoitude ja terviselisandite turul on võtmas maad ka Eestis. Viimastel aastatel on kasvanud hoogsa turunduse toel plahvatuslikult nõudlus mustast kasepässikust ehk *chaga*'st ehk kase-käsnast toodetud eliksiiride ja pulbrite järele. Seda müüvad nii talupoed, matkajuhid kui ka maahipid. Pandeemia kontekstis on immuunsüsteemi tugevdav pässik nõnda minev kaup, et muidu pigem haruldast seent proovitakse nüüd Eestis kultuurina kasvatama hakata, pookides neid puidupoltidega kaskede külge.

Pässik. Foto: Sven Arbet / Ekspress Meedia / Scanpix

ÕLIPÖÖRE

Novembris pannakse nurgakivi Eesti Energia uuele õlitehasele Auveres. Kuigi kliimastreigis Fridays For Future osalevad noored vaidlustasid kohtus tehase rajamise ehitusloa, osutus see vaid ajutiseks kukkumiseks kohaliku põlevkivileegioni jätkumarsis. Õlitehase *pro* ja *contra* seisukohtade üle võiks ju tehnobürokraatlikus väitlusklubis lõputult vaielda, kuid küsimus on pikas plaanis suuresti sümboolse ja moraalse kaaluga: kui Eesti Energia üks kannikas räägib rohepöördest ja teine lahutamatust suhtest põlevkiviga, siis see on märk kas küünilisusest või sügavamast isiksushäirest.

VABA RAHATA VABA LAVA

Narva Vaba Lava, kultuuriintegratsiooni ja kultuurilise ilmajäetuse tasategemise suurprojekt Ida-Virumaal, seisab sulgemise lävel, kuna vaba raha teatrikeskuse pidamiseks on otsas. Kultuuriministeerium on teinud ettepaneku alustada arutelu uue riikliku sihtasutuse loomiseks, mis hõlmaks Narva teatrikeskust ja Sakala tänava teatrihoonet. Vaba Lava nõukogu esimees Allan Kaldoja aga praeguse struktuuri lammutamises perspektiivi ei näe ja ootab Vaba Lava kahe teatrimaja käitamiseks riigistamise asemel pigem tegevustoetusena 550 000 eurot aastas.

Narva Vaba Lava. Foto: Eero Vabamägi / Postimees Grupp / Scanpix

ÖKURAATOR: SIIM PREIMAN

Siim Preiman. Foto: Mihkel Maripuu / Postimees / Scanpix

Tallinna Kunstihoone kuraatorit Siim Preimani huvitab kunstitöötajate tegevuse köögipool ja jalajälg. Samal ajal iseloomustab tema haaret kirglikkus ja haprus. 2019. aasta suvel kureeris Preiman näituse „Hea olemise kunst", mille eesmärk oli kahandada võimalikult palju kunstinäituse korraldamise ökoloogilist jalajälge, ning kehtestas end seeläbi kuraatorina, kes selgitab kliimakriisi ajastul, mis on näituste kureerimise tagajärjed. Seega võib Preimani pidada kontekstualiseerijaks, tema kuraatoriloome on eelkõige sidususe ja seoste loome tänapäeva kunstihuvilisele, keda intrigeerib kunstitöö mõju loodusele. Ta peab end „meetodkuraatoriks", kes tungib meetodnäitleja kombel süvitsi oma ainese valu- ja pidepunktidesse ning serveerib detailirikkalt kaasaegse kunsti eetilisi paradokse. Ida Raadio saates „Vitamiin K" on Preiman kostitanud koos Lilian Hiobiga kunstimeelsemat rahvast juba paar aastat ka kunstijuttude ja intervjuudega. Pole viletsat näituse-materjali, vaid on vilets kuraator, ja Preiman on näidanud aja jooksul, kuidas ka igavamad asjad, nagu T-särgid näitusel „Sada särki seljas", võivad tähistada ületootmise ajastul läbi-lõiget olmelisest kuni inimese süvapsühholoogiani. Tema loometegevust iseloomustavad aktuaalsed teemad ja oskus kõnetada publikut väljaspool kaasaegse kunsti välja ning loodetavasti ei katke tema kunstitegevuse tagajärgi avav üldistusvõime ka uue näitusega „Mändfulness", mis avatakse 1. oktoobril.

VÄÄRIB JÄLGIMIST:

akkki.ee

Äkki Instagrami konto

Kui varem sai lugeda kohalikust alternatiivkultuurist vene keeles praeguseks pigem hibernatsiooni vajunud ajakirjast ПЛУГ, siis nüüdseks on kohalikul ajakirjandusmaastikul tegutsenud juba mõnda aega eestivene noorte ellukutsutud veebiajakiri Äkki, mis keskendub eri kultuuri- ja ühiskonnanähtuste kajastamisele, olgu nendeks siis arengud Ida-Virumaal, haridustee Eesti ülikoolides, üksindusega toimetulek või hoopis sündmuste tutvustamine ja vahendamine. Äkki tekstid ilmuvad eranditult vene keeles, pakkudes keeleoskajale head võimalust eestivene noorte tegemistega tutvumiseks või oma oskuste praktiseerimiseks.

SEAPÕIS

Oh seda põrgulist nüüdisaega. Liustikud sulavad, ookeanid tõusevad ja Tallinna Munitsipaalpolitsei on asunud koordineeritud rünnakule linde toitvate vanainimeste vastu. Müürilehe oraakli tulevikunägemustest pidevalt vesised silmad näevad ette hirmsat saabuvat. 9600 eurot sunniraha sõnakuulmatutele linnumemmedele? Te ei tunne tuld, millega te mängite! Aastaid lindudega nende omas keeles suhtlema õppinud varese-, kajaka- ja tihaselausujad vastavad igale tulevasele sunnirahale senini vaid piiblilugudest ja Alfred Hitchcocki „Lindudest" tuntud apokalüptilise hävitustööga. Matsalu looduskaitsealalt tõuseb taevasse miljonipealine rändlinnuparv, kes katab pealinna mitme meetri paksuse väljaheitekihiga, mis sööbib mäludesse oktoobripommitamisena. Kormoranid hävitavad nii Kadrioru pargi, botaanikaaia kui ka mupo peakorteri Paldiski maanteel ning seejärel kukutavad linnumemmede salk ja Linnuvabriku grupeeringu järelejäänud liikmed linnavalitsuse. Kõik see viib omakorda riigivõimu langemiseni. Pika Hermanni tornist kistakse alla Eesti lipp ja torn ise eraldatakse kurgedele, riigipiruka jagamiseks moodustatakse teenelistest linnutoitjatest ja mitteortodoksestest ornitoloogidest koosnev koalitsioon ning kolm lõvi asendatakse vapil kolme kooruva munaga.

LÜHIKE JA LÕPLIK VANDENÕUDE LEKSIKON

Kes tõmbab eesriide taga niite, kust tulevad faktid ja kelle huvides varjatakse tõde? Sellele annab ammendava vastuse Müürilehe konspiratiivtoimetuse koostatud ainus ja tõeline vandenõude leksikon.

Kirjutas **Müürilehe konspiratiivtoimetus**, illustreeris **Nadezda Andrejeva**

EKSPERT

Kui lasta pilk üle Telegrami veebisaidi uudisvoo, jäävad silma pealkirjad, milles figureerivad sõnad „doktor", „professor" või „bioloog", samuti jagatakse seal uudiseid teadusmaailmast, seega pole sugugi õigustatud Brexiti ajal **Michael Gove'i** suust kõlanud hinnang, et rahval on ekspertidest kõrini. Neil on lihtsalt enda eksperdid ja teadusuuringud: 5G-vastased refereerivad ehitusbiolooge, vaktsineerimisvastased **Andrew Wakefieldi** ja lamemaalased… piiblit.

FAKTID

Vandenõuteoreetikute jaoks peamiselt enda viie meelega kogutud info.

CHEMTRAILS

Vaatad selgel suvepäeval taevasse, näed seal kõrgustes lennukit ja selle taga üha pikenevat valget jutti, mis jääb pikkadeks minutiteks taevalaotust katma. Konspiratsiooniteoreetik sinus juba teab, et need valged hajuvad siilud tähistavad valitsuse mastaapset katset reguleerida kliimat ja rahvaarvu või siis ravimifirmade plaani mõjutada alumiiniumsoolasid või tooriumiosakesi õhku puistates meie kõigi tervist. Vanasti oli taevas sinine, nüüd on see pideva mürgitamise tõttu hallikaks kulunud. See, mis tundub veel jabur teooria, võib kliimakriisi süvenemise valguses prohvetlikuks osutuda, sest teadlased ja poliitikud arutavad praegu tõsimeeli, kuidas aerosoole stratosfääri tulistades planeedi kuumenemist pidurdada.

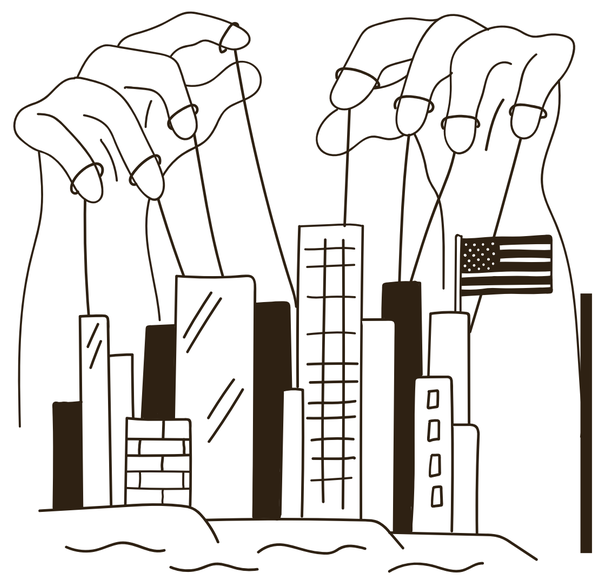

KIVIKANTSLI JUTUD

Üle kuue aasta on üks militaarrõivastes, kaelusmütsi ja aeg-ajalt ka suusaprillidega suure kivi taga kükitav mees pidanud YouTube'is ühiskondlikel teemadel metsajutlusi. Muuseas kõneles ta juba 2015. aastal paranoilisel ideaaltingimustest epideemia tekkeks ja levikuks. Jututeemad keerlevad Ukraina „tegelikust" sõjast illuminaatide ja peatselt saabuva maailmalõpuni, mille tarbeks tuleb rajada varjendeid. Oma kummalises lavastuslikkuses kuulub see videokanal kindlasti kohaliku põrandaaluse vandenõukultuuri varasalve.

SÜVARIIK

Imeliselt õnnestunud tõlge ingliskeelsest terminist „deep state", mille maaletoojaks tasub pidada Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna endist esimeest **Mart Helmet** ja mis jõudis temani Ameerika Ühendriikide eelmise presidendi **Donald Trumpi** retoorika kaudu. Tegemist on ettekujutusega, et riigi- ja ühiskonnaelu juhib ning suunab valitud esindusorganite asemel tegelikult mingi salapärane võrgustik. Paljudest teistest vandenõuteooriatest erineb „süvariik" oma tavatult suure määramatuse, n-ö ujuvuse tõttu. Peaaegu kunagi ei nimeta „süvariigi" eest hoiatajad ühtegi nime ning ka institutsionaalselt pole selle koosseis kuigi selge. On osutatud, et tegelikult juhivad riiki ametnikud, vähemasti USA kontekstis on fookus enamasti jõuorganisatsioonidel, Eesti konspiratiivskeenes on saanud süvariigi märgi külge ka ajakirjandus. Kahjuks pole seni veel selgust, kes juhib süvariiki, kuid arvata võib, et sügaval süvariigis on peidus veel üks teine, n-ö süvariigi süvariik. Selge pole seegi, kes seda süva-süvariiki juhib. Jne.

jätkub >

< eelneb

ILLUMINAADID

See, mis tähistas kunagi üht Baierimaa 18. sajandi salaühiskonda, mis levitas üle Euroopa valgustuslikke ideaale ratsionalismi ülemvõimust, on muutunud nüüdseks paranoiliste kogukondade esihirmuks selle pärast, kuidas salaühingud, süvariigi organid või popstaarid levitavad ajupesuprogramme ja ehitavad uut maailmakorda. Populaarsesse teadvusesse süstisid 60ndatel tänapäevase nägemuse illuminaatidest pilareligioosse diskordiaanluse looja **Kerry Wendell Thornley**, müstik **Gregory Hill** ja vastukultuuri esindaja kirjanik **Robert Anton Wilson**. Viimane töötas parasjagu Playboy heaks ja tema abiga avaldati Playboy kaante vahel kamba peale keel-põses- ja vabas vormis järjejuttu illuminaatidest kui salajasest organisatsioonist Ühendriikide valitsuse eesriide varjus. President **JFK** atentaadi järel avaldatud vandenõuteooria väitis, et kõigi poliitiliste atentaatide taga on Ühendriikides üks salajane organisatsioon – illuminaadid. Loodi üleelusuurusteks nähtusteks kujunenud fiktsioone, mis muutsid illuminaadid külma sõja salajasteks peaideoloogideks. Thornley ei arvanud, et tema kaasaegsetest võiks keegi uskuda neid iroonilisi läkitusi 18. sajandist pärinevast organisatsioonist, mis varitseb Suure Vennana ühiskonna süvakihtides.

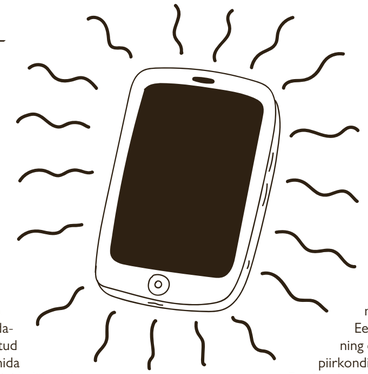

5G

Juba 20. sajandi alguses tunti muret raadiolainete tervisele avalduva mõju pärast, 70ndatel levisid hirmujutud laste vähiriskist, mida põhjustab elektriliinide lähedal elamine, kaks kümnendit hiljem hakati nägema peamist ohtu mobiilsidetehnoloogias, mis on jõudnud nüüdseks viienda generatsioonini. Tehnoloogia muudkui areneb, kuid hirmud on ikka samad: endiselt räägitakse sellest, kuidas elektromagnetlained põhjustavad ajukasvajaid või nõrgestavad meie immuunsüsteemi. Kui oled pidevalt väsinud või sind kimbutab sageli peapööritus, siis äkki on sul elektromagnetiline hüpertundlikkus – konditsioon, mis on pannud ka kohalikud 5G-vastased mikrolainekiirguse mõõturitega mööda Eestit ringi liikuma ning eriti halva energiaga piirkondi kaardistama. Kui Eestis toimub 5G-vastane ristiretk veel petitsioonide ja mõõturitega, siis mujal maailmas on süüdatud sidemaste, rünnatud postide otsa ronivaid töölisi ja Brüsseli näitel jõutud isegi 5G-võrgu paigaldamine ametlikult peatada. Kõik see on aga vesi Venemaa veskile, mis edastab propagandakanali Russia Today kaudu pidevalt 5G ohtudest kõnelevaid uudislõike. Ikka selleks, et oma tehnoloogilist mahajäämust vandenõuteooriaid külvates tasa teha. Või on seegi kõigest üks vandenõuteooria?

JÜRI LINA

Kuigi Jüri Lina nimi seostub ka nõukogudevastasusega 1970–1980ndatel, kui ta oli läbi Soome Rootsi emigreerunud ja KGB tagaotsitav, siis ilmselt tuntakse teda enim Eesti teenekaima vandenõuteoreetikuna, kes on muu hulgas enda sõnul 1974. aastal ka UFOga kohtunud. Jüri Lina oli sage külaline kadunud Tallinna TVs, Nõmme Raadios ja saates „Hallo, Kosmos!", siiani võib teda kohata aga Õhtulehe veergudel. Jüri Lina on pühendanud oma elu meid ümbritseva võltsi maailma eesriide maharebimisele ning vabamüürlaste ja hiiliva diktatuuri paljastamisele, mille üheks krooniks oli tema 2018. aastal valminud dokumentaalfilm „Võltsitud maailm". Teisitimõtleja *par excellence*.

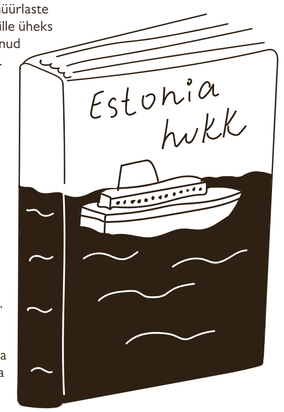

KRIITILINE MÕTLEMINE

Müstiline miski, mille puudumises süüdistab avalikkus vandenõuteoreetikuid ja vandenõuteoreetikud omakorda avalikkust.

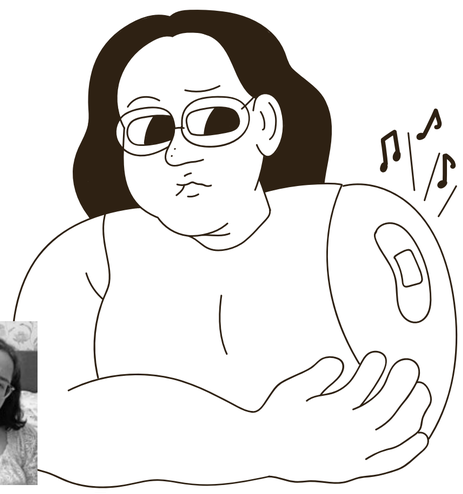

PARVLAEVA ESTONIA HUKK

Nii suured ja valusad katastroofid nagu parvlaeva Estonia hukk 28. septembril 1994 toovad endaga paratamatult kaasa spekulatsioone selle üle, mis võis tegelikult juhtuda. Paljude nende jaoks, keda laevaõnnetus iseäranis lähedalt puudutas, on lugu endiselt lahenduse ja veenva selgituseta. Nõnda kisub iga Estonia huku aastapäev ja iga uue uurimise tulemuste avalikustamine taas lahti vanad haavad, ikka kirjutatakse katastroofist raamatuid, ikka pöörduvad ajakirjanikud lähedase kaotanud inimeste poole, ikka vaagitakse seda, mis võib peituda n-ö ametliku narratiivi taga (ja kuhu ikkagi kadus kapten **Piht**?), mida ei peeta eri põhjustel alati sugugi usaldusväärseks. Nõnda arutataksegi tihti selle üle, et midagi mätsitakse kinni, midagi varjatakse (eriti teeb seda Rootsi riik). Sellele viitavad sagedasti kõlavad küsimused selle kohta, miks ei taheta mõnd järjekordset uurimist algatada. Ehkki meie jaoks siin on Estonia katastroof arusaadavatel põhjustel vägagi erilise kaaluga, tasub märgata, et ülejäänud maailma katastroofifolkloori kontekstis ei ole need spekulatsioonid ja nendega kaasnevad vandenõuteooriad kuigivõrd unikaalsed, nõnda räägitakse näiteks ka USA rahvusliku katastroofi 9/11 kontekstis siiani millegi riiklikust kinnimätsimisest. Ikka salgab valitsus juhtunut, ikka on tõde kusagil olemas… Vaevalt need spekulatsioonid kunagi päriselt ära kaovad, kuni on veel neid, kes katastroofi mäletavad.

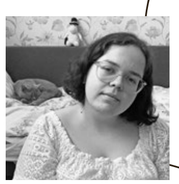

Nadezda Andrejeva on Tallinnas tegutsev kunstnik, kes on jõudnud maalimisest graafilise disaini ja illustreerimise juurde ning loob lisaks väikeseid koomiksiraamatuid. (Instagram: @*nadidj*)

KIIBISTAMINE

Tõejärgsusele omaselt hakkas kiibistamisteooria levima veebisaidi Reddit ühest postituste lõimest, jõudes üsna ruttu eri meediakanalite vahendusel muteerunud kujul vaktsiinivastaste „aktivismi" ja retoorikasse. Iga vandenõu sisaldab killukest tõde, sest vandenõuteooria kaudu tahetakse reaalses maailmas midagi muuta, pakkudes ettekäändeid tegutsemiseks. Äkki *nad* tõesti kiibistavad meid vaktsiiniga nagu tänavakasse, pugedes 5G kaudu meie süvapsühholoogiasse? Nutitehnoloogia kasutusmugavuse kasv, kõikjale ulatuv (sotsiaal)meedia ja tehniliste vahendite üha pisemaks muutumine toidavad paranoilist hirmu, et meie mõtlemist poogivad välised latentsed jõud – äkki sa ei istugi juhiistmel, vaid oled onu Billi kaugjuhitav android, kelle aju on keeratud 5G-sagedusele.

LAME MAA

Muistsed rahvad on kujutanud meie koduplaneeti ookeanivees hulpiva kettana, mille kohal kõrgub kuplina taevas, kus paistavad päike, kuu, planeedid ja tähed. Niisamuti on see olnud eri nägemustes ruudu- ja silindrikujuline, seisnud sammastel ning toetunud ookeanis ujuvale kilpkonnale. Sellele, et meie planeet on siiski maa*kera*, mitte maa*ketas* või maa*silinder*, jõuti jälile Vana-Kreekas umbes 5. sajandil eKr – see on fakt, mida on võimalik tõestada nii kuuvarjutuste, horisondi taha kaduvate laevade, loojuva päikese, ajatsoonide kui ka kosmosest tehtud fotodega. Kui aastatuhandeid tagasi vabandas eksimused välja teadmiste ja uurimisvõimaluste puudumine, siis 21. sajandil muudavad Maa lapikuks pigem teadusskepsis ja usaldamatus eliidi vastu. Nii leidub ka praegusel ajal hulk inimesi, kes arvavad lameda Maa teooriale toetudes, et põhjapolaarjoon asub Maa keskel, Maa servi ümbritseb Antarktika jääsein, millest üleronimist takistavad NASA valvurid, ning kosmosest tehtud pildid Maast on *photoshop*'itud. „Lamemaalase" silt on muutunud omamoodi vihmavarjuterminiks kõiksugu vandenõuteooriate uskujate kohta.

(:)KIVISILDNIK

Igati huvitav ja rikkalik kuju Eesti kultuurimaastikul, kelle maailmataju kõigi nüansside avamiseks pole siinne formaat kaugeltki piisav. Vandenõuteoorite kontekstis tasub aga esmalt vaadata kuulsusrikka Edmud Burke'i Seltsi „Tähenduse teejuhtide" 104. saate poole, kus kodanik Sildnik defineerib vandenõuteooria järgmiselt: „No eks ta on Ameerika luurajate poole väljamõeldud sõimusõna, millega sõimatakse „lurjuseid", kes ei usu ametlikku valet. […] See on see, kuidas valitsus sõimab oma vastaseid. Vene ajal olid teised sõnad selleks: rahvavaenlane ja nõukogudevastane, agitaator, kahjur. Kui sa mingi sõnavõtu teed, siis väga sageli oled sa vandenõuteoreetik, ükskõik kas sa ei usu Estonia asja, sa ei usu mingit vanadussurma uut nime või on sul muid patte." Ta lisab, et kõik „ametliku vale" kahtluse alla seadjad ei ole sealjuures normaalsed, terved ja targad, aga „protsent" olevat siiski normaalsete ja tervete vandenõuteoreetikute kasuks. Paremäärmusliku meediaplatvormi Uued Uudised lugeja teab aga sedagi, et rahvuslike vandenõude paljastamise kõrval kannustavad (:)kivisildnikku sulge haarama ka hämarad mahhinatsioonid meie kultuurisfääris (konkreetsemalt: kes saavad auhindu ja raha ning – enamgi veel – kes neid ei saa), mille peamisteks niiditõmbajateks ehk hallideks kardinalideks on salapärane „tädide" võrgustik. See, kas tegemist võibki olla süvasüvariigi pikalt otsitud kohaliku rakukesega, jääb siinkohal lahtiseks.

MMS

Miracle mineral supplement, eesti keeles imeline mineraallahus on alternatiivmeditsiini propageerijate üks kurikuulsaimaid relvi, mis aitab väidetavalt nii HIV, vähi, autismi, koroona kui ka teiste haiguste vastu. Kui sõna „imeline" ühe ravimi nimetuses veel häirekella lööma ei pane, siis võib-olla veenab rohkem väide, et tegemist on 28-protsendilise naatriumkloriti lahusega, millest saab hapetega reageerimisel kloordioksiid – aine, mida kasutatakse tööstuses pleegiti ja puhastusvahendina. Selle asemel et kõigist haigustest vabaneda, võivad tulemuseks olla niisiis hoopis lööve, oksendamine, elundikahjustused, nägemishäired ning halvemal juhul surm. Kui sulle pakutakse ravimit, mis aitab kõige vastu, ei aita see ilmselt millegi vastu.

TÕENDID

Kui neid on palju, saab osutada nendevahelistele vastuoludele. Kui need on ametlikud, saab need kaasata hõlpsalt vandenõuteooriasse endasse. Kui need puuduvad, saab rääkida ulatuslikust tõendite kinnimätsimise operatsioonist.

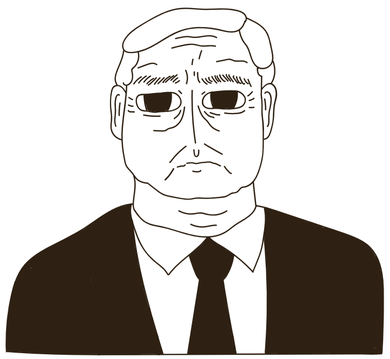

GEORGE SOROS

Kui leidub kandidaate, kes võiksid juhtida süva-süvariiki, siis tõenäoliselt jääb sõelale ainult George Soros, Ungaris sündinud ja Ameerikas elav miljardär. Sorosel on selleks rolliks olemas kõik eeldused (loe: ta on juut, kellel on palju raha). Nii levivadki kuuldused, et Soros rahastab liikumist Black Lives Matter, rahvusvahelist naiste marssi, globaalset migrantide rännet, toob meeleavaldustele kohale telliskive, rääkimata siis sellest, et ta roolib homoteerulli ja indoktrineerib tulevasi punarevolutsionääre. 91-aastase vanahärra tegutsemisind ja haare näivad olevat hoomamatud. Sorose omnipotentse imago kohta võiksid seejuures kõige paremini aru anda kaks juudi härrasmeest: **Arthur Finkelstein** ja **George Birnbaum**.[1]

[1] *Grassegger, H. 2019. The Plot Against George Soros. – BuzzFeedNews, 20.01.*

Q-ANON

Praeguseks on ilmne, milleks paremäärmuslik meemipropagandamasin suuteline on. President Trumpi (Q jälgijate jaoks „lunastaja") poliitikasse tulek näitas, kuidas internetikultuur sulas kokku demokraatlike protsessidega. Trumpi ristiretki saatsid pea igal sammul Q läkitused – Q ja Trump moodustasid ükseteist toitva trollimasina, mis langes kokku üleüldisema neoparemäärmusliku retoorika ja vandenõuteooriate vohamisega sellistel veebisaitidel nagu 4chan, 8chan ja Reddit, kus valuutana kehtisid misogüünsus, rassism, vägistamisporno ja eliidivastasus.

Q läkituste autoriteks peetakse **Ron** ja **Jim Watkinsit**. Ühendriikides on räägitud juba mõnda aega „külmast kodusõjast", kus ühel pool tandrit räuskab kirev seltskond ravitsejaid ja uusvaimsuse propageerijaid, jooga-instruktoreid, trolle, natse, vaimuhaigeid ja vaktsiinivastaseid, teisel pool rindejoont on aga Q jälgijate jaoks liberaalse eliidi valimispettused ja Wall Streeti kuritegelikud kartellid, vasakpoolsed ning muidugi laste nooruseliksiirist toituv globaalne satanistlik pedofiiliavõrgustik, mis on seotud Ühendriikide demokraatliku parteiga.

MUSTRID

Hollywoodi filmidest on tuttav stseen mõne vandenõuteoreetiku kodust, mille otsaseina katab fotosid, ajaleheväljalõikeid, kaarte ja sümboleid täis hiigelsuur tahvel, kõik elemendid on ühendatud omavahel peente punaste joonekestega. See on visuaalne representatsioon vandenõuteoreetiku mõtlemisest, kus pole kohta juhuslikkusele. Kunstihuvilised, olge siinkohal ettevaatlikud! Psühholoogid on kindlaks teinud, et **Jackson Pollocki** maalidest mustrite otsimine annab märku vandenõuteoreetilise mõtlemise potentsiaalist.

jätkub >

< eelneb

V2XZIIN

Või siis „vaxziin", „v2xx", „v2xciin". Heal lapsel mitu nime. Peamiselt levivad sellised kirjapildid vaktsiinivastaste sotsiaalmeedia postitustes, kommentaarides või meemides. Tihtipeale kasutatakse erinevaid sümboleid selleks, et võltsinfot kontrollivate algoritmide lati alt läbi lipsata, kuid oma rolli võib siin mängida ka vaktsiinide üle ironiseerimine või siis pesuehtne kirjaoskamatus.

POPKULTUUR

Elvis Presley ja **Michael Jackson** on tegelikult elus, Michael Jackson hoopis mõrvati, Michael Jackson ja **La Toya Jackson** on üks ja sama inimene, teatud osa rokkmuusikast sisaldab tagurpidi mängides sõnumeid saatanalt, **Stanley Kubrick** lavastas inimeste kuule maandumise, **David Bowie** ennustas ette **Kanye Westi** sündi, **Justin Bieber** on reptiil, **Britney Spears** on tegelikult päris Britney Spearsi kloon jne. Tegelikult on popkultuur üks suur vandenõu.

RAHA

„Kust tuleb raha?" on ühe endast lugupidava vandenõuteoreetiku stampküsimus, sest raha päritolu paneb paika ka info usaldusväärsuse. Kui see tuleb näiteks Sorose fondi rahastatud allikast, siis pole kahtlustki, et tegemist on järjekordse massiivse mõjutustegevusega. Kummalisel kombel unustavad vandenõuteoreetikud aga seda küsimust endale esitada. Nii ongi hoopis uuriv ajakirjandus – see süvariigi käepikendus – teinud Eestis kindlaks, et Telegrami rahastab suuresti saksa kullamiljonär, keegi **Herbert Heinz Jungwirth**. Või et Eestis vandenõuteoreetilisi teoseid kirjastava Reval Buchi taga on samuti Jungwirthi karvane käsi. Müürilehe konspiratiivtoimetus ootab küll pikisilmi, millal Telegram viimaks Jungwirthi tegelikud eesmärgid paljastab. Kas tagamõte pole mitte asendada praegune sularaha mingite kahtlaste kuldmüntidega? Kas tegemist on kavala plaaniga, mille tulemusel peame me kõik hakkama ühel hetkel kandma enda küljes tengelpungakujulist kiipi?

„MÕTLE OMA PEAGA!"

See on alternatiivinformatsiooni entusiastide käibefraas, mille algupära üle võib arutleda, aga näiteks alternatiivteabe käilakuju Telegram on leidnud sellele üleskutsele mitmeid autoriteetseid eestkõnelejaid alates „Princetoni, Harvardi ja Yale'i ülikoolide õpetlastest" kuni **Viggo Mortensenini** välja. Lihtsalt öeldes vastanduvad „oma peaga mõtlejad" kõigele „peavoolulisele", sh teadusele ja näiliselt üldse kõikidele autoriteetidele. Näiteks kliimakriisi ja COVID-19 kontekstis on üleskutsed „oma peaga mõelda" sagenenud või sotsiaalmeedia abiga vähemasti kõvasti võimendunud. Sealjuures on see fraas retooriliselt igati tõhus – kes meist ei tahaks olla autonoomne ja vaba mõtleja. On aga siiski silmatorkav, kui tugevast tendentslikust eeldusest „oma peaga mõtlejad" lähtuvad: just nende peadesse tekivad vandenõuteoreetilised või muul moel „peavoolule" vastanduvad ideed iseenesest, suurest mõtlemisest endast ja just nemad toimivad täiesti põhimõtteliselt erinevalt neist rumalukestest (vt ka *sheeple*), kes (pimesi) teadust usuvad. Tegelikkuses ammutavad „oma peaga mõtlejad" uskumusi ja veendumusi lihtsalt teistest kanalitest: äärmuslikel juhtudel kliimamuutuste ja koroonaviiruse eitajate sotisaalmeedia gruppidest ning YouTube'i kanalitelt, alternatiivinformatsiooni väljaannetest ja ka lihtsalt kaasamõtlejate seltskondadest. Autoriteedid on küll erinevad – ehk isegi vastandlikud –, aga maailmas, informatsioonis jne opereerimise mehhanism on siiski sama.

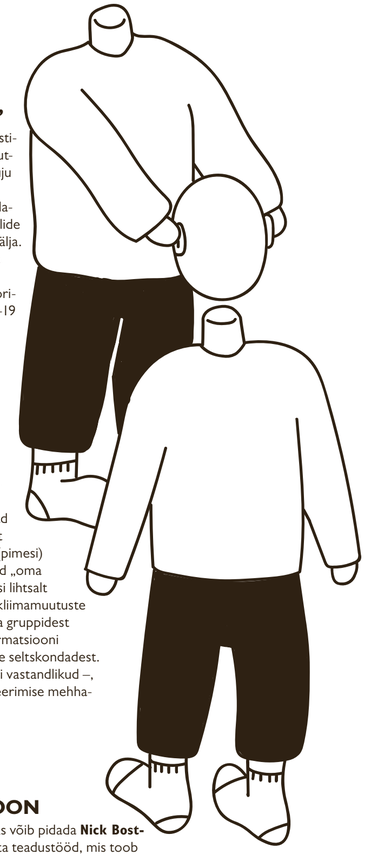

REAALSUS ON ARVUTISIMULATSIOON

Kui poleks 1999. aastal linastunud kultusfilmi „Matrix", ei oleks paljud meist ilmselt tuttavadki filmi vundamendiks oleva teooriaga, et maailm, kus me elame, on arvutisimulatsioon, mille on loonud ja mida juhib meist intelligentsem jõud. Ametlikult nimetatakse sellist mõttekäiku simulatsiooniteooriaks või simulatsiooni hüpoteesiks, mille algeid võib otsida juba **Platoni** koopamüüdist või **Descartes'i** kurja deemoni kontseptsioonist – mõlemad mõtisklevad selle üle, kas reaalsus, mida me oma meeltega tajume, on ikka see, mis see päriselt on. Nüüdisaja simulatsiooniteooria üheks käivitavaks jõuks võib pidada **Nick Bostromi** 2003. aasta teadustööd, mis toob välja võimaliku hüpoteesi, et meie universumis tegutseb üliarenenud tehnoloogiaga posthumanistlik tsivilisatsioon, mis simuleerib oma eelkäijate (ehk meie) reaalsust. See väide toetub nüüdisaegse tehnoloogia, näiteks virtuaalreaalsuse kiirele arengule. Kuigi teoorial on mitmeid pooldajaid nii Silicon Valleys kui ka astrofüüsikute hulgas, ütlevad teised, et see pole lihtsalt füüsikaliselt võimalik ning vajaks superarvuteid ja rohkem aatomeid, kui meie universumis üldse eksisteerib.

PLANDEEMIA

Trükimeedia, uuriva ja teaduspõhise ajakirjanduse taganemine klikitavas digigalaktikas võimaldas hakata vohama pandeemia vandenõudel. Riiklike terviseorganisatsioonide ülekoormatus sünnitas omakorda rikastuva suunamudijate sektori alates joogainstruktoritest kuni valgusolendite kanaldajateni, kes levitavad võltsfakte ja apokalüptilist spirituaalsust „plandeemia" sildi all. See näitab, et vaktsiinivastasus on omaette COVIDi-järgne turumudel, millesse on kirjutatud sisse ajend kasumit maksimeerida. Plandeemia vandenõu keskseks nägemuseks on farmakoloogilised salasepitsused kontrolliühiskonna loomiseks. Plandeemia on vaktsiiniskeptikute reaktsioon komplekssele ja veidrale COVIDi-järgsele reaalsusele, milles toimetulemiseks kujutatakse ette järelevalve üha enam sisseseadmist ning selliste isikute nagu **Bill Gates**, andmetöötlusfirmade nagu Google, biotehnoloogiatootjate, kliimateadlaste jpt kurjasid käsi. Vähemalt vastutab see salajane kord majandusliku ebavõrdsuse kasvu ja sotsiaalse ilmajäetuse eest.

DOKTORIKRAAD EI TAGA IMMUUNSUST VANDENÕU-TEOORIATE VASTU

Polariseerunud ühiskondades ei kipu keegi käsikäes tõtt otsima. Inimkäitumise uurijaga vandenõuteooriate levikule vastumürki otsides jõuame ikka tagasi empaatiaharjutuste ja ühiskondliku sidekoe tugevdamise juurde.

Intervjuu **Andero Uusbergiga**. Küsis **Henri Kõiv**, pildistas **Mana Kaasik**

Psühholoog Andero Uusberg on andnud viimase üheksa kuu jooksul koroonakriisi ohjeldamiseks valitsusele nõu. Ta on veendunud, et vaktsineerimise suurte otsustega pole riik mööda pannud. Pigem näitab praegune vaktsineerituse tase meile kätte ühiskonnast irdunud inimeste hulga. Lahendustena mainib ta portreelugusid koroonaohvritest, koroonaskeptikute ja vandenõuteoreetikutega väärtuste tasandil ühisosa otsimist ning riigiaparaadi sotsiaalse kirjaoskuse parandamist. Lõpuks võib kasu olla ka sellest, kui vaataksime kõik igal õhtul „Aktuaalset kaamerat".

Sa oled ainus sotsiaal- ja humanitaarteaduste taustaga inimene teadusnõukojas ning sind kaasati nõukoja töösse üsna hilises faasis. Miks teadusnõukojas rohkem sotsiaal- ja humanitaarteadlasi pole?

Ühelt poolt küsib valitsus teadusnõukojalt enamjaolt sellist nõu, mida sotsiaal- ja humanitaarteadlased ei saa anda. Näiteks kui räägime sellest, millal ja kellele teha tõhususdoose, siis on selge, et kõige paremini teab sellele vastust biomeditsiin. Teine põhjus on logistiline: **Irja Lutsar**, kes nõukoda juhib, on olnud seisukohal, et see võiks olla väike. Kui nõukoda läheb väga suureks, siis tagatud on küll esindatus, kuid dialoog ja konsensuse otsimine võivad selle tõttu kannatada.

Mulle tundub, et praeguse riigiaparaadi disainis on empaatiline mõistmine natuke liiga teisejärguline.

Kas sotsiaal- ja humanitaarteadlastel oleks viiruse leviku peatamiseks valitsusele midagi teistsugust pakkuda?

Teadusnõukoja liikmed pole sugugi kirjaoskamatud teemadel, mis puudutavad piirangute mittemeditsiinilisi mõjusid või laiemalt seda, kuidas rahvaga suhelda. Teadusnõukoda on näiteks olnud läbivalt seisukohal, et kaugõpet tuleks iga hinna eest vältida. Minu meelest on teadusnõukoja otsused olnud mõistlikud ja ka Eesti poliitilised valikud viiruse kontekstis on olnud enamjaolt mõistlikud. Kui vaadata võrdluses Euroopaga, siis me oleme olnud meetmete poolest läbivalt kõige liberaalsemad, minu jaoks kohati ehk isegi liiga liberaalsed. Paljudes küsimustes pole probleem mitte selles, et laual poleks häid ideid, vaid et head ideed üksi ei muuda suure laeva kurssi. Vaja on ikkagi seda, et kogu riigiaparaadi sotsiaalne kirjaoskus oleks parem.

Mida sa selle all silmas pead?

Lühidalt seda, kui hästi regulatsioonide ja lahenduste loojad suudavad ette kujutada, kuidas süsteemiväline inimene neid tajub. See on sisuliselt empaatiaülesanne – saada aru sellest, mida saab aru inimene, kes ei ole mina. Mida erinevam ja kaugemal see teine inimene minust on, seda raskemaks see ülesanne läheb. Kõigile, ametnikud pole siin kuidagi halvemad või paremad kui teised. Seepärast omistasingi kirjaoskuse riigiaparaadile, mitte üksikutele ametnikele. Aparaati disainides saab valida, mida see väärtustab, millist käitumist kultiveerib. Mulle tundub, et praeguse riigiaparaadi disainis on see empaatiline mõistmine natuke liiga teisejärguline. Näiteks kui koostatakse pressiteadet valitsuses vastu võetud uuest piirangute komplektist, siis on olemas inimesed, kes tagavad, et see tekst peaks vajaduse korral hiljem kohtus rünnakule vastu. Vähem on aga neid, kes tagaksid, et see tekst aitaks tavalisel inimesel mõista, mida ja miks ta nüüd teisiti võiks teha.

jätkub >

< eelneb

Hiljuti kõlas uudis, et Eesti ei suuda saavutada septembri lõpuks täisealiste 70% vaktsineeritust, nagu veel kevadel sooviti. Mille taha see sinu hinnangul jäänud on?
Eesti meediat lugedes näib, et ainsaks vastuseks on korralduslikud vead. See pole aga päris aus. Vigu on kindlasti tehtud, aga sotsiaalministeeriumi ametnike võimuses ei ole teha olematuks inimeste aastatepikkust ühiskonnast võõrandumist või nullida lokkava valeinfo mõju. See, mida oleks saanud täpselt paremini teha, vajab eraldi uurimist. Praegu oskan riigikantselei ja sotsiaalministeeriumi tellitud vaktsineerimisega seotud hoiakute uuringu alusel öelda, et kevadel oli probleeme vaktsineerimise logistilise korraldusega. Suvel muutusime selles loovamaks ja paindlikumaks ning see on andnud ka tulemusi.

Kas neid loovaid ja paindlikke lahendusi soovitas teadusnõukoda valitsusele juba varem?
Teadusnõukoda on hoidnud vaktsineerimisel pidevalt kätt pulsil, aga ma ei saa öelda, et meil oleks olnud mingi kuldvõtmeke. Minu meelest ei ole riik vaktsineerimise suurte otsustega mööda pannud. Alguses läheneti personaalselt ja riskirühmade vaktsineerimist korraldasid perearstikeskused. Vaktsineerimiskäitumise soodustamist puudutavate uuringutega on leitud, et arsti soovitus on üks kõige tõhusamaid soodustavaid tegureid. Õige oli ka otsus minna riiki jõudvate vaktsiinikoguste suurenedes perearstidelt üle massvaktsineerimisele, sest perearstid poleks suutnud kasvanud koormust ära hallata.

Probleemid on tekkinud osaliselt sellest, et vaktsineerimise korraldamiseks pole tagatud piisavalt ressurssi. Näiteks pole jätkunud ressurssi, et mõõta eri katsetuste efektiivsust. Kui inimestele minnakse vaktsineerimisbussiga lähemale, siis selle liigutuse mõju ei ole võimalik tuvastada, kuna vaktsineerimise andmebaasis on väli vaktsineeriva juriidilise isiku jaoks, aga mitte selle jaoks, kus süst täpselt tehti. Suure tempo puhul on ühelt poolt mõistlik, et me ei hakka midagi täiendavalt programmeerima ega vaktsineerivatele õdedele lisakohustust panema. Selle hind on aga selge pildi puudumine sellest, mida vaktsineerimises täpselt tehakse ja mis hoobasid liigutatakse. See on ka põhjus, miks teadusnõukoda pole läinud päris operatiivtasandile, et tehke nii või naa.

Kas see juba iseenesest ei ole probleem, et meil selline suur pilt puudub? See ju tähendab, et me tegelikult ei tea, mis ja miks töötas.
Ideaalses maailmas võiks vaktsineerimise korraldus toimida muidugi nagu veebifirmade A/B-testimine, mille kontekstis testitakse mingi teenuse või toote omadusi jooksvalt kasutajate peal, et saada kohe tagasisidet. Pärismaailmas tuleb aga valida, mida piiratud hulga raha ja inimestega teha. Praeguse vaktsineerimistiimi suurust arvestades arvan, et neil ongi päriselt tähtsamat teha kui oma tegevust dokumenteerida. Iseasi muidugi, kas vaktsineerimistiim peaks olema nii väike, nagu see on.

Üks mõõde võib siin olla see, et ilmselt ka riigi poolel loodeti väga, et kriis ei kesta nii kaua. Kui Eestis leviks endiselt algne Wuhani tüvi, ja võib-olla isegi siis, kui oleksime Briti tüve juures, oleks praeguste vaktsineerimisnumbrite juures kriis ilmselt sisuliselt juba läbi. Ehk on võimalik, et sellist kogemusest jooksvalt õppimise süsteemi ei pandud püsti ka põhjusel, et ei nähtud ette, kui pikalt me selle probleemiga silmitsi peame seisma.

Sa ütlesid, et Eesti on teinud viirusega seoses mõistlikke otsuseid, ometi domineerib meediapildis risti vastupidine arusaam. Kuidas seda selgitada?
Möödunud sügisel oli kõigil ootus, et kui me talve üle elame, saab see kõik lõpuks läbi. Selle ootusega astuti kevadesse, vahepeal lisandus uudis, et vaktsiinid said valmis. Mulle tundub, et paljud arvasid seepeale, et nüüd on korras. Kui aga selgus, et ei ole korras, vaid tuli hoopis kõige hullem laine, siis inimesed kalkuleerisid oma peas, et järelikult on süüdi siinsed ametnikud. Tekkis kollektiivse näidispoomise vajadus. Keegi peab olema süüdi selles, et asjad nii halvaks läksid. See oli selles mõttes üsna hirmutav olukord, et seekord ei toiminud avalik arvamus nii, nagu see enamasti toimib, kui keegi käib välja väga äärmusliku seisukoha. Tugev seisukoht avab ruumi sellega oponeerimiseks ja nii jõuab avalik arutelu lõpuks mõistlikku kohta. Koroonateemal muutus arutelu aga kiiresti nii ühepoolseks, et ühel hetkel ei julgenud enam keegi teisiti arvata ega öelda, et võib-olla on vaktsineerimine Eestis normaalselt korraldatud.

Ma ei ole nõus avalikus arvamuses tekkinud konsensusega, et kõike oleks saanud teha lihtsate võtetega kardinaalselt paremini. Meil on inimesi, kellel on juhe nii seinast väljas, et ükskõik mida see sein ka ei teeks, nendeni on ikkagi väga raske jõuda. Praegune vaktsineerituse tase näitab meile kätte ühiskonnast irdunud inimeste hulga. Meil on umbes 30% vanemaealisi, kes pole mitte sõjakad vaktsiinivastased, vaid nad lihtsalt ei usalda kedagi. Nad ei võta ilmselt väga tõsiselt valitsust ega peavoolumeediat ega pruugi võtta tõsiselt ka oma perearsti. Neid iseloomustab passiivne resigneerumine. Mõeldakse, et ah, mis nüüd mina, ma suren varsti niikuinii ära, kui nüüd veidi lihtsustada.

Kas 60+ inimeste vaktsineerituse tase on jõudnud siis platoole, mida polegi võimalik ületada, sest usaldamatus on tekkinud juba niivõrd pika aja jooksul? Või on ka seal lahendusi, kuidas need inimesed vaktsineerima tuua?
Ma arvan, et meil on võimalik jõuda veel terve hulga inimesteni. Opereerin praegu sellise hüpoteesiga, et võime jagada selle järelejäänud 30% 60+ elanikkonnast kolme sihtrühma. Ühes on inimesed, kes on selgelt otsustanud, et nemad ei soovi vaktsineerida, ja keda ei too vaktsineerima miski muu peale vaktsineerimiskohustuse. Ülejäänud kahte rühma nimetasin ma ühes hiljutises memos „hirmunud kõhklejateks" ja „solvunud kõhklejateks". Nende ühisosa on see, et nad kardavad vaktsineerimist eelkõige kõrvalmõjude pärast. Vanemad inimesed võivad mõelda, et nende tervis on nõrk ja nad ei tule kõrvalmõjudega toime. Neid gruppe eristab hirmu ratsionaliseerituse aste. On mingi hulk inimesi, kelle jaoks on kõik vaktsineerimist puudutav väga segane. Neil on tugev tunne, et nad ei taha seda teha, sest see on kahtlane. Kui keegi küsib neilt intervjuu käigus, et miks sa seda ei tee, siis võib-olla nad ütlevad vastuseks, et vaktsiinid arendati välja liiga kiiresti, aga see pole tegelikult põhjus. See on seletus, mille nad endale ja teistele annavad. Ma arvan, et selline inimene pole põhimõtteline vastane, vaid ta on hirmul ja segaduses.

Aga solvunud kõhkleja?
Kui hirmunud kõhkleja puhul saame rääkida postratsionaliseerimisest – ta kardab enne ja seejärel toob selle põhjenduseks mingi argumendi –, siis solvunud kõhklejal on vaktsiinivastasus natuke läbimõeldum. Ta on süüvinud rohkem vandenõuteooriatesse ja ehitanud endale põhjuse, miks kõik talle vale tundub. Lisaks võib ta kuuluda kogukonda, kus mittevaktsineeritus on nagu sissepääsupilet. Tema nägemuses on vaktsiin tõeline vene rulett ja talle tundub ühtäkki, et nii riik, kolleegid kui ka inimesed tänaval sunnivad teda seda ruletti mängima.

Ma arvan, et mõlemad sihtrühmad on mõjutatavad, kuigi võtted võivad olla erinevad. Esimese rühma puhul võib abi olla sellisest sõbralikust survest, mida avaldab tervisetõendi süsteem. Umbes nii, nagu inimene ei lähe hambaarstile enne, kui kuskilt hakkab tuikama. Samamoodi võiks eri teenuste tarbimiseks testide tegemine olla selline tuikamine, mis ajendab lõpuks selle neetud vaktsineerimise ära tegema.

Solvunud kõhkleja puhul suurendab surve aga pigem trotsi, et siis ma nimme ei tee. Selle tõttu oleks oluline hoida tervisetõendi süsteemi proportsionaalsena, et mittevaktsineeritule pakutav alternatiiv ehk testimine oleks küll ebamugavam kui vaktsineerimine, aga mitte liiga ebamugav ja kindlasti mitte rahaliselt nii kallis, kui see praegu on. Lisaks oleks solvunud kõhkleja puhul vaja muutust toonis. Ei ole mõtet ega põhjust vaktsineerimata inimest süüdistada. Suhtumine võiks olla umbes nagu hea purjus sõbraga, kes tahab rooli minna: „Ma saan aru, et sa tahad sõitu minna. Pole muidugi mingit varianti, et ma sulle need võtmed annaksin, sest ma hoolin sinust. Aga kui sa ikkagi tahad minna, siis ma tellin sulle takso."

Hiljuti arutasime ühel koosviibimisel, et kuigi raadiouudistes loetakse koroonastatistikat jätkuvalt ette avauudisena, siis kõrv justkui eirab neid numbreid ja uudised algavad teisest segmendist. Millest see tuleb, et isegi muidu vastutustundlikud inimesed soovivad ennast nüüdseks koroonateemadest lihtsalt välja lülitada?
See on loomulik emotsiooni regulatsioon. Negatiivsed tunded annavad meile mingi signaali, mis aitab meil mõistlikult käituda – mingit ohtu vältida või ennetada. Meie psüühikasse on aga ehitatud sisse masinavärk, mis on võimeline neid negatiivseid tundeid maha keerama, kui psüühikale tundub, et see signaal ei ole tegelikult asjakohane. Inimesed on nüüdseks aru saanud, et oma isiklikus elus pole jätkusuutlik selle teema pärast aasta otsa muretseda.

Kui kaua meie aju suudab üldse valvel olla?
Vaimselt terveks jäädes kaua ei suuda, eriti kui tegemist on kontrollimatu ohuga. Aga koroonast lähtuv oht pole tingimata kontrollimatu ja seega ma ei ole nõus nendega, kes süüdistavad riiki ja meediat koroona teemal hirmutamises. Ohtudest ja nende kontrollimise võimalustest ausalt rääkimine ei ole hirmutamine. Olen tabanud ennast paaril korral mõtlemast, miks meil Eestis nii vähe selle haiguse ohvreid portreteeritakse. Kui seda oleks rohkem, siis ehk oleks meil vähem inimesi, kes leiavad, et see haigus polegi nii hull. Andmetest jääb silma, et inimesed, kes tunnevad isiklikult kedagi, kes on koroona läbi põdenud, võtavad haigust üldiselt tõsiselt. Need, kes ise ühtegi nakatunut ei tunne, saavad kogu oma kogemuse meediast. Kui see kogemus on pelgalt statistiline, jääb selles elusust väheks. Statistika jääb oma mõjukuselt alati loole alla. Sellest perspektiivist oleks meil vaja rohkem koroonaohvreid portreteerivaid lugusid.

Sa kritiseerisid ühes varasemas intervjuus meediat, öeldes, et ajakirjanduse toon on olnud vaktsineerimise puhul liiga süüdistav. Too mõni näide, kus sinu hinnangul on mindud üle piiri.
Esiteks häirib mind see, kuidas kujutatakse vaktsiini suhtelist riskikalkulatsiooni. See oli teema näiteks siis, kui vaktsiinid alles muutusid kättesaadavaks ja õpetajad läksid vaktsineerima. Meediareaalsusest võis siis jääda mulje, et vaktsineerimine tekitab sellise gripi, nagu sul on ehk kord viie aasta tagant; et see on peaaegu garanteeritud, et teed süsti ära ja kohe oled siruli. See on psühhoologiliselt ohtlik, sest meie tõenäosushinnangud eri stsenaariumitele on kogemuslikud. Sellisesse kalkulatsiooni saab anda sisendit vabalt meediapildiga. Eriti olukorras, kus meil puudub isiklik kogemus, nagu see koroonavaktsiinide puhul alguses ka oli. Samas polnud mingi uudis see, kui vaktsiin töötas, inimene ei tundnud midagi ja jäi hiljem ka elama. Siin on küsimus toimetaja vastutuses. Võib-olla peaks sellise loo alguses selgitama, kuidas suhtelised riskid toimivad. See lisaks konteksti – mis on mingi sündmuse tõenäosus ja sagedus.

Miks meie aju tahab neid üsnagi haruldasi ja ebatõenäolisi juhtumeid vaktsineerimise muidu küllaltki hallist argipäevast esile tõsta? Kas selle taga on mingi evolutsiooniline põhjus?
Antud juhul mängib rolli see, et vaktsiin on ikkagi hirmus asi. Seda tajutakse justkui mikroskoopilise vägivallana, et keegi teeb midagi minu kehaga. See tekitab ebamugavust. Nii tekib ka huvi lugeda uudiseid sellest, kuidas kuskil ongi vaktsiiniga halvasti läinud.

Kui need lood hakkasid ilmuma, siis paljud vaktsiinide pooldajad tõid välja, et ibuprofeeni või beebipillide kõrvaltoimed on vaktsiinidega võrreldes kordades sagedasemad. Miks just vaktsiine peljatakse, kuid teiste ravimite manustamisel sellist skepsist ei esine?
See on fookuse ja raami küsimus. Me aktsepteerime elus mitmel sammul päris tõsiseid riske, näiteks liikluses. Nendel puhkudel on fookuses see, mida ma tahan teha. See, et asi võib halvasti lõppeda, on kuskil tagaplaanil. Mind huvitab väga, kas me saaksime tõsta vaktsineerimise puhul samuti fookusesse selle, et sa tahad ju oma eluga muretult edasi minna – tee siis see suts ka ära!

Vaktsiinivastaste juurest on ainult kukesamm vandenõuteooriate manu. Mida psühholoogia vandenõuteooriate kohta öelda oskab? Kas teil on vastus sellele, miks inimesed nende lõksu langevad?
On olukorra omadusi ja inimese omadusi, mis seletavad vandenõuteooriate kütkestavust. Olukorra omadus, mis suurendab kütkestavust, on segane ja kontrollimatu aeg. Sellistes tingimustes jääb inimestel tihti kustutamata psühholoogiline janu oma maailma mõista ja kontrollida. Vandenõuteooria pakub sellises olukorras lihtsama seletuse. Kui tegelik elu on keeruline süsteem, siis sellega on meie psüühikal raske toime tulla. Meil on lihtsam tajuda kedagi asjade põhjuslikkuse taga.

Kas see, et näiteks avalikkuses tekkis vaktsineerimise alguses ametkondade süüdistamise vajadus, on ka selles mõttes sarnane mehhanism, et otsiti üht agenti – olgu selleks siis ametkond –, kes on kõiges süüdi?
Just nimelt, selles ei ole iseenesest midagi vandenõulist, aga see illustreerib säärase seletuse köitvust. Päris pikka aega on olnud hõõguva söena üleval näiteks küsimus, kes peaks tagasi astuma. Nüüdseks on juba rodu inimesi tagasi astunud. Ma saan muidugi aru, et demokraatlikus süsteemis on oluline, et keegi vastutaks, kuid teisalt tekib küsimus, et mis sellest siis muutub. Kas me tõesti usume, et üks inimene oli mustvalgelt niivõrd ebakompetentne, et tema asendamise järel saab kõik korda? See peegeldab sedasama lihtsustatud põhjuslikkuse otsimist.

Kas vandenõuteoreetiku psühholoogiline profiil erineb kuidagi märgatavalt keskmise inimese omast?
Üks oluline erinevus ongi selles, kui palju sa talud ambivalentsust või ebakindlust. Mida vähem sa seda talud, seda suurem on su janu selguse järele. Uuringud on lükanud nüüdseks ümber väite, et vandenõuteoreetilise mõtlemise taga on tingimata mõni hariduslik puudujääk. Hariduse mõju on pigem väike. Vandenõuteoreetilisest mõtlemisest võib olla kütkestatud ka doktorikraadiga inimene. Sageli on need inimesed ka mingil moel ühiskonnast irdunud – pettunud, solvunud, heitunud, sotsiaalselt passiivsed. Teisalt kuuluvad nad ilmselt mingisse kogukonda, kus on levinud vandenõuteoreetiline mõtlemine.

Kes on üldse vandenõuteoreetik? Kas näiteks see, kui ma usun, et Ameerika tungis Iraaki ja Afganistani peamiselt relvatööstuse kasumi suurendamiseks, kuigi ühtegi ametlikku dokumenti, mis sellist seost kinnitaks, pole avalikustatud, siis kas ma olen juba vandenõuteoreetik? Kas põhimõtteline võimuskepsis, mille tõestuseks otsitakse selektiivselt fakte, teeb minust vandenõuteoreetiku?
Inimene, keda sa kirjeldad, teeb küll mõned põhimõtteliselt kognitiivsed vead, näiteks ta eeldab, et asjadel on ainult üks põhjus, kuigi enamasti on neid mitmeid, kuid see ei tee teda veel vandenõuteoreetikuks. Ka valikulises tõendusmaterjali otsimises pole midagi vandenõuteoreetikutele unikaalset. See käib igasuguse maailmatunnetuse juurde. Raske on panna näppu peale mingile ühele tunnusele, mis teeb kellestki vandenõuteoreetiku. Pigem iseloomustab konspiratiivset mõtlemist see, kui sinu seletus on irdunud tugevalt alternatiivsetest seletustest ja sa pole valmis neid alternatiive kaaluma, põimides oma teooriasse sisse igasuguseid vastuargumente.

Sa mainisid, et vandenõuteooriaid uskuvatele inimestele on omane selguse poole püüdlemine, et neil oleks muutuva maailma üle teatav kontroll. Samas kõnelevad need teooriad ju paradoksaalselt ise sellest, et kõike juhib mingi varjus püsiv eliit. Kuidas selline arusaam kontrollitunnet tekitab?
Tõsi, see on justkui paradoksaalne, sest selline seletus jätab sulle vähem agentsust. Sellele pakutakse selgituseks, et vandenõuteoreetikud asendavad maailma kontrollimise n-ö epistemoloogilise kontrolliga – sa kontrollid seda, kuidas sa sellest maailmast mõtled. Sa kustutad janu kontrollitunde järele aktidega, millega sa keeldud uskumast peavoolu narratiivi, ja see keeldumine annab sulle omakorda agentsuse tagasi. Tekib tunne, et kõik ülejäänud on lambad olukorras, millest sina läbi näed. Seega saad sa maailmatunnetuse tasandil sellist kontrolli praktiseerida, elades paralleelselt kontrollikaoga, mida need narratiivid endas kätkevad.

Mõtleme tihti, et vandenõuteoreetikud on lihtsameelsed. Olen ise suhelnud inimestega, kes usuvad, et 5G on oht meie tervisele. Nad teadsid väga hästi, mis on kehtivad piirmäärad, rääkisid väga spetsiifilistest ohtudest, viitasid konkreetsetele teadlastele ja nende tehtud uuringutele ehk nad olid ennast 5G-teemasse palju rohkem sisse lugenud kui mina, kes ma pidasin ja pean seda kõike siiani lihtsalt vandenõuks, kuigi ma ei tea elektromagnetlainetest tegelikult mitte midagi. Sel hetkel tekkis mul küll küsimus, et kes siin ikkagi see ignorant on. Millele toetudes saan ma 5G-vastaste väiteid diskvalifitseerida, kui ma tean ainult seda, et neid vastaseid peetakse ullikesteks?
Üks eristav joon on see, kas sa usaldad traditsioonilisi maailma seletavaid institutsioone või oled ise maailma seletaja. Näiteks mina ei ole paljudel teemadel ise maailma seletaja. Kui keegi küsib, kuidas vaktsiinid täpselt

Meil on inimesi, kellel on juhe nii seinast väljas, et ükskõik mida see sein ka ei teeks, nendeni on ikkagi väga raske jõuda.

Statistika jääb oma mõjukuselt alati loole alla. Sellest perspektiivist oleks meil vaja rohkem koroonaohvreid portreteerivaid lugusid.

Kui tegelik elu on keeruline süsteem, siis sellega on meie psüühikal raske toime tulla. Meil on lihtsam tajuda kedagi asjade põhjuslikkuse taga.

Kirjandus ütleb, et argumenteerimine veendunud vandenõuteoreetikuga on nii ebaefektiivne, et seda ei tasu ette võtta.

Foto: Kur Kaasik

Mana Kaasik on fotograaf ja disainer. Kui ta ei pildista parasjagu 2024. aasta kultuuripealinna Tartu sündmusi või ei askelda TYPA trükija paberikunstikeskuses, matkab ta koos kaameraga Rootsi mägedes või Eesti rabades.

jätkub >

< eelneb

töötavad, siis ma ei hakka ise seletama, vaid ütlen, et kuulake **Andres Meritsat**. Ma ei näe selles midagi halba, see on üks ühiskonna toimimise oluline eeldus: oleme loonud institutsioonid, mida me usaldame. Muidugi teevad ka need institutsioonid vigu, aga neis on ka mehhanismid nende vigade korrigeerimiseks. Isegi kui ma ei usalda täielikult, ei vaheta ma strateegiat tervenisti välja ega hakka kõike oma kätega tegema.

Millest see tunnistust annab, et vandenõuteoreetikud tegelikult otsivad süstemaatiliselt uuringuid ja infokilde, mis nende teooriat tõestaksid?

Et nad lihtsalt ei ütle, et see on nende arusaam või veendumus, vaid selle taga on terve hunnik viiteid.
Kognitiivne tegevus, millega vandenõuteoreetik infokilde noppides tegeleb, ei erine väga teadlase tööst või sellise inimese püüdlustest, kes üritab mingit mõistatust lahendada. Teaduses jääb lihtsalt vähem ruumi kognitiivsete vigade tegemiseks, sest teadlane on koolitatud endas kõhklema ja lisaks on kõhklus süsteemi sisse ehitatud, näiteks eelretsenseerimise kujul. Vandenõulises kogukonnas sellised kõhklemise mehhanismid puuduvad. Nende inimeste mõtlemist saadab vastandus meie *versus* nemad. Tunnetatakse, et ollakse pideva surve all. Meid üritatakse ära lämmatada, mistõttu on oluline kaitsta oma tõde.

Millest see tuleneb, et vandenõuteoreetikud soovivad iga hinna eest oma tõde kuulutada ja igasuguste argumentide ees suletakse kõrvad?
Argumentide tarbimisel on väga erinevad tagajärjed sõltuvalt sellest, mis on primaarne motiiv. Mõnikord domineerib tõe teadasaamise motiiv. Näiteks kui mind huvitab, mis kell Tallinna rong väljub, siis ma kaalun infot võimalikult tasakaalukalt. Teinekord domineerib kuulumise motiiv. Näiteks kui ma tahan sulle meeldida, siis ma töötlen su argumenti kallutatult sellega nõustumise suunas. Ja kolmandates olukordades domineerib motiiv endaks jääda ja mitte petta saada. Näiteks kui müügimees püüab mind ära moosida, siis ma töötlen tema argumente kallutatult mittenõustumise suunas. Kui mõni teema on hakanud ühiskonda polariseerima, siis me töötleme omade argumente kuulumise motiivist lähtuvalt ja oponentide omi endaks jäämise motiivist lähtuvalt. Sellist käsikäes tõe otsimist naljalt ei teki.

Esimene reaktsioon, mis meil vandenõuteoreetikutega kokku puutudes tekib, on minu meelest soov neid naeruvääristada, seejärel soov nendega vaielda ja tõestada, et neil pole õigus. Kas nendele refleksidele tuleks järele anda, kui meie soov on vandenõuteooriatesse uskujate hulka ühiskonnas vähendada?
Siin tuleb arvestada ka seda, kes on selle reaktsiooni auditoorium: kas selleks on ainult vandenõuteoreetik ise või ka kõrvaltvaatajad, näiteks sotsiaalmeedias. Esimeses olukorras pole säärased reaktsioonid abiks, viimase puhul võivad aga olla igati õigustatud. Facebooki kommentaariumil võib olla lugejaid, kelle jaoks pole vandenõuteoreetiline mõtlemine sugugi identiteedi tasandile juurdunud. Seal on argumenteerimine kohane ning ka naeruvääristamine võib töötada, kui on näha, et valdav osa kogukonnast selliseid hoiakuid tõsiselt ei võta. Kõige parem on publiku olemasolu korral siiski viisakas, sõbralik ja empaatiline argumentatsioon, mis keskendub inimese vaadetele, mitte tema isikule.

Ameerikas toimuva põhjal võin öelda, et see on väga suur väärtus, kui inimestel, kes toimetavad suuresti eri inforuumides, on vähemalt mingi ühisosa, näiteks mõlemad vaatavad õhtul „Aktuaalse kaamera" uudiseid.

Aga kui meie auditooriumiks on ainult vandenõuteoreetik?
Sellisel juhul ei ole ümberveenmine ilmselt eriti viljakas strateegia. Sellises olukorras on väga raske austavalt debatti lõpuni pidada. Alltekst kipub olema ikkagi see, et sa oled lollakas. Pane nüüd ennast teise inimese kingadesse, kelle juurde tullakse sellise alltekstiga dialoogi pidama. Ka kirjandus ütleb, et argumenteerimine veendunud vandenõuteoreetikuga on nii ebaefektiivne, et seda ei tasu ette võtta. Pigem soovitatakse mõelda ennetuse peale, et inimestel ei tekiks väärarusaamu. Kui need on juba kujunenud, siis kasulikum on otsida mingite väärtuste tasandil ühisosa. Järsku leidub miski, millest me mõlemad hoolime? Näiteks koroonaga seoses võime olla piirangute suhtes eriarvamusel, aga äkki me mõlemad leiame, et on mõistlik, et poed oleksid lahti. Tuleb leida mingi punkt, milles me näeme ühist väärtust.

Ütleme, et keegi minu lähedane või tuttav jagab Facebookis infot vaktsiinide kahjulikkuse kohta. Mida sa soovitaksid mul teha, et teda teaduse poolele üle meelitada? Kas ma peaksin ta hoopis jalutama kutsuma?
Sellises olukorras on mõistlikum kirjutada privaatsõnum. See leevendab tunnet, et tähelepanu keskpunktis on inimese identiteet. Mingil hetkel on optimaalne strateegia hoopis mingite teemade mahamatmine ja edasiliikumine. Näiteks Eesti peredes on vaktsineerimine praegu mõnes mõttes EKRE asendanud.

Mis hetkel on keeruliste ja polariseerivate teemade mahamatmine parem strateegia kui nende läbiarutamine?
Näiteks siis, kui pole tegelikult aega, et nende teemadega empaatiliselt ja argumenteeritult süvitsi minna. Ja muidugi siis, kui suhe vestluspartneriga on tegelikult olulisem kui kõnealune teema.

Kas sa toetad mõtet, et vandenõuteoreetikute sotsiaalmeedia grupid või veebisaidid tuleks eemaldada, et takistada ligipääsu säärasele infole?
Ma arvan, et tehnoloogiline lahendus peaks olema osa lahenduste komplektist, sest vandenõuteooriate leviku põhjus on tehnoloogiline vaid osaliselt. Seejuures ei pea kasutama otsese tsensuuri kirvemeetodit, olukorra parandamiseks on ka elegantsemaid viise. Sotsiaalmeedia muudab ahvatlevaks asjaolu, et mulle näidatakse minu inimesi, mis tähendab, et tekivad grupid ka ilma selleta, et ma ühegi grupiga liituks. Võib-olla on võimalik luua selliseid algoritmi versioone, mis tooksid inimeste uudisvoogu veidi rohkem ideede paljusust.

Sa oled maininud intervjuudes väljendit „väärinfo vastu kaitsepookimine". Kuidas see praktikas välja näeb?
Need on lähenemised, mis aitavad pakkuda inimestele arusaama üldisest meedia kirjaoskusest ja millega näidatakse spetsiifilisemalt, et meedias tegutsevad mingid huvidega pooled, kelle huvides võiks olla soov levitada vandenõuteoreetilist infot. Näiteks meenub uuring, milles osalejad mängisid mängu, kus nende eesmärk oli levitada väärinfot ja maksimeerida oma halba mõju. Kui sa selle rollimängu läbi tegid ja panid ennast manipulaatori positsiooni, siis sul tõepoolest paranes võimekus uudistest läbi näha.

Milline võiks olla meie ühiskonna pikk plaan vandenõuteooriate leviku vähendamiseks?
Minu südamel on ühine meediaruum. Elasin järeldoktorantuuri tõttu kolm aastat Ameerikas ja jälgin siiani kõrvalt selle ühiskonna allakäiku. Seal toimuva põhjal võin öelda, et see on väga suur väärtus, kui inimestel, kes toimetavad suuresti eri inforuumides – keegi loeb Telegrami ja keegi teine Müürilehte –, on vähemalt mingi ühisosa, näiteks mõlemad vaatavad õhtul „Aktuaalse kaamera" uudiseid. Kui nii säilib mingisugune ühine reaalsus, siis on veel hästi. Ameeriklaste meediadieedid enam ei kattu – tarbitakse kallutatud meediat ja mitte midagi muud.

Kui ma vaatan ka meie uuringuid vaktsineerimise kohta, siis üks, mis hakkab silma ja ennustab seda, kas inimene plaanib vaktsineerima tulla, on meediadieedi koostis. Inimesed, kes saavad oma uudised peamiselt sotsiaalmeediast või iseseisvalt infootsinguid tehes, on vaktsiinide suhtes skeptilisemad. See illustreerib kujukalt, et kui sa ei usalda ühiskondlikku aruteluruumi, siis sa jäädki tõe konstrueerimisel üksi ja muutud tundlikumaks oma isiklikele kontaktidele, olgu need sotsiaalmeedias või väljaspool seda.

Avasta rahvusraamatukogu maja iseseisvalt või tuuridel kuni novembrini

Uudista 3. korruse näituseid kuni 17. detsembrini rara.ee/tule-meile

Loe, õpi, tööta ja uuri lugemissaalides kuni novembrini

Laena kohapealt koju veel enne novembrit rara.ee/laenuta

RARA EESTI RAHVUSRAAMATUKOGU

VANDENÕUKULTUUR „SOTSIAALMEEDIA TÕE" AJASTUL

Mis juhtub siis, kui ekspertsus „demokratiseerub", eetrisse pääsemise lävend langeb ja faktide väärtuse mõõdikuks on jälgijate arv? „Tõejärgset" või „sotsiaalmeedia tõe" ajastut iseloomustab vandenõuteooriate ja väärinfo üha jõulisem kohalolu ning otsene mõju mitte ainult indiviidi, vaid ka ühiskonna ja valitsemise tasanditel.

Kirjutas **Marko Uibu**, illustreeris **Jaan Rõõmus**

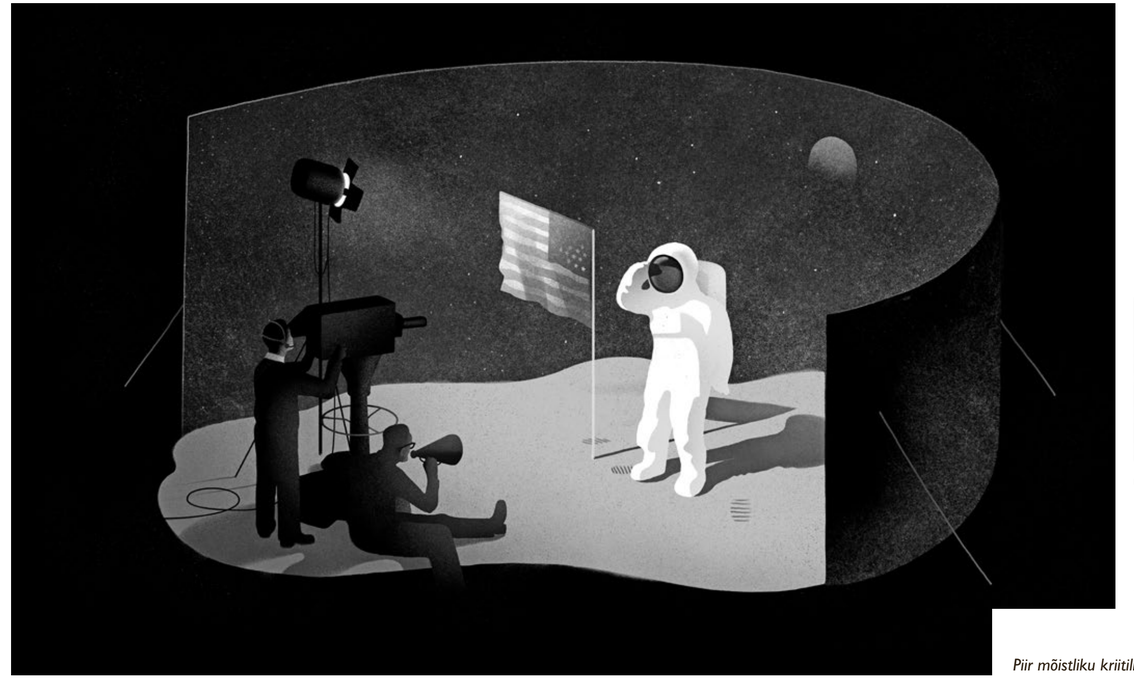

Marko Uibu on Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi lektor, kes tegeleb tervise, sotsiaalkultuurilise pluralismi, sotsiaalse muutuse ja koosloome teemadega.

Ehkki vandenõuteooriad tõmbavad tähelepanu, on tõejärgsuse põhjustatud „reaalsuse kriis" või „nihe" laiem ning seotud üldisemalt info jagamise ja jälgimisega. Kui vandenõuteooriate keskseks elemendiks on salajase ja vaenuliku grupi – näiteks vabamüürlaste – vandenõu, siis laiemat „vandenõukultuuri" iseloomustab abstraktsem usaldamatus võimulolijate suhtes, tõdemus, et võimupositsioonil olevad institutsioonid ja ekspertsüsteemid (sh teadus ja meditsiin) on üldisemalt ja fundamentaalsemalt korrumpeerunud. Seda on iseloomustatud kui nihet „turvalisest paranoiast" mitteturvaliseks: „vandenõud" ei vii ellu mingi kindel (kultuuriliselt) kauge grupp ja lihtsasti piiritletav „Teine", vaid vastanduvad uskumused väljendavad abstraktsemat hirmu üleüldiste konspiratiivsete suhete ees.

Vandenõuteooriate keskmeks on olnud arusaam, et sündmused ei ole juhuslikud. Selline tõdemus võimaldab näha kaootilises maailmas süsteemi – küll kurja, kuid siiski arusaadavat.

VASTUPANU KAOSELE

Vandenõuteooriate keskmeks on olnud arusaam, et sündmused ei ole juhuslikud. Selline tõdemus võimaldab näha kaootilises maailmas süsteemi – küll kurja, kuid siiski arusaadavat. Eriti ebakindlal kriisiajal aitab see maailma korrastada, kõnekas on näiteks pandeemia nimetamine „plandeemiaks". Viiruse kui komplekse ja kontrollimatu nähtuse taandamine plaanikohaseks sisaldab muu hulgas ka (alateadlikku) vastupanu kaosele ja määramatusele.

Vandenõuteoreetiline „info" ei peagi olema koherentne ja ammendav, vaid tooma välja üksikuid ebaloogilisusi, olles samas piisavalt vaimukas ja intrigeeriv, et sotsiaalmeedias levida.

Vandenõuteoreetiline info on suunatud sageli aga ka abstraktsemalt kahtluste tõstatamisele. Näiteks kurikuulsa „lameda Maa" puhul seatakse kahtluse alla füüsika ja astronoomia konsensuslikud arusaamad. Põhifookus ei ole konkreetsel konspiratiivsel grupil, vaid väljendatakse oma usaldamatust laiemalt teaduse kui domineeriva autoriteedi vastu, viidates teaduse korrumpeeritusele ja selle kaugenemisele „tervemõistuslikkusest" („kuidas püsib vesi palli peal?!"). Lameda Maa teooria erakordsus ja absurdsus on selle levikule tõhusalt kaasa aidanud.

Paradoksaalsel kombel võidakse väärinfo leviku käsitlemisel muutuda ka ise vandenõuteoreetiliseks, kui näiteks COVID-19 valeinfo taga nähakse väikest manipuleerivalt tegutsevat gruppi.

Sotsiaalmeedia infovoogudes ei olegi päris korrektne rääkida vandenõuteooriatest, sest pigem levib vandenõuteoreetilise või väära sisuga info kildudena – meemide, lühikommentaaride või naljadena, mis naeruvääristavad „peavoolu"-teadmist. Pandeemia ajal kohtab seda eriti sageli just irooniana maskide, vaktsiinide tõhususe või meetmete järgijate pimeda võimukuulekuse teemal. Ehkki selliste meemide taga on vandenõuteoreetiline mõtlemine, ei esita need välja arendatud „teooriaid", vaid on meelelahutuslikud, külvates samal ajal kahtlusi ja julgustades kahtlustavat-vandenõuteoreetilist mõtlemist. COVID-19 muutis sellelaadsed infojagamised aktiivsemaks ja ka eestikeelne sotsiaalmeedia ujutati üle vandenõuteoreetiliste meemidega, mis jõudsid rohkete jagamiste kaudu pea kõigini.

Seega ei sarnane alternatiivse, vastanduva info lugemise ja jagamise loogika näiteks õppimisega, kus teadmisi püütakse omandada võimalikult süsteemselt. Jagajate ja lugejate positsioon on tihti ambivalentne, jagatavat infot ei pruugita (läbinisti) uskuda või sellele ka üldse põhjalikumalt mõelda. Info jagamise funktsioonid on seotud pigem emotsionaalsete ja sotsiaalsete vajadustega. Seetõttu ei peagi vandenõuteoreetiline „info" olema koherentne ja ammendav, vaid tooma välja üksikuid ebaloogilisusi, olles samas piisavalt vaimukas ja intrigeeriv, et sotsiaalmeedias levida. Selline infokäitumine jõustab jagajat sellega, et domineerivat teadmist vaimukalt naeruvääristades tõuseb ta justkui sellest kõrgemale. Ent selline tegutsemine võimaldab tunda end ka mõjuka ja populaarsena.

TEADMISE JA EKSPERTSUSE „DEMOKRATISEERUMINE"

Inimene on sedavõrd sotsiaalne olevus, et tõe ja teadmise puhul mängib paratamatult mingit rolli sotsiaalne dimensioon. See, mida teised (ja eriti minu jaoks olulised) inimesed jälgivad ja õigeks peavad, tundub ka teadmisena väärtuslikum. Sotsiaalmeedia muudab kollektiivse heakskiidu kiireks ja nähtavaks, jälgijate reaktsioonid annavad seisukohale kaalu. Ei ole juhuslik, et „alternatiivse" sisuga sotsiaalmeedia gruppides tuuakse väärtust loovana välja, kui palju meeldimisi mingid postitused on saanud või kui palju jälgijaid kellelgi on; samuti jagatakse võidukalt näiteks TV3 vaatajaküsitluste numbreid.

Alternatiivse teadmise ruum on teaduse või tavaekspertsuse ruumist demokraatlikum ja madalama lävendiga. Ehkki sealgi tekivad hierarhiad, on nende aluseks karisma, sõnaosavus ja aktiivsus. Näiteks debateeris tänavu aprillis endine tõsielusaate osaline, jalgpallur ja kihlveopettur ning praegune ettevõtja ja vaktsiinivastane **Elvis Brauer** Kanal 2 saates „Õhtu" tollase Terviseameti juhi **Üllar Lannoga**. Sotsiaalmeedia voogudes jagati pärast saadet võidukalt sellest klippe ja väljendati rahulolu, kuidas Elvis pani Terviseameti „täiega paika" ja nüüd on lõpuks kõigil selge, kellel on õigus.

Võrreldes tõenduspõhise teadusliku teadmiste loome või ajakirjandusväljaannetega on sel viisil eetrisse pääsemiseks barjääre vähem: sotsiaalmeedias postitamiseks ei eeldata vastavat haridust või kogemust. Tihti on sotsiaalmeedias aktiivsed alternatiivse info jagajad ja kommenteerijad märkinud oma hariduse lahtrisse „eluülikool" või midagi muud eufemistlikku. Levinud on motiivid haritud inimeste „ajupestusest", ülikooli ja teaduse korrumpeeritusest ja võimukuulekusest. See ei tähenda muidugi, et nn alternatiivses teadmiste loomes ja vandenõuteooriate levitamises ei osaleks ka haritud inimesed. Ja kui keegi arst või teadlane asub näiteks vaktsiinikriitilisele positsioonile, siis tema (varem „elitaarsuse" tõttu taunitud) staatus ja taust töötavad kohe usaldusväärsuse argumendina.

Vandenõuteooriate ja meemide algallikateni minnes näeme, et valdav osa sisust tuleb ülatavalt vähestelt autoritelt – superjagajatelt, kelle mõju on internetiplatvormide tõttu globaalne. Samas ei tohiks taandada kogu nähtuse oleteooriate kohaselt ei ole lihast ja luust inimene sama mis tema juriidiline kehand ehk persoon, kel on kohustused riigi, pankade jt institutsioonide ees. Teooria tuumaks on põhimõte, et elav ja hingav „päris" inimene on jäetud institutsioonide manipulatsioonide tõttu ilma tema põhiõigustest. Taolised teooriad põhjustavad üle maailma peavalu kohtutele, kohtutäituritele jt asutustele, sest järgijad pommitavad neid kirjade ja taotlustega ega täida enda õiguslikke kohustusi (seda nimetatakse koguni „kirjaterrorismiks"). Ka Eestis on olnud mitmeid uudiseid inimestest, kes on jätnud pseudoõiguslike veendumuste tõttu näiteks laenumaksed tasumata ja on seetõttu oma elukohast välja tõstetud. Tuumalt viitavad sellised ideed radikaalsele võõrandumisele – neid käivitab tunne, et neilt on võetud ära miski, mis kuulub olemuslikult neile.

Pseudoõiguslikud, vandenõuteoreetilised autorid ja „vabad mõtlejad", keda ei kammitse teaduse ja sageli ka normaalseks peetava tervemõistuslikkuse kaononid, ei ole mingi uus nähtus. „Rahvafilosoofid" ja „amatöörteadlased" on püüdnud ikka maailma ja seal toimuvat oma kogemuse ning taju põhjal kokku võtta. Küsimus on aga auditooriumi suuruses ja resonantsis, mida selliste isemõtlejate ideed tekitada saavad. Internet ja sotsiaalmeedia pakuvad selleks enneolematuid võimalusi.

Aktiivse kodaniku jaoks on võimukriitilisus loomulik ja vajalik: ei tohiks eeldada, et võimulolijad räägivad alati tõtt või ajakirjandus edastab vaid tasakaalustatud ja kontrollitud infot. Piir mõistliku kriitilisuse ja vandenõuteooriatesse kaldumise vahel on õrn. Vandenõukultuur toob ilmsiks iseseisva kriitilise mõtlemise keerulisuse ning ohu uppuda väärinfo mutiurgudesse. Eriti kergelt juhtub see nendega, kes tajuvad ilmajäetust ja võõrandumist. Rahulolematus ja ebakindlus muudavad võimu- ning eksperdikriitilised infokillud inimeste jaoks eriti atraktiivseks. Vandenõukultuuriline mõtlemine haarab endasse üsna märkamatult, eriti siis, kui sotsiaalmeedia grupid või kajakambristuv uudisvoog tekitavad taju piisavalt paljudest sarnaselt mõtlevatest inimestest.

Piir mõistliku kriitilisuse ja vandenõuteooriatesse kaldumise vahel on õrn. Vandenõukultuur toob ilmsiks iseseisva kriitilise mõtlemise keerulisuse ning ohu uppuda väärinfo mutiurgudesse.

noortele ja täiskasvanutele

15+

RENATE KEERD

ÜLT

Etendused 8.–10., 21.–23. oktoobril kell 19.00

noorsooteater.ee

VANDENÕUTEOORIATE USALDAMISE TAGA ON USALDAMATUS

Ei usalda valitsust, ei usalda ka teadust ning üsna tõenäoliselt usun vandenõuteooriatesse – mul on ju kõrgharidus, ma suudan ise otsustada, mis on tõde, mis vale. Elame teadususku ühiskonnas, aga kui kauaks?

Kirjutas **Marju Himma**, illustreeris **Jaan Pavliuk**

Londonis asuva Cricki instituudi viroloog **David LV Bauer** on viimased poolteist aastat uurinud koroonaviirust, täpsemalt vaktsiinide mõju selle eri tüvedele. Tänavu suvel andis ta videointervjuu ITV uudistele, tuues välja, et Pfizeri vaktsiin ei tekita piisaval hulgal antikehi, et mõjuda koroonaviiruse delta tüve vastu – nii võib võtta lihtsustatult kokku tema juhitud laboriuuringu.

Video hakkas aga elama oma elu. Seda monteeriti vaktsiinivastaste hulgas korduvalt viisil, mis moonutas sõnumit ning muundas selle „väetiseks" vaktsiinivastasuse põllul. Bauerist sai „Suurbritannia biorelvaprogrammi" juht, sisuliselt massimõrvar. Mõistagi kaasnes sellega pidurdamatu laim, ründed sotsiaalmeedias ja isiklikult.

Terve suve on ta rõhutanud avalikkuses veel lihtsamat sõnumit: vaktsiinid on ohutud ja tõhusaim viis, kuidas haiguse levikut piirata.

Tegu on näitega kõige tavalisemast infohäirest, desinformatsioonist, mille eesmärk on kahjustada konkreetset inimest. Kuid oluline on ka konkreetse isiku eluala: teadlane. Kui mina või mu iluteenindajast naabrinaine oleks seda väitnud, poleks keegi ju hakanud vaeva nägema, et meie sõnu väänata. Meie sõnadel lihtsalt pole seda kaalu. Aga teadlase, eriti viroloogi omadel on. Miks? Alustan kaugemalt, USAst.

Foto: Kaini Leibold

Marju Himma uurib Karlstadi ülikoolis ajakirjandust ega murra enam pead selle üle, miks inimesed teadusesse ei usu.

Mida rohkem on määramatust ja infoauke, seda rohkem loob inimene nendesse tõlgendusi olemasoleva teadmise põhjal.

Kõrgharidus võib luua illusiooni ekspertsusest, kuid sageli ei pruugi sellega kaasneda teadmist oma teadmiste piiratusest, näiteks asjaolust, et kõrgharidus ühes valdkonnas ei anna pädevust teises.

USK INSTITUTSIOONIDESSE

1990ndate alguses küsitleti 348 New Jersey elanikku, et uurida inimeste vandenõualaseid uskumusi, ning tulemustest selgus, et enamik küsitletuist pidas suurt osa esitletud vandenõuteooriatest vähemalt tõenäoliseks, kui mitte päris tõeks[1]. Need, kes pidasid tõeks üht, uskusid tõenäolisemalt teisigi. Vandenõuteooriaid pidasid tõesemaks need, kelle hulgas esines rohkem anoomiat ehk ühiskonna normidest lahknemist ja ühiskonnast eemaldumist.

Praegu peaksime nii väikese valimiga küsitlust kaheldavaks, ometi on hilisemad uuringud toonaseid leide kinnitanud[2]. New Jersey uuringu põhjal usuvad vandenõuteooriaid rohkem inimesed, kelle elus on suur hulk määramatust ja kes ei tunne kuuluvust. Need tegurid tekitavad viha ning vajaduse välise vaenlase järele, kellele oma viha projitseerida. Vaenlaseks kõlbavad mis tahes institutsioonid, kuna need sobituvad hästi vandenõuteooria ürgolemusse.

Milles seisneb vandenõuteooriate ühisosa? Peamiselt eelduses, et kas üksikindiviid või teatud eliidigrupp tegutseb varjatult omakasulistel eesmärkidel.

Oma olemuselt on vandenõuteooriad, eriti infohäirete (ehk eri tüüpi väärinfo) kontekstis, süüdistavad ideed, mis võivad – aga samas ei pruugi – olla valed. Ennekõike on need vastuolus valitsevate arusaamadega, eriti nendega, mida esindavad autoriteetsetel positsioonidel olevad isikud, näiteks poliitikud, ametnikud või ka teadlased. Siin kohtuvadki üksikisiku viha ja määramatustunne usaldamatusega institutsiooni vastu. Aga miks vastanduda just teadusele?

Teadus on metoodiline institutsioon. Teisisõnu on teadus meetod, mis hangib meile infot, mis aitab meil ümbritseva keskkonnaga kohaneda – et ellu jääda. Taolise lähenemise kohaselt peaks olema teadus, iseäranis praegu, inimestele tugisammas, aga teadus on sarnane institutsioon kui valitsus, politsei või kirik.

Mitmed uuringud on korduvalt näidanud, et vandenõuteooriatesse uskumine sõltub inimese isiklikust usaldusest teiste inimeste, aga iseäranis institutsioonide vastu[3,4].

Teadus on samuti institutsioon ning kui langeb usaldus valitsuse, erasektori, presidendi või mis tahes teise institutsiooni vastu, kahaneb ka usaldus teaduse vastu. Paraku on demokraatlikes riikides usaldus institutsioonide vastu langenud juba mõnda aega ning pole kahtlust, et see jätkub[5].

COVID-19 JA MÄÄRAMATUS

COVID-19 pandeemia on olnud nn nurjatu kriis, mis hõlmab kõiki ühiskonna valdkondi. Seda enam pakub see pinnast ka väärtõlgendustele, ja kui arvestada määramatuse hulka ühiskonnas, siis ka teadmata tõeväärtusega tõlgendustele.

Määramatuse tingimustes infohäiretest küllastunud keskkond loob eeldused usalduse languseks ja vandenõuteooriate omaksvõtmiseks. *Fighting science with science* – ehk teaduslikkuse imiteerimine oma eesmärkide saavutamiseks – muutub samuti infohäire üheks vormiks.

Mida rohkem on määramatust ja infoauke, seda rohkem loob inimene nendesse tõlgendusi olemasoleva teadmise põhjal. Muutuvas keskkonnas on loogiline, et ka teadusliku meetodiga saadud tulemused on pidevas muutumises – seda ongi teadlased kogu kriisi vältel rõhutanud. See, veelgi enam, väetab pinnast teadmatusest tekkivatele vandenõuteooriatele.

KÕRGHARIDUS KUI HARIDUSLIK PIIRATUS

Inimese haridus määrab usalduse teaduse vastu, kuid on veel üks komponent: hariduslik piiratus. 2020. aastal ilmunud teadusbaromeetri andmetele tuginedes saab öelda, et usaldamatus teaduse vastu sõltub soo, vanuse ja hariduse kombinatsioonist. Kui üldiselt usaldavad teadust vähem madalama haridustasemega inimesed, siis pisut detailsema faktoranalüüsi põhjal on näha, et huvitaval kombel kasvab usaldamatus iseäranis naiste hulgas ja, enamgi veel, kõrgharitud naiste hulgas[6]. Viimast tõestas ka 2018. aasta raport[7], milles torkas silma suur protsent kõrgharitud naisi vaktsineerimisvastaste hulgas. Tundub justkui meelevaldne? Tegelikult mitte.

Kõrgharidus võib luua illusiooni ekspertsusest, kuid sageli ei pruugi sellega kaasneda teadmist oma teadmiste piiratusest, näiteks asjaolust, et kõrgharidus ühes valdkonnas ei anna pädevust teises. Kõrgharituil võib olla teadusuuringutele parem ligipääs ja äratundmine, kuid võib puududa (ja sageli puudubki) pädevus hinnata uuringu teaduslikku väärtust.

Omal moel kasutavad vandenõud ka mimikrit. Märgakem kas või terminiseoseid: (vandenõu)teooria, (-)teoreetikud – mõlemad mõisted on pärit teadusilmast, kuid infohäirete kontekstis on need hundid lambanahas. Samaväärselt on üsna lihtne kirjutada teadusepublikatsioonina näiv artikkel ja levitada seda internetis. Fabritseeritud või kallutatud teadusuuring ei pruugi erineda asjatundmatule silmale kuidagi eelretsenseeritud ja indekseeritud teadusajakirjas ilmunud teadusartiklist.

Infoaugud täidetakse omaenda tarkusest tehtud tõlgendustega. Puuduliku hariduse korral – ja arvestades COVID-19 kõikehõlmavust jääb igaühel meist mingis valdkonnas teadmisi puudu – on väärtõlgendusteks ruumi küllalt.

TEADUS KAOTAB USALDUST

2020. aastal ütles 78 protsenti Eesti elanikest, et usub teadlasi[6]. Viie aasta pärast sama küsitlust korrates näeme tõenäoliselt, et usaldus teaduse kui institutsiooni ja teadlaskonna vastu on kahanenud. Eriti põhjusel, et teadlased on olnud COVID-19 kriisis

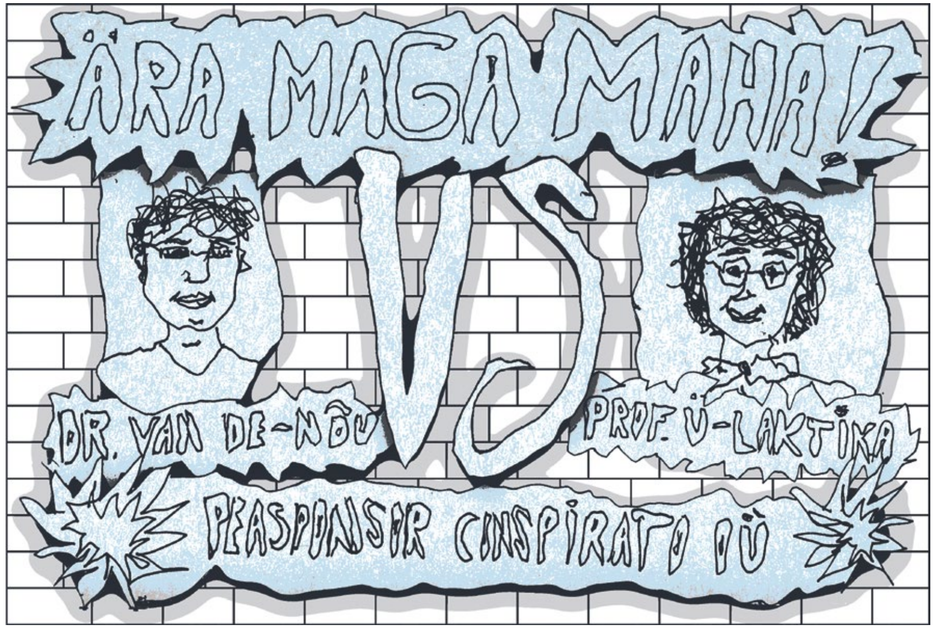

üha enam avalikkuses esil. Valitsuste ja ametkondade juurde moodustatud teadusnõukojad veenavad neid, kes usaldavad teadust, kuid kahandavad nende usku, kelle jaoks institutsioonid on vandenõude taga.

Viroloog David LV Bauer jätkab ilmselt tõestamist, et see, mida ta ütles, oli see, mida ta ütles, mitte ei edastanud sõnumit, milleks see moondati. On sel mõju? Tegelikult mitte.

Kes usuvad teadlasi, nende usaldust teaduse kui institutsiooni vastu ei kõiguta eriti miski. Taolisi inimesi on Eestis niisiis 78 protsenti – üle keskmise ka Euroopa kontekstis. Neid, kes usuvad vääramatult vandenõuteooriaid ega usalda (või *pigem* ei usalda) teadlasi, on kolm protsenti[6]. Seda on vähem kui Euroopa keskmises hinnangus vaktsineerimisvastasusele (5%). Tunduvalt rohkem (17%) on Eestis aga neid, kes ei ole kujundanud oma arvamust teaduse usaldamise kohta. See on n-ö soo ehk mõjutatav osa inimestest. Kaldutakse selle poole, kes parasjagu veenvamalt infot esitab. Ehk kui mul endal napib vettpidavaid teadmisi viroloogias, geoloogias või meditsiinis, siis usun seda, kelle info sobitub kõige paremini minu olemasolevate veendumustega.

✱

Aga siis jääb vandenõuteooriate juures alles veel üks väga amüsantne osa, mida ei tasu samuti sugugi alahinnata.

Viibisin hiljaaegu koosviibimisel, kus hakati võistlema vandenõuteooriate rääkimises: kes tuleb lagedale kõige pöörasema ja meelelahutuslikumaga. Konkurentsitult parimaks tunnistati keeruline teooria, mille kohaselt pole koroonaviiruse pandeemiat olemas, kusjuures põhjusel, et keegi pole kunagi näinud ühtki tuvipoega. Nimetatud teooria järgi on pandeemia piirangud mõeldud välja lihtsalt inimeste tänavalt eemale hoidmiseks, et saaks tuvidel – kes on tegelikult jälgimisdroonid – patareisid vahetada. Olgem ausad, sellised lood ongi ääretult meelelahutuslikud ning eksisteerinud sarnasel vohaval kujul inimeste fantaasiates kauem kui mõnigi teadusharu.

Valitsuste ja ametkondade juurde moodustatud teadusnõukojad veenavad neid, kes usaldavad teadust, kuid kahandavad nende usku, kelle jaoks institutsioonid on vandenõude taga.

[1] *Goertzel, T. 1994. Belief in Conspiracy Theories. – Political Psychology, nr 15 (4), lk 731–742.*
[2] *Harambam, J.; Aupers, S. 2015. Contesting epistemic authority: Conspiracy theories on the boundaries of science. – Public Understanding of Science, nr 24 (4), lk 466–480.*
[3] *Moore, A. 2018. Conspiracies, Conspiracy Theories and Democracy. – Political Studies Review, nr 16 (1), lk 2–12.*
[4] *Einstein, K. L.; Glick, D. M. 2015. Do I Think BLS Data are BS? The Consequences of Conspiracy Theories. – Political Behavior, nr 37, lk 679–701.*
[5] *Norris, P.; Inglehart, R. 2019. Cultural Backlash: Trump, Brexit, and Authoritarian Populism.*
[6] *Eesti Teadusbaromeeter: Eesti elanike usaldus teaduse vastu on väga kõrge.* – etag.ee, *10.11.2020.*
[7] *Chapter 5: Attitudes to vaccines. – Wellcome Global Monitor 2018, 18.06.2019.*

noortele ja täiskasvanutele

15+

IONESCO / PUKK

Nīnasarvīk

Etendused 28.–29. oktoobril,
24.–25. novembril
kell 19.00

noorsooteater.ee

PÄRNITS TIKTOKIS TEIST EESTIT KEHASTAMAS

Eesti kirjanduse *enfant terrible* on leidnud endale TikToki kujul teda kõige paremini teeniva platvormi. Saage tuttavaks vandenõuteoreetik Antsuga Raplast ehk Mikk Pärnitsa soojema poolega.

Sanna Kartau

On täitsa võimalik, et Antsu Raplast (kasutajanimega *@orbudekodujuhataja*) tunneb rohkem inimesi kui kirjanik Mikk Pärnitsat. Ants Raplast on Eesti TikToki-kuulsus, kelle elulised tähelepanekud, isiklikud kogemused üleloomulike jõududega ja vandenõuteoreetilise lõhnaga seoste loomine on köitnud alates esimese video postitamisest tänavu kevadel tuhandete vaatajate pilkusid. Mainitud videos küsib kõhna näo ja räsitud ilmega keskealine mees, kerge habe üll: „Kui paljud teist on kuulnud Euroopa mustsõnajalast? Ja kui paljud teist on kuulnud sõna „psühhoteraapia"?" Dramaatiline paus. „Mõtteainet."

Kehastades Antsu Raplast, sirutab Pärnits välja mõistva, empaatilise osa endast. Tema senises loomingus ma selle Pärnitsaga kohtunud ei ole.

Selle teksti kirjutamise ajal on Antsul veidi üle 4000 jälgija ja tema värskematel videotel on tuhandeid vaatamisi. Videotel on kokku ligi 80 000 meeldimist. Populaarseimas klipis hoiatab Ants inimesi Seljametsa bussipeatuse juures möödujaid süstiva geenimutatsiooniga inimese eest ning see on kogunud üle 110 000 vaatamise.

Oma siiruses ja pühendumuses on Ants üks kuradi nummi tegelane. Isegi kui pooletoobine.

TikToki on saatnud algusest peale nii minu isiklik kui ka teatav ühiskondlik skepsis. Olin kuulnud vanemalt öelt piisavalt lugusid õhtutest, kui ta lihtsalt *ei saanud* telefoni käest panna. Liiga paljud mu lemmikud YouTube'i sisuloojad keskendusid oma videotes TikToki rumaluste ümberlükkamisele ning mu Instagrami voogu jagatud TikTokid olid liiga kutsika- ja kiisukesksed, et mind oma varbaid märjaks kastma veenda. Olin just alustanud **Neil Postmani** 1985. aasta raamatu „Amusing Ourselves to Death: Public Discourse in the Age of Show Business" lugemist, mis kuulutab saabuva ühiskondliku arutelu kokkukukkumist mitte fašismi või totalitarismi, vaid hoopis visuaalse, emotsioonipõhise ja sisutu meelelahutuse tõttu. Selline fatalistlik vaade noortekultuurile ei ole loomulikult midagi uut, kuid ometigi tundus TikTok 21. sajandi soma – **Aldous Huxley** „Hea uue ilma" sootsiumi üle võtnud uimasti. Ma ei tahtnud anda sellele oma sõrme, et siis kaotada terve käsi, aga põhistatud ajakirjanduse nimel võin ohverdada nii mõndagi.

Sanna Kartau on Lasnamäel elav vabakutseline ajakirjanik, luuletaja ja kultuurikorraldaja. Pea on ilmumas tema esimene luulekogu „Vahetus".

ANTS RAPLAST SIRUTAB KÄE

„Vesi. Tundub nagu tavaline asi, aga paljud ei tea, et see on väga ohtlik." – @orbudekodujuhataja, 07.06.

Ants Raplast ehk *@orbudekodujuhataja* jagab TikToki lühivideotes enda arvamust eri teemadel, hüpoteese ühiskondlike kokkumängude kohta ja lühemaid anekdoote oma elust. Lihtsas keeles jagatud mõtted portreteerivad tema maalähedast eksistentsi (näiteks avaldab ta 29. juulil armastust oma ustavale STIHLi-mootorsaele) ja annavad pilava sissevaate kohalikku sotsiaalsesse ellu. Kandvaimad teemad on siiski kosmilisemat sorti: UFOd, vaktsiinid või **Gatesi** pilvevandenõu. Antsu pead katab nokkmüts, enamasti on ta põsel viiepäevane habe ja kulm surutud kortsu. Videoid vürtsitavad ootamatud lõppakordid ja surmtõsine etteaste. Oma didaktilist rolli nii veebis kui ka kohalikus kogukonnas võtab ta tõsiselt. Küll kutsub ta üles noori oma kehaga mitte vene ruletti mängima (s.t vähem onaneerima), küll politsei ja terviseameti vastu protestima (väikese sõrmega nende suunas vibutades).

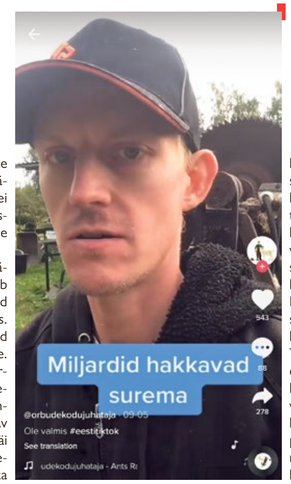

Ühes vandenõuteooriaid käsitlevas arvamusartiklis kirjutab Pärnits järgmist: „Vandenõud levivad maal rohkem kui linnas. Talupojakultuur on alati olnud harimatum, uskunud maagiasse. 5G-vastasus, pelg postmodernismi või teaduse ees on tegelikult kõik normaalsed nähtused ning lõpuks on mugav selles hirmus istuda."[1] Esmalt jäi mulle mulje, et Ants Raplast kehastab kõiki maameeste kohta käivaid halvamaigulisi stereotüüpe ühes isikus. Mida enam ma aga Pärnitsa etteastet vaatasin, seda rohkem siirust ma seal läbi kumamas nägin. Mitte et ta usuks päriselt, et vaktsiin on muutnud ta sensuaalseks *femme*-olevuseks, vaid et sellise tüübi kehastamisel sirutab ta välja mõistva, empaatilise osa endast. Tema senises loomingus ma selle Pärnitsaga kohtunud ei ole.

PUUSADENI PÄRNITSAS

„Öeldakse, et kellegi teise mõttega lauset alustades saad üle minna omaenda arutluseni. Aga putsi teiste inimeste mõtted." – Mikk Pärnits[2]

Selleks et mõista, kuhu paigutub Ants Raplast Pärnitsa loomingu kontekstis, lugesin või vähemalt alustasin nelja raamatut, kammisin läbi kättesaadavad arvamusartiklid ja kolasin tema 2019. aasta luulekogus „Kõikide asjade valgus". Tegemist on mitmekesise, kummastava maastikuga, millest leiab väga erinevaid pinnavorme – mõned neist soised, mõned teravad, mõned nostalgialaksu pakkuvad, mõned segadust tekitavad. Arvamusartiklites purskab Pärnits *establishment*'i vastu selle kõikides vormides. Oma romaanides ja jutukogudes maalib ta õuduspilte sellest, mis võib juhtuda, kui valitsevat võimu mitte piirata. Kirjeldamatud jõud, salajased kokkulepped, selgelt joonistunud piir esimese ja teise Eesti vahel, tüütu väiklus – need kõik on aukohal nii tema TikToki videotes kui ka kirjasõnas. Keelelisel valdab ta ka teistsugust maailma – kosmilist, hõllanduvat, udust ideedemaailma (nt eespool mainitud luulekogu või „Näiv on jääv" (2005) jm).

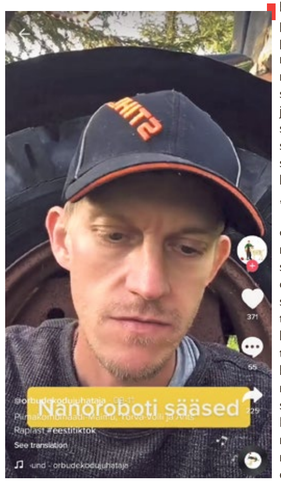

Mulle pole juhtunud pikalt kätte autorit, kes paneks mõistma, millise pleki jätavad kirjaniku põllele tema kõige ebaõnnestunumad teosed ja hetked. Enamiku teoste lugemisega sattusin ma punkti, kus teksti lapsused, lihtsakoelisus ja seejärel eriti naeruväärsena tunduv enese tõsiselt võtmine ületasid mu valuläve. No ei tahtnud jätkata. Loomulikult ei ole minu maitse see ülim – vast ei ole tegu lihtsalt mulle sobiva kraamiga. Teiseks on ta ise veendunud, et luues kanaldab ta midagi kõrgemat. Tahan jätta avatuks võimaluse, et ma ei saa tema loomingu väärtusest lihtsalt lõpuni aru, kuna tema eetose selgrooks olev vankumatu enesekindlus paneb vastutuse täielikult lugeja õlule.

Lugu „Sümboli sünd" kogumikust „Symboolne Eesti pimedus" (2014) olgu suurepäraseks sillaks Pärnitsa ja Antsu vahel. Poeetilis-teatraalsel keelel jutustab minategelane meile loo Sümbolist, kirjeldamatust entiteedist, mille ilmnemisel hakkasid Egiptuse püramiidid prismadena valguskiiri välja purskama, virmalised aga „võtsid füüsilise kuju ja sadasid alla". Sellele eelnesid ended: loovinimesed tulid justkui sünkroonis välja sarnaste ideedega ja linnud lendasid veidrakujulistes parvedes. Siis Sümbol. Siis inimesed oksendasid ja veritsesid ja kusesid. Ja siis Sümboli sünni tulemid „kajavad läbi ühiskonna ja füüsikaseaduste veel sajandeid". Vaadeldes enda reaktsiooni sellele loole ja tema keskmisele TikToki videole, mõistan, mis on nende meediumite olemuslik erinevus. Nimelt, kirjandust kogedes küsin ma alateadlikult pidevalt: „Ja mis siis?" Miks pidasid sa vajalikuks trükkida neli lehekülge sõnu Sümbolist, mille olemust meile kunagi ei selgitata, mis tundub üldistusjõuetu ning mille jutustajapositsioon tekitab veelgi enam segadust? TikToki puhul ei ole see küsimus aga kuidagi loogiline, sest vastus võib olla alati: „Aga miks mitte?"

Ants Raplast kujutab seda osa Pärnitsa loomingulisest minast, kelle olemasolu ta kunagi seletama ei pea, kellele kohandatavad loomingulised ootused on meediumist ja karakteri kasutamisest tulenevalt lahedamad ja seeläbi vabastavad ning kes saab samal ajal kehastada seda suvakat, kelle rumalusest ja kottimatusest sõltub nööre tõmbav eliit – Pärnitsa loomingu kriitika peamine objekt. Tulemus on siiralt naljakas, kusjuures tegu ei ole üleoleva naeruga, vaid kaasaelavaga – oma siiruses ja pühendumuses on Ants üks kuradi nummi tegelane. Isegi kui pooletoobine.

TikTok tundub olevat väljapääs kirjutamise kui elukutse tinglikust jahedusest, vähemalt kui lähtekohaks on see autori *persona*, kelle ta nüüdseks loonud on. Just need kõige lambisemad osad tema sketšidest on kõige paremad. „Kõrge" kunst suvalisusele väga palju ruumi ei jäta ja seetõttu on lühivideote platvorm just sellistele loovatele impulssidele väga sobiv väljund. Tõuge idee ellu viia kannab kahtlemata teatud kunstilisust, isegi kui selle vorm on pigem suvaline. Tõenäoliselt kasvavad kõrgkunstimaailma ja TikToki vahelised risoomid juba praegu – ideed tilguvad ühest teise, keelelaadid tõukuvad ja vürtsitavad üksteist ning homsed kontseptuaalsed kunstnikud filmivad täna *green screen*'iga reaktsioonivideoid ning jagavad neid laia maailmaga. Meemid on kunst, sealjuures demokraatlik kunst.

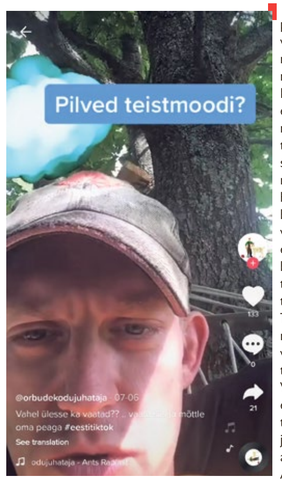

ANTS RAPLAST JA SIIRUSE TEISEJÄRGULISUS

„Mine ravile, sa vajad ilmselgelt abi." – @maarjo212, kommentaar 30.07. postitatud video all

Miks vajab Mikk Antsu? Suur osa Miku projektist looja ja autorina on seotud oponeerimisega. Võib öelda, et oponendita oleks Pärnitsa avalikku isikut raske ette kujutada – seega on tegu sõltuvussuhtega, kas või metafooriliselt. Peale selle, et Ants võimaldab tal kanaldada lihtsaid loomingulisi impulsse, tundub Ants kehastavat ka seda teist Eestit, eliidi jõumahhinatsioonide tulemit. Ants on see, mis juhtub, kui „enda patud pannakse Võõra kaela"[3] – aga huumori võtmes. Ants on see lihtsameelne objekt, kes kasvab manipuleerimise tulemusena enesekindlaks, teravmeelseks tõekuulutajaks, kelle ideede ilmselge totrus on samasuguses vastuolus valjuhäälsusega, millega neid esitatakse, kui nende neoliberalistlike onu Heinode oma, keda Pärnits oma nime alt kritiseerib. Ants ja Pärnits võitlevad teatud mõttes samade inimgruppide vastu, kuid Antsu kriitikat külma tehnokraatia suunas, näiteks Bill Gatesist või inimesi salaja süstivate geenimutatsiooniga olenditest rääkides, ei ole võimalik tõsiselt võtta. Seega ei ole tema kriitika sisu asja mõte – Antsu olemasolu, selle arhetüübi kehtimine tänapäeva Eestis on selle kese.

Kui videote alt leitavad vihased kommentaarid kõrvale jätta, on Ants ülimalt populaarne tegelane. Seega ka meie vaatajatena vajame teda kui „teist", seda ebameeldivat juppi meie identiteedis, millele vastandudes saame kinnituse enda normaalsusele.

Kajakambrid tekivad sääraselt platvormil väga kiirelt ja see süvendab politiitlist polariseerumist. Kuhu paigutub antud dünaamikas selline sisulooja nagu Pärnits? Ühelt poolt võib öelda, et ta süvendab hirmu vaktsiinide ees, tekitab küünarnukitunnet nende hulgas, kes kritiseerivad vaktsiine ja nende tootmisprotsessi, ja toetab uhhuuhullust. Teisalt, kui vaadata kommentaare tema videote all, võib näha, et ta on pääsenud enda looduga ligi inimestele, kelle üle ta teatud määral nalja teeb. Antsu tegelaskuju võib toimida oma ambivalentsuses Trooja hobusena ja selline mitmekihiline sõnumi edastamise viis juhib ka vandenõuteoreetikud endale küsimusi esitama. Vaktsiinihirmus inimene vaatab esimest paari videot, ehk nõustub alguses tema küsimustega ja ehmub tema lugude peale, aga saab siis vaikselt aru, et Ants ei ole tõsine või et ta läheb oma ideedega hulluse tallerne on loomingulises mõttes vabastav, katsetamine uue ja erilise leidmise eeldus. Pärnits investeerib julgelt iseenese võimekusse ning paljusid see piirideta enesekindlus vast köidab, nii et see võib tõepoolest ära tasuda. TikToki kõrval OnlyFansiga katsetanud ja Patreonis aktiivne autor kehastab ehk tehnosõbralikku, otse-lugejale-autorit, kes on interdistsiplinaarse kunstnikuna juba praegu tulevikus, vältides etableerumisega kaasnevaid ohte ning säilitades oma vaheda tera.

Võib öelda, et oponendita oleks Pärnitsa avalikku isikut raske ette kujutada – seega on tegu sõltuvussuhtega, kas või metafooriliselt.

Olles teda vaadanud ja lugenud, on selge, et autori ja loojana vajab ja sõltub Pärnits sellest, millele ta vastandub. Afekt tuleb enne ja ratsionaliseerimise kaudu saab see sisu. See ei tähenda, et ta eksib oma kriitikas või et selle sisu on ebasiiras. Mul on tunne, et see tähendab lihtsalt teatud selektiivset pimedust, mis teda TikTokis teenib, avaliku tegelasena ka, aga kirjanikuna mitte. Ants ei näe, et ebavõrdsed võimusuhted ei ole valitud grupi nööride tõmbamise tulemus, vaid tingitud hoopis palju ulatuslikematest, banaalsematest protsessidest. Pärnits ei näe (või ei tunnista avalikult), et pelgalt ühiskondlikult oluliste teemade käsitlemine või eri žanrites kirjutamine ei tähenda sooja kohta kaanonis ega tee temast veel kõrgema vaimu kanaldajat, kelle rollile ta avalikes sõnavõttudes pretendeerib.

Meie vaatajatena vajame Antsu kui „teist", seda ebameeldivat juppi meie identiteedis, millele vastandudes saame kinnituse enda normaalsusele.

TikTok tänapäeva meemikultuuri ühe keskmena on tähenduste paljususe, metairoonia ja siiruse tühistamise tähistamine. On märkimisväärne, et just selles keskkonnas leiame Mikk Pärnitsa loomingu kõige positiivselt haavatavamad momendid.

[1] *Pärnits, M. 2020. Vandenõuteooriate viiruse eest pole keegi kaitstud. – ERR, 05.07.*
[2] *Pärnits, M. 2017. Sümboolne Eesti pimedus. – Kivipilvede all: tekste Värskest Rõhust 2005–2017, lk 12.*
[3] *Pärnits, M. 2019. Mida mehed tahavad – keda kotib? – Vikerkaar, nr 3.*
[4] *Viiding, E. 2021. Tühistamine ja taaskasvamine tühjusest. Elo Viidingu intervjuu Mikk Pärnitsaga. – Vikerkaar, nr 4–5.*

Hõimupäevad 2021
Põlisrahvad ja loodus
www.fennougria.ee
hõimupäevad FINNO-UGRIAN DAYS
N 14. okt Eesti Rahvusraamatukogu
Kell 12 konverents „Soome-ugri rahvad ja keskkonnaprobleemid"
L 16. okt Tallinn Vaba Lava
Kell 15 pärimusmuusikakontsert
Kell 19 Sügisjazz 2021: Tuuletar (Soome)
Kell 21 Sügisjazz 2021: Duo Ruut
P 17. okt Tartu Eesti Rahva Muuseum
Kell 15 pärimusmuusikakontsert
Filmid: „Ivanna elu" ja „Anerca, elu hingus"
Tallinna kinos Artis ja Tartu Elektriteatris
Näitused, kontserdid, loengud, tantsu- ja õpitoad üle Eesti
CIOFF
Fenno-Ugria
www.fennougria.ee
Toetajad
Koostööpartnerid

TUNNETE PORTREE

Kunstnikud

Lydia Hannah

Jevgeni Zolotko

Diana Tamane

Kuraator

Laura Toots

19.09._14.11.2021

Narva kunstiresidentuur

Joala 13, Narva

Avatud: T, N–P 11_18 (E, K suletud)

Sissepääs tasuta

NART

www.nart.ee

Näitus „Tunnete portree“ toob NARTi kokku kolme tunnustatud kunstniku uued teosed, mis on eripalgelised portreed, sisekaemuslikud mõtisklused kui ka laiemad sotsiaalsed uurimused, sulamid ajaloolisest ja kaasaegsest ainesest, vormilt tasapinnalised ja ruumilised, kuid eelkõige autoportreelised nägemused – jevgenizolotkolikud, dianatamanelikud ning lydiahannahilikud viisid maailma kogeda.

CULTURAL MARXISM

/ ˈkʌltʃ(ə)rəl ˈmɑːksɪzəm /

Kirjutas **Elise Rohtmets**
Illustreeris **Vahram Muradyan**

*Kiirem kui EKI, ammendavam kui Vikipeedia – Müürilehe veerg **„Puust ja punaseks“** selgitab sõnu, mõisteid ja olukordi, millest räägitakse palju, aga mille päritolu ja tähendust suudavad vähesed lõpuni oduda. Seekord tutvustame terminit, mida paremäärmuslikud ringkonnad kasutavad traditsiooniliste väärtuste allakäigu selgitamiseks.*

Sõna „kultuurimarksism” kohtasin esimest korda 2014. aastal Gamergate'i ajal. Seitse aastat tagasi puhkes internetis massiline naissoost ajakirjanike, kriitikute ja arvutimänguloojate ahistamiskampaania.[1] See, mis paistis meediamajadele tollal vihaste nohikute ajutise jonnihoona, on saanud nüüdseks märgilise tähenduse USA poliitikas.[2] Sotsioloog **Katherine Cross** säutsub, et Gamergate oli esimene kord, kui paremäärmuslased haarasid võimalusest kasutada ära *online*-kultuurisõda, et endale pooldajaid värvata. Niisiis ei pane imestama, et just Gamergate tutvustas mulle vana Natsi-Saksamaa propagandatermini „kultuuribolševism” nüüdisaegset vastet „kultuurimarksism”.

„Kultuuribolševism” (sks *Kulturbolschewismus)* oli Weimari vabariigis poliitiline „lööksõna”, millega sildistati kultuuritöötajaid ja teadlasi, kelle töid peeti liiga progressiivseks ja vasakpoolseks.[3] „Kultuuribolševism” oli ühtaegu sõna, millega tähistati üldist kultuuri „allakäiku”, kuid selles nähti ka vandenõud valmistada Saksamaad ette ehtsa bolševismi tulekuks. Erilist tähelepanu pöörati **Hitleri** võimu ajal arhitektuurile. Natsiarhitektid sildistasid KDAI-nimelises propagandaüksuses kunsti- või kultuuribolševistlikuks modernistlikku arhitektuuri, millele omistati Moskva mõjutusi.[4]

Natsi-Saksamaa propaganda kujutas kultuuribolševistidena juute, kelle eesmärk oli hävitada „traditsioonilised” nägemused perekonnast, rahvusidentiteedist, muusikast ja kunstist. Marksism, juudid ja bolševikud on selles natside vandenõuteoorias olemuslikult ja paratamatult seotud.

Kui traditsiooniline marksism nägi peamise rõhuja rollis kapitalismi ja lahendusena selle rõhumise lõpetamiseks kas revolutsiooni või kapitalismi kokkuvarisemist aja hammasrataste vahel, siis natsionaalsotsialistide silmis oli kultuuribolševismi roll kultuurilise mõjutustegevuse kaudu rahvast traditsioonilise maailma vastu ässitada. Täpselt sama rolli omistavad paljud paremkonservatiivid ja kristlikud äärmusliikumised praegu kultuurimarksismile.

Elise Rohtmetsal on magistrikraad teadusfilosoofias ja ta töötab lektorina. Lisaks kirjutab ta regulaarselt Feministeeriumis ja otsib viise, kuidas olla kasulik anarhist.

VANDENÕUGA LIIDETAKSE FRANKFURDI KOOLKOND

Tänapäeval viidatakse sõnaga „kultuurimarksism” vandenõuteooriale, mille kohaselt püüavad nüüdisaegsed marksistid, keda on inspireerinud eeskätt Frankfurdi koolkonna juutidest filosoofid, hävitada taas „traditsioonilisi” väärtusi ning tuua kunsti ja teaduse korrumpeerimisega Läände kommunismi. Nüüdisaegse kultuurimarksismi vandenõuteooria üks esmamainija oli **Michael Minnicino**, kes tõmbas oma 1992. aasta essees „New Dark Age: Frankfurt School and Political Correctness” paralleele marksismi ja poliitkorrektsuse vahel.[5]

„Poliitkorrektsus” on termin, mida USA konservatiivid hakkasid kasutama 80ndate lõpus, et kritiseerida ülikoolide õppekavades toimunud muutusi, mis olid mõeldud andma laiemat kandepinda vähemuste häältele akadeemias. Minnicino jaoks tähendas poliitkorrektsus aga „kominternlikku” praktikat nõrgestada meie tsivilisatsiooni „judeokristlikku hinge”. Tema käsitluses on poliitkorrektsus vahend, millega vaigistada kõik need, kes teavad, et on olemas jumalast pärit ajatud universaalsed tõed ja väärtused, ning asendada need teadmised vale marksistliku käsitlusega tõe ja moraalsuse ajalis-materiaalsest sõltuvusest.

Aastal 2001 jõuti Ameerikas kultuurimarksismi konkreetsema sõnastuseni, kui end paleokonservatiiviks nimetav katoliiklane **Patrick Buchanan** pani oma raamatus „The Death of the West” võrdusmärgi poliitkorrektsuse ja kultuurimarksismi vahele, mis võõrutab USAd ja Euroopat ülikoolide abiga kristlusest.[6] Oma panuse „kultuurimarksismi” levikusse andis ka teine paleokonservatiiv **William Lind**, kes osutab oma 2002. aastal peetud kõnes Frankfurdi koolkonnale kui juutidele, kelle „mürgine ideoloogia” hävitab „traditsioonilist ameerika kultuuri ja kristlust”, propageerides meedias ateismi, homoseksuaalsust ja multikultuursust.[7]

Pärast neonats **Anders Breiviku** veretööd, kes süüdistas oma manifestis maailma allakäigus kultuurimarksismi, vabandas Minnicino avalikult ja teatas, et ta on öelnud lahti oma varasematest väidetest kultuurimarksismi ja Frankfurdi koolkonna kohta. Ta põhjendas tollal kirjutatut vajadusega avaldada muljet oma toonasele eeskujule **Lyndon LaRouche'ile**.

Kultuurimarksismi vandenõuteooria on sündinud USAs ning seda on levitanud USA konservatiivsed kommentaatorid ja mõttekojad, nagu Free Congress Foundation.[8] 2010. aastateks võis kohata kultuurimarksistide narratiivi lisaks paremäärmuslaste infoväljale ka konservatiivide ja paremlibertaaride omas. Seda selliste meeste tõttu nagu Buchanan ja Lind.

TEEKOND EKRE JA OBJEKTIIVI LEKSIKONI

2014. aastal upitas **Trumpi** kampaania halli kardinali **Steve Bannoni** väljaanne Breitbart News püünele noore konservatiivse kommentaatori **Milo Yiannopoulose**, kelle tähelend sai alguse just Gamergate'i toetamisest. Gamergate'i aktiivsete netiahistajate kogukond kattus nii meeste õiguste eest võitlevate netiaktivistide (MRAga) kui ka naistevastase *manosphere*'iga[9], mis omakorda kattusid just konservatiivse ja paremlibertaarse infoväljaga. EKRE, kelle Uued Uudised on võtnud eeskuju Breitbartist, kirjutas juba aastal 2015, et Arvamusfestivalil domineerivad kultuurimarksistid.

Kultuurimarksismi vandenõu paremäärmuslikud juured ja sisulised paralleelid teevad sellest natsionaalsotsialistide kultuuribolševismi vandenõuteooria järeltulija. Kultuurimarksistlikke ilminguid on eespool nimetatud autorid pigem abstraktselt üldistanud ning vastava sildi saavad kõik vasakpoolsed ja liberaalid, kes pööravad tähelepanu rassilisele, soolisele ja seksuaalsele ebavõrdsusele.

Praegu nähakse kultuurimarksismi avangardina peamiselt eri kliimaaktiviste, rassismivastast liikumist Black Lives Matter ja LGBTQ organisatsioone. Traditsioonilist maailma ohustavad nende liikumiste väidetavad soovid muuta maailm sooneutraalseks ning kaotada perekonna ja abielu institutsioonid. Eestis on seda vandenõuteooriat levitanud Objektiiv ja Meie Kirik.

Kultuurimarksismi kinnisideed ei ole suutnud murda ka asjaolu, et mitmes Lääne riigis on viimase aastakümne jooksul saanud valimistega võimule paremäärmuslusega flirtivad konservatiivid. Marksistid pole aga saavutanud Läänes märkimisväärset edu juba ammu.

[1] *Culver, K. B. 2015. A Magical Putter and the Year in Media Ethics. – Center for Journalism Ethics, 03.01.*
[2] *Romano, A. 2021. What We Still Haven't Learned from Gamergate. – Vox, 07.01.*
[3] *Crim, B. E. 2011. „Our Most Serious Enemy": The Specter of Judeo-Bolshevism in the German Military Community, 1914–1923. – Central European History, nr 44 (4), lk 624–641.*
[4] *Michaud, E. 2004. The Cult of Art in Nazi Germany.*
[5] *Minnicino, M. 1992. The Frankfurt School and „Political Correctness".*
[6] *Jamin J. 2014. Cultural Marxism and the Radical Right. – The Post-War Anglo-American Far Right: A Special Relationship of Hate.*
[7] *Lind, W. 2002. Who Stole Our Culture?*
[8] *Berkowitz, B. 2003. 'Cultural Marxism' Catching On. – Southern Poverty Law Center Intelligence Report, 15.08.*
[9] *O'Donnell, J. 2020. Militant meninism: the militaristic discourse of Gamergate and Men's Rights Activism. – Media, Culture & Society, nr 42 (5), lk 654–674.*

TUME PLANEET

episood 1

Tähtedevahelisest ruumist lähenes Maale hirmutav jõud. Ohus olid traditsioonilised väärtused, valge rassi eksistents, ning suguelu kui ühiskonna taastootmise peamine instrument. Liberaalide salavõrgustikud, homode roosad leegionid ning süvariigi laserid olid stardivalmis. Galaktika hämarates nurkades tõstsid pead agressiivsed grupid - bürokraadid, neegrid, feministid. Sel kriitilisel ajalooetapil leidus neli meest, kes olid valmis võtma vastutuse tsivilisatsiooni tuleviku eest.

Nemad moodustasidki kosmosesüstiku meeskonna.

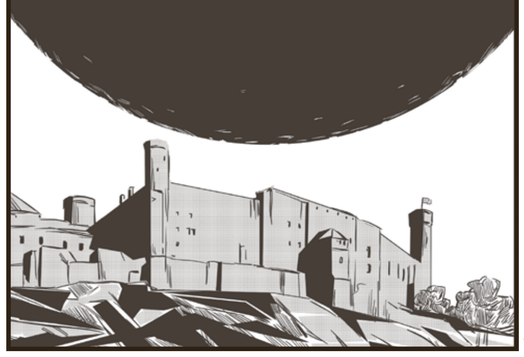

1.

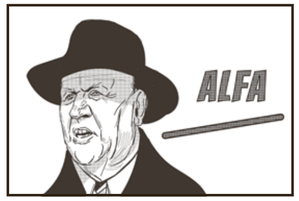

2.

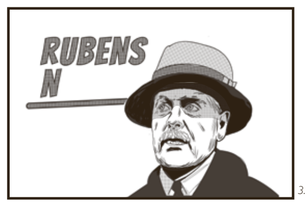

3.

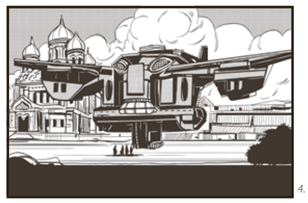

4.

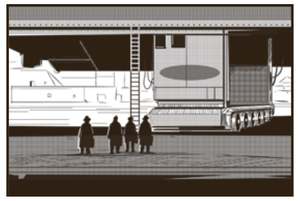

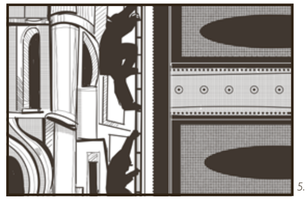

5.

6.

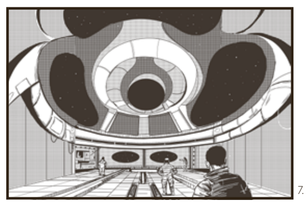

7.

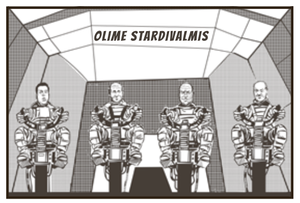

8.

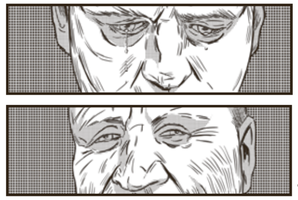

9.

10.

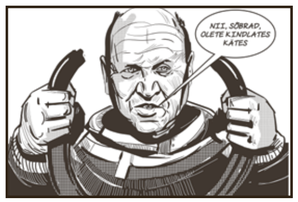

11.

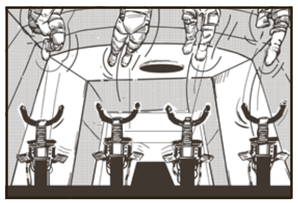

12.

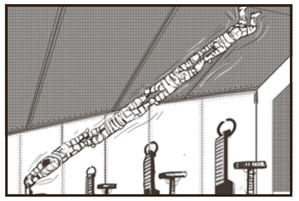

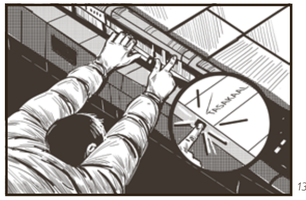

13.

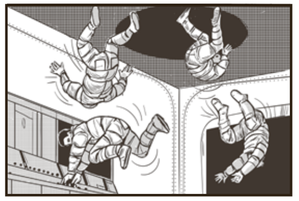

14.

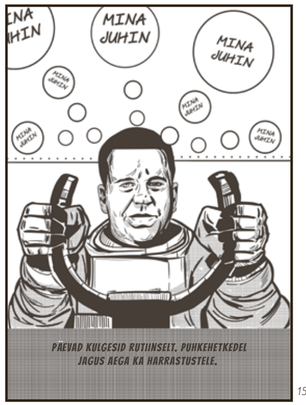

15.

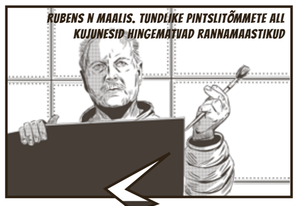

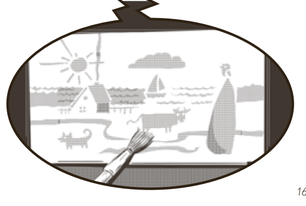

16.

17.

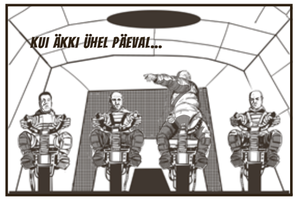

18.

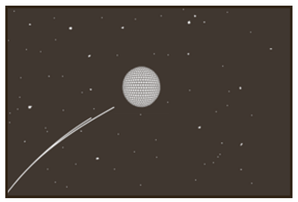

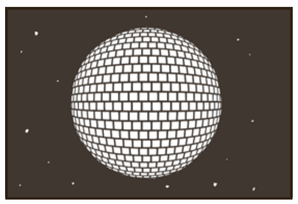

19.

20.

jätkub >

Joonistas **Urmas Viik**

KOOMIKSIT **„TUME PLANEET"** ON VÕIMALIK NÄHA KA SUUREMÕÕTMELISENA TALLINNA KUNSTIHOONE NÄITUSEL „MIS SILLUTAB TEED UUELE MAAILMALE?", MIS ON AVATUD KUNI 5. DETSEMBRINI.

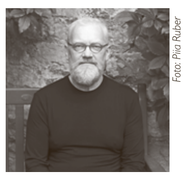

Foto: Pirjo Ruber

Urmas Viik on vabakutseline graafik ja installatsioonikunstnik. Ta on olnud Tallinna graafika eksperimentaalateljee juhataja ning Tallinna Ülikooli kunstiosakonna ja Eesti Kunstiakadeemia professor.

< eelneb

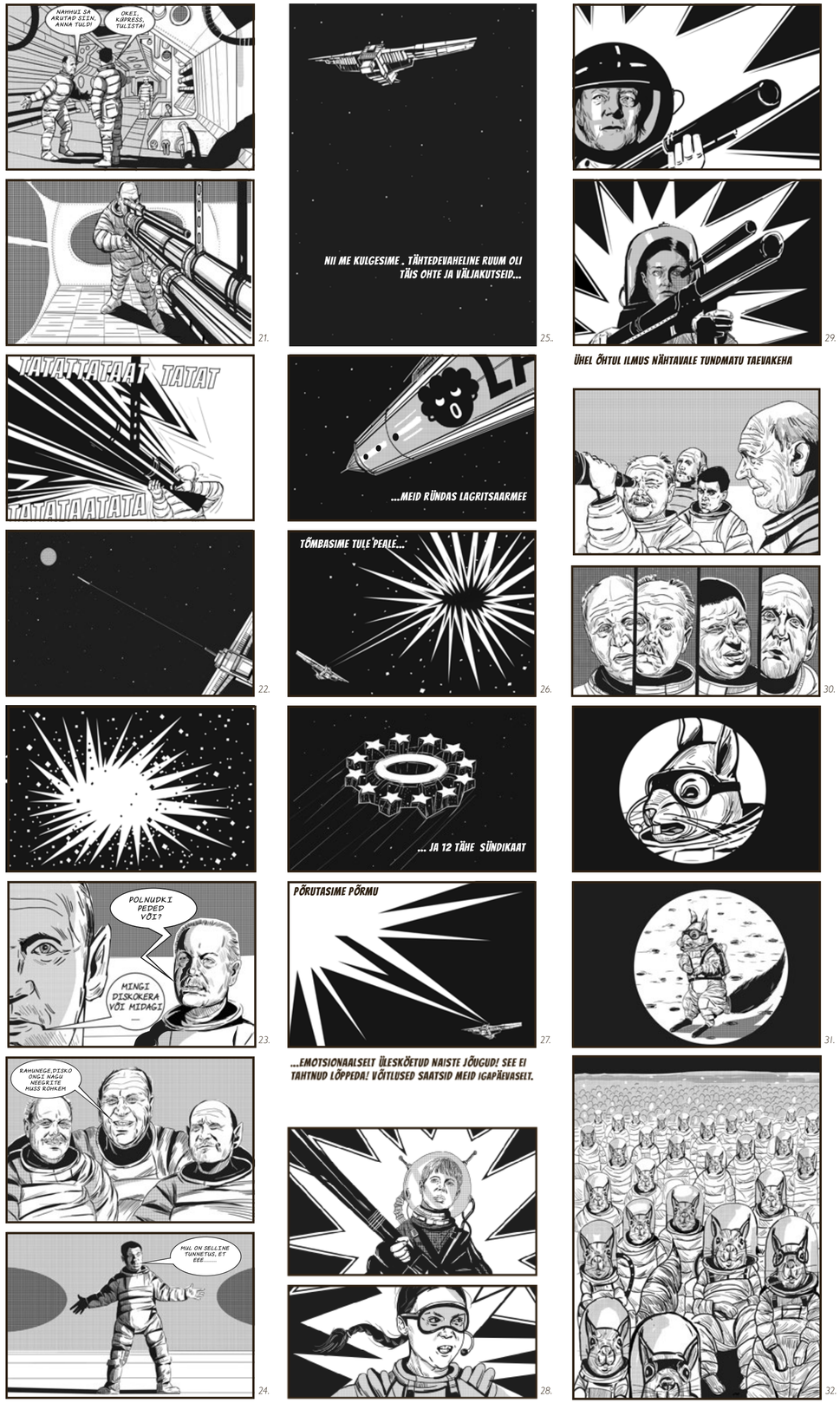

TANTS, POPULISM, TANTS, VÕRDÕIGUSLIKKUS

Ligi kolme miljardi kasutajaga videoplatvormilt võib leida tantsutrendide ja humoorikate sketšide kõrvalt ka järjest rohkem poliitilist sisu. Millega tegelevad TikTokis poliitikud?

Airi-Alina Allaste

TikToki on seostatud eelkõige järjest kasvava mõjuga popmuusikale. Viimasel aastal on pälvinud selle kõrval üha enam tähelepanu ka poliitiline aktivism ja kampaaniad TikTokis.

Üks kuulus näide meie lähedalt pärineb Venemaalt. 21. jaanuaril postitas 16-aastane Venemaa koolitüdruk **Alina Morozova** TikToki video, milles ta rebis kooli seinalt maha president **Vladimir Putini** pildi. Video hakkas kulutulena levima ja pani aluse TikToki trendile, mille kontekstis asendasid noored artisti FACE muusikajupi saatel – mis algab tähenduslike sõnadega „kritiseerida võimu ei tähenda kritiseerida kodumaad" – Putini pilte opositsioonilii der **Aleksei Navalnõi** omadega, näitasid oma toetust Navalnõi abikaasale ja jagasid üleskutseid osaleda protestil või jäädvustusi tänaval toimunud meeleavaldustest. Sedasi avaldas oma meelsust üle 30 000 noore.

Selleks et poliitikasse pürgija saaks TikTokis auditooriumit kasvatada, peab ta leidma viisi, kuidas edastada oma sõnumit muusika saatel, mida tuhanded teised on sarnaselt kasutanud.

Samas ei maksa eeldada, et nad kõik on poliitiliselt väga aktiivsed. TikTok on praegu noorte seas populaarseim sotsiaalmeedia platvorm ja sealsete trendidega kaasaminek on paljude jaoks elu loomulik osa. Kas siis õpitakse ära uus tants, esitatakse populaarseid dialooge, avaldatakse toetust Palestiinale, küsitakse abi põlevale Türgile või, nagu antud juhul, pannakse alus TikToki trendile Navalnõi toetuseks.

Üldiselt on Kesknoorte videod loodud justkui TikTokis poliitilise reklaami tegemise õpiku järgi, kui selline asi eksisteeriks.

Airi-Alina Allaste on Tallinna Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi professor, kelle uurimisteemadeks on noorte poliitiline osalus, mobiilsus ja noorsookultuurid. 2021. aasta esimese poole oli ta Konestipendiaadina külalisteadlane Helsingi Ülikoolis.

TIKTOK JA POLIITILINE KAMPAANIA

Jälgisin ja intervjueerisin kevadel nooremaid, pigem tundmatuid kandidaate Soome kohalikel valimistel, kes tegid endale TikTokis kampaaniat. Neist mõne jaoks oli TikTok juba enne valimisi elu loomulik osa, aga paljud olid loonud endale konto peamiselt poliitiliseks reklaamiks. Ükski intervjueeritu ei pidanud TikToki oma kampaanias sama oluliseks sotsiaalmeedia kanaliks kui näiteks Twitterit või Instagrami.

TikToki poliitikast rääkimise peamise põhjusena toodi välja soov kohalikke valimisi noortele lähemale tuua. Nii rõhutati, et omanese häälesaagist tähtsam on, et noored üldse rohkem valimistele mõtleksid. Kohati oli selline lähenemine paratamatu, sest kuigi keel ja piirkond mõnevõrra piiravad publikut, ei teadnud väiksema koha kandidaat, kas tema TikToki videoid on näinud ükski inimene, kes teda ka valida saaks. Siiski räägiti oma „jälgijatest" suurema auditooriumini jõudmisest ja ka videote tegemisest kui põnevast väljakutsest.

Edukate strateegiate nurgakividena jäid kõlama mängulisus, provokatsioon ning trendidega kaasa minek. On ilmselge, et autentsena mõjumiseks tuleb arvestada memeetilise keskkonna artistlikku stiili. Provokatiivsus TikTokis saab suurema tähenduse lähtuvalt algoritmide loogikast – ka need, kes sinu arvamusega ei nõustu ja kommentaariumis oma meelepaha väljendavad, annavad oma panuse video levikule. Tuleb lisada, et naised liiga provokatiivseid TikToki videoid tegema ei kippunud, samas kui etnilistest soomlastest meeskandidaadid mainisid teatava eneseirooniaga, et nad võivad endale järsult väljendumist lubada. Nemad ei ole ka toksilises õhkkonnas sama haavatavad kui naised või etnilised vähemused, kes satuvad palju sagedamini sõimurahe alla.

Edu võtmeks TikTokis võib aga pidada oskust trendidega kaasa minna. Selleks et poliitikasse pürgija saaks TikTokis auditooriumit kasvatada, peab ta leidma viisi, kuidas edastada oma sõnumit muusika saatel, mida tuhanded teised on sarnaselt kasutanud. Paistab, et hea strateegia on kombineerida trendidega haakuvaid videoid lihtsate lühikeste sõnavõttudega, näiteks lisada 30-sekundiline selgitus selle kohta, mis on populism või milleks on vaja võrdõiguslikkust. TikTok ei ole üldiselt keskkond, kus põhjalikumalt valimisplatvormi selgitada või diskussiooni arendada.

Mitmed intervjueeritavad olid võrdlemisi optimistlikud oma väljavaadete suhtes ning veelgi entusiastlikumad seoses noorte üldise mõjuga. Seda peamiselt põhjusel, et sotsiaalmeedias tehtav kampaania tundus nooremaid soosiv. Valimiste statistika neid ootuseid ei kinnitanud – valima läks veelgi vähem noori kui varem ja märgatavaid muutusi polnud näha ka tulemustes. Neist, keda intervjueerisin, pääses kohaliku volikogu ridadesse vaid üks.

MÕNED NÄITED EESTIST

Kui Soome kohalike valimiste kandidaatide kontosid oli TikTokis kümnetes, siis Eestis on neid üksikuid. Kõige pikemalt on olnud pildil Kesknoored, kes on avaldanud videoid järjepidevalt alates mai algusest. Üldiselt on nende videod loodud justkui TikTokis poliitilise reklaami tegemise õpiku järgi, kui selline asi eksisteeriks. Järgitakse tähelepanelikult trende, kuhu on läbimõeldult vahele pikitud lihtsaid poliitilisi sõnumeid. Artistlik pool ei ole päris võrreldav Soome säravaimate näidetega ja videod kalduvad õhustikult pigem nohikukultuuri poole.

Enim avalikku tähelepanu on saanud oma TikToki kontoga **Oudekki Loone**. Võrreldes tundmatute kandidaatidega on kogenud poliitikul TikTokis mitmeid eeliseid. Kuulsa inimese videod pakuvad suuremat põnevust sõltumata poliitilistest vaadetest või tantsuoskusest. Samuti on riigikogu liikmel privileeg jagada raskemini ligipääsetavat sisu – võiks eeldada, et noortel on huvitav jälgida Toompea lossi siseruume lähivaates ja isiklikumate selgitustega.

TikToki konto on sotsiaaldemokraatidel ja eraldi ka nende Tallinna öölinnapea kandidaadil **Natalie Metsal**. Mõlemal kontol on partei maailmavaatest kantud sümpaatsed videod, aga neid on vähe. Vahetult enne valimisi on hoogustunud TikTokis Eesti 200 tegevus.

Mõnevõrra teistmoodi toimetab Reformierakonna linnapeakandidaat Haapsalus. Kuigi **Roger Tibar** on TikTokis väga aktiivne, ei ole tema video poliitilise sisuga ja ta käitub seal nagu teisedki noored (loe: tantsib). Lisaks suhtleb ta otse publikuga, esitades küsimusi, millele vastatakse kommentaariumis. Ta ei tutvusta end kandidaadina ega tee TikTokis otseselt poliitilist kampaaniat, mille eesmärk oleks sillutada teed linnapea toolile.

Kokkuvõtvalt tundub vähetõenäoline, et ühelgi Eesti poliitikul TikToki videote tulemusel seekord hääli kaduma võiks minna või palju juurde tuleks. Kui TikToki populaarsus püsib või kasvab, siis tõenäoliselt suureneb ka platvormi roll tulevastes valimiskampaaniates.

[1] *Glas, R.; Lammes, S.; Lange, M.; Raessens, R.; Vries, I. 2019. The Playful Citizen: Civic Engagement in a Mediatized Culture.*

[2] *McLoughlin, L.; Southern, R. 2021. By any memes necessary? Small political acts, incidental exposure and memes during the 2017 UK general election. – The British Journal of Politics and International Relations, nr 23 (1), lk 60–84.*

KOLUMN

On teemasid, mille jutuks võtmine võib rikkuda ära suguseltsi süldilaua, ajada tülli sõpruskonna või veeretada kraavi kohtingu. Pagulased, samasooliste abielu, #MeToo, feminism, veganlus, mets, valimised ja vaktsiinid on tavapärased miinid, mille vahel tuleb laveerida, aga üha rohkem nõuavad tähelepanelikkust ka arhitektuur ja linnaplaneerimine.

Foto: Ants Leppoja

NEED NEETUD KASTID

Kirjutas **Elo Kiivet**

See, et avaliku ruumi teemal arutatakse järjest nõudlikumalt, asjatundlikumalt ja ka kirglikumalt, on positiivne areng, mille taga ei ole üksnes koroonast tingitud eriolukord või pealinna ruumikäkid. Tõsi, isolatsioon ja kaugtöö on toonud avaliku ruumi tähtsuse nii ühiskondliku kui ka isikliku tervise hoidmisel esile moel, mida on raske ignoreerida, lisaks näitasid piirangud kätte, kui palju me sõltume tarbimisruumist, mille sulgemisel jääb napiks tasuta avalikke olemis- ja tegevuskohti. Värskelt kõigi üllatunud silmade all (sh otsustajate endi, nagu osutab Ekspressi vaimukas lugu linna pooletoobisest plaanist[1]) ootamatult lahti rullitud Tallinna punased rattarajad näitavad ilmekalt, et ilma mõõtmata ja rätsepaoskusteta kokku traageldatud kuub kandjat ei kaunista ega kata ka sündsalt õigeid piirkondi.

Suurem teadlikkus, oskus märgata ja paremat nõuda näitab kodanikualgatuse aktiivsuse kasvu ehk demokraatliku ruumikultuuri arenemist, kus sõna võtavad paljud – lisaks laitmisele tihti ka aidates (nt *@mitte_tallinna* leidlikud fotomontaažid sotsiaalmeedias) – ja sikutavad niiviisi ruumiteemasid kabinetivaikusest ühisruumi. Ehitatud keskkond ei ole vaid arhitektuuri eri arenemisjärkudes vaja kasutada rohkem või vähem fantaasiat: planeeringus tulevast hoonet ehk täpset kuju veel ei ole, projekti puhul peab oskama lugeda kolmemõõtmelist ideaalmudelit ning alles valmis ruum võimaldab näha lõplikku tervikut.

Valmis maja arhitektuuris loevad detailid ja suhe ümbritseva ruumiga – kui hoone, nagu Tartu Ülikooli Delta keskus, sellesse panustab ja midagi juurde annab, siis ei ole nii oluline, et seinad ja katus moodustavad „kasti".
Foto: Tõnu Tunnel

Kastide teema tõstatub siiski jonnaka järjepidevuse ja uskumatu tundelisusega pea iga kord, kui avalikkuse ette ilmub mingi planeeringu illustratsioon. Kõige värskemad kastisõjad vallandas hiljutine riiklikult tähtsate kultuuriehitiste määramine riigikogus, mis paiskas barrikaadidele nii tartlased kui ka tallinlased. Tartu südalinna kultuurikeskus ehk Süku ja Estonia juurdeehitis panid kired möllama suuresti ka seetõttu, et üks asub Küüni tänava pargis ja teine Tammsaare pargis, aga jätame seekord arutlusest välja vastanduse puud *vs.* maja ja keskendume „kastidele".

ERIALASLÄNG

„Ringvaade" küsis 9. septembril tänaval inimeste käest, mida nad arvavad rahvusooper Estonia juurdeehitisest. 17 vastanust üks pooldab, viiele pigem ei meeldi, sest see on liiga massiivne, kuue arvates võiks jääda park, kolme meelest peaks uus olema ilus nagu vana Estonia ise, kahe sõnul võiks olla isegi tore, „kui nad ilusa maja teevad" ja tulemus on maitsekas. Kõrva jäid aga laused „kui tuleks selline ruuduline asi sinna taha, siis see rikuks täiesti ära" ja „kesklinnas on liiga palju klaasi". Kui kevadel näidati pilti valgest ja punasest kastist, siis septembris esitletu oli veidi põhjalikum – sealt kumas läbi valgust ning oli markeeritud ka konstruktsioon ehk põrandad-laed ja mõned seinad ning kohe järeldati, et tuleb ruuduline klaaskast. Estonia peadirektor **Ott Maaten** pidi taas kinnitama[2], et praegused kavandid ei näita mitte valmivat juurdeehitust, vaid visualiseerivad vajalikku mahtu ja suurust: „Tegu ei ole mitte selle hoone lõpliku kuju, välimuse või pindadega – need sünnivad hilisema arhitektuurikonkursi käigus." Arhitektuuriajaloolane ja akadeemik **Mart Kalm** arvas[3], et inimesed, kes ise ei tegele ehitamisega või ei puutu selle protsessiga kokku, ehmatavad sellist punast kärakat nähes ära: „See on niisugune abstraktne üldistus." Eesti Arhitektuurikeskuse juhataja **Raul Järg** võrdles seda pilti „Terevisiooniga"[4] toore saia serveerimisega ja rahustas, et „majade planeerimisprotsessis on tavaline, et joonistatakse erinevaid eskiise, määratakse ära maht". Kõik see näitab vaid, et asjade selgitamisega ei saada hakkama moel, mis võimaldaks ka „tavainimesel" (*sic!*) mõista spetsialistide erialaslängi – mis imeloom see „maht" siis ikkagi on, kui teda võib näidata, aga samas ei näita see veel päriselt midagi? Appi ei tule siin ei ÕS, eesti keele seletav sõnaraamat ega ka õigusruum, sest nt määruse „Ehitise tehniliste andmete loetelu ja arvestamise alused" § 34 defineerib ehitise maapealse mahu kui „kogu ehitise maapealse füüsilise mahu". See on mõttekoht ruumiolojatele ja suunanäitaja ruumihariduselle.

Tartu Postimees kajastas veebruaris[5] vaidlust, kas valimisliidu Tartu Eest postitatud pilt, mille keskel laiutab suur must kast, eksitab valijaid või on selle eesmärk näidata vaid üldplaneeringus kehtivat hoone maksimaalset mahtu. Kommentaarid jõudsid hakata kiljuma, et rõve kast, maitsetu, suur kole maja, päris räme. Linnaarhitekt **Tõnis Arjus** tõttas klaarima ja väärarusaama kummutama, rõhutades, et tegu pole valmis majaga, vaid tegelik lahendus leitakse arhitektuurikonkursi käigus. Märgiline on oponeerijate esindaja **Tanel Teini** arusaamatus, kuidas saab Süku asukoht veel muutuda, kui üldplaneeringus on majale selline plats planeeritud, mis näitab, et isegi linnavolinik ei saa aru, mis vahe on planeeringul ja arhitektuuril.

Kastimaailma hirmusid aitavad ehk vähendada illustreeritud ja inimkeelsed abimaterjalid, nagu Tallinna planeeringute juhend (Linnalabor, b210, 2012) või värskem ja kakskeelne Narva planeeringute juhend (2019), mis õpetavad, kuidas planeeringut lugeda, ehk on teejuhiks linnaplaneerimise peeglitagusesse maailma ja võimaldavad planeerimisprotsessis paremini osaleda Alati on abi ka huumorist ja eneseirooniast. **Margit Mutso** lõi 2017. aastal arhitektide slängi kontekstis teravmeelse sketši[6] sellest, kuidas paistab „tavainimestele täiesti tavaline valge kast" arhitektide peades. Harjutagem üksteisemõistmist ja ehk pole ruumiteemad siis enam kaklema ajav maitseküsimus, vaid sisuline arutelu, ühine asi parema elukeskkonna nimel.

[1] *Tiks, J. 2021. Pooletoobine plaan Tallinn 54 päevaga punaseks võõbata, aga keegi ei tea, kes selle välja mõtles. – Eesti Ekspress, 15.09.*
[2] *Maaten: Estonia juurdeehituse uued kavandid visualiseerivad vajalikku suurust. – kultuur.err.ee, 09.09.2021.*
[3] *Pärn, M. 2021. Estonia juurdeehitus – ooperi triumf linnaruumi ja kultuurimälestiste hinnaga? – kultuur.err.ee, 15.05.*
[4] *Raul Järg: Estonia juurdeehitusest ringelnud pilt on kui toore saia serveerimine. – kultuur.err.ee, 28.04.2021.*
[5] *Riives, A. 2021. Kampaaniapilt Sükust tõmbas käima ägeda debati. – Tartu Postimees, 04.02.*
[6] *Eesti Arhitektuuripreemiad 2017 vahesketš: Lind. – Eesti Arhitektuuripreemiad, YouTube, 03.04.2018.*

KOLUMN

Loomade, putukate, taimede ja sammalde kannatuste mõistmiseks on tarvis näha väikesemõõdulise hävingu ruumilist ulatust ja lõputut korduvust, aga ka äratundmist, et looduses toimuv on meiega toimuv.

ME OLEME END KAITSEV LOODUS

Kirjutas **Aet Annist**, illustreeris **Stella Salumaa**

Harvester liigub puu juurest puu juurde. Masin haarab pika sirge puu tüvest, naksab selle kergelt katki, laasib oksad ja mürtsatab tüve maapinnale. Ees laiub mets, selja taga kännud. Töö on päris mõnus, juhile on see alati meeldinud. Ilm on parajalt soe, tuul liigutab veel seisvate puude latvu, mootor müriseb.

Järsku näeb juht puude vahel koera. Esiti pisut mures, ega loom puu alla ei jää, saab mees korraga aru, et loom otsib palkide vahelt midagi. Kahmab midagi suhu ja jookseb minema. Kui loom uuesti nähtavale ilmub, taipab juht ehmatusega, et see pole mingi koer, vaid hunt, kelle pesa on langetatud tüvede alla jäänud ja kes nüüd oma poegi päästab. Ta haarab mobiili, mootor endiselt mürisemas, ja asub filmima, kirjeldades tulevasele vaatajale adrenaliinilaksu, mille tekitab võsavillemiga vastamisi seismine, hirmu ja aukartust kiskja ees.

See on selle kohtumise ainus haruldasevõitu võrdsushetk. Ülejäänu on ehe näide ebavõrdsetest võimupositsioonidest ja annab aimu, mis juhtub maailmaga, kui kogeja on kogetavaga hierarhilises suhtes. Harvesteri roolist, läbi autoakna, võimupositsioonidelt vaadatuna on olemas loodus ja inimühiskond, allutatav ja allutaja, omand ja omanik.

OSADUS ELAVAGA

Inimese empaatiavõime on kahtlemata arendatav, oleme üks lõputult paindlik, vormitava ajuga liik. Meie suhe loodusega varieerub läbistamatust jõhkrusest või tuimast ükskõiksusest siira kaastunde või osaduseni olevaga. Viimaseni jõudmiseks ei pea olema looduse- või põlisrahva esindaja. Paljud kunagised põlisrahvad ei erine tõtt-öelda enam ammu neist, kes nad kunagi koloniseerisid. Värsked põlisrahva tiitli ihalejad ei pruugi huvituda sugugi põlisuse sisust. Ja vastupidi, metsa- ja loomakaitsjad, loodushoidjad, kliimaõigluse eest võitlejad, kus nad ka ei tegutseks, kesk asfalti või sügaval ökoküla rüpes, on selle ühisuse ära tundnud. Kui täpsem olla, peaks neid selle osadustaju tunnistusena nimetamagi lausa meie kaitsjaiks, meie hoidjaiks ja meie õiguste ja õigluse eest võitlejaiks.

Siinkandis on võtnud endale selle poolenisti masohhistliku taaga – püüda peatada Eesti riigi osalust globaalses enesehävituses – näiteks Eesti Metsa Abiks ja teised metsapäästjate grupid. Olgugi et sotsiaalmeedias ahastamine võib tunduda väikese mõjuga tegevusena, on säärane järjekindla tunnistaja roll äärmiselt oluline. Mitte lihtsalt tulevaste, võimalik et mitte iialgi saabuvate kroonikalugejate tarvis. See on tähtis ka selleks, et märgata, mis on jätkuva ükskõiksuse hind, ja et austada langenuid. Päev päeva järel koguneb EMA uudisvoogu tõendeid sellest, mis toimub kõrvalistes, meisse justkui mittepuutuvates paikades. Hundikutsikad, kes puu alla jäid, kadunud metsa kohal lõputult huikav kull, mustikapuhmaid asendav räga – need pildid peavad jõudma kaugemale sündmuskohast, et me teaksime, mida me iseendaga teeme.

MUUTUSTE REGISTREERIMINE

Kaugele jõudmine sõltub aga mõjuvusest. Mis on mõjuvam, kas empaatiat ja koguni austust tekitav otsekontakt üksikkannatajaga või ülevaade kannatuste hulgast? Meenub empaatialaine kaasa toonud pilt väikesest uppunud poisist rannaliival kesk rändekriisi. „Migrandivoo" ja „masside" asemel oli korraga konkreetne üksikisik. Keegi, kelle vastu tekib ehk veidi empaatiat ka neil, kes ehk muidu põlastusele kaasa kiitsid. Paraku ei kõigu ükskõiksus ja üleolek lähivaate mõjul piisavalt. Putukat, sammalt ja isegi nunnude filmide peategelaseks saanud kala on kerge unustada, eriti kui mõte liigub järgmisele turvalisele neljarattalisele pereliikmele. Ammugi veel, kui ajada taga riiklikku majanduskasvu või firma edu. Üksiku kannatusi on ses valguses kerge õlakehitusega kõrvale heita.

Väikesemõõtmeliste katastroofide tasandilt laiemasse plaani liikudes tekitab kannatuste hulk pisut enam huvi. Ruumilisel skaalal hakkab see võtma juba suurema vapustuse mõõtmeid. Muutuste ulatus Eesti metsades peegeldub satelliidipiltides, mille tõde kordab praeguseks umbes kümme aastat vanadel veebikaartidel avanevate vaadete drastiline erinevus võrdluses nüüdsetega.

Muutuste registreerimine nii emotsionaalselt kui ka kartograafilise neutraalsusega annab kokku tervikpildi, mida ongi vaja, et tegutsema raputada. Kujutisse süüvides näeme me lisaks traagilistele lugudele, sisule, kvalitatiivsele mõõtmele, mida tunnistajad eri ajaraamatutesse koondavad, ka kvantiteeti, uskumatut surma hulka, mida metsalõikus külvab. Keskkonnaajakirjanik **Stephen Leahy** kirjeldab[1] selle aasta suvel Kanada kuumakupli all toimunud „äärmuslikult äärmuslikus leitsakus", rohkem kui 50-kraadises temperatuuris surnud miljardeid ülimalt vastupidavate liikide – karpide, kodalaste ja vääneljalaliste – isendeid, rannikuvete asukaid ja piirkonna ökosüsteemi keskseid tegijaid.

KANNATUSTE HIERARHIA

Massilise hävingu kirjeldus peaks olema mõjusam, kui mõistame ühtlasi selle taga olevaid konkreetseid üksikuid surmasid, nende tähendust. Tervikvaate eesmärk on nii üksikul kui ka üldisel tasandil kaotust teadvustada ja tunnistada seeläbi kaotatu väärtust. Ometi säilitame me hierarhilise tõlgenduse enda ümber toimuvast: hundi kannatused, isegi mitme tuhande hundi kannatused, öökullide või miljardite putukate ja lülijalgsete, taimede ja sammalde häving ei kuulu ligilähedaseltki samal skaalal mõtestamisele kui inimese kannatused või isegi lihtsalt vajadused. Sõltumata hulgast hierarhia alumistele pulkadele paigutamine tähendab väheväärtuslikkust. Need alumised pulgad on seatud nii madalale, et seal toimuv pole meile isegi nähtav kannatussündmusena. Isegi üleilmne korduvus ei suurenda tähelepanu väljaspool paanikas erialaspetsialiste.

Ent sedamööda, kuidas me hülgame teiste olendite kannatuste tähelepanuväärsuse, laieneb kannatuste hierarhiseerimine ka meie enda liigi esindajatele. Asjata ei räägita, et kes ei armasta iseennast, ei suuda armastada ka teisi. Nimelt on armastuse seisukohalt „ise" üks kõigiga. Ja isegi meie eristavas ja individiideksses maailmanurgas on „ise" varsti pigis, sest ükskõiksus loomast, biosfäärist, putukast „vähema" suhtes kaldub laienema ja levima „vähematele" ka omasuguste seas, jõudes lõpuks igaüheni.

Protesti- ja kaitsjate grupid on suutnud näidata väikesemõõdulise hävingu tegelikku ruumilist ulatust, selle lõputut korduvust. Andnud vähemalt tundlikumale osale inimkonnast äratundmise, et iga väike häving esineb tuhandetes kordades, ja see aitab mingi piirini mõista väikeste kadude tähtsust igas hukupaigas. Samal ajal tõstab tunnistuste järjekindel kogumine väikesemõõtmeliste katastroofide lõputu rea ruumiliselt skaalalt ajalisele ega muuda meid, kõrvaltvaatajaid, mitte üksnes mineviku ja oleviku sündmuste ja hävingute kroonikuteks, vaid ka tuleviku tunnismeesteks. Selles plaanis oleme hävitatu ja hävitatavatega peaaegu võrdsed: tulevikust ilmajäämine on miski, mida pelgab pea igaüks.

Võrdsus on sammuke lähemal osadusele. Puudu on veel iseenda siiras hoomamine tervikpildis. Äratundmine, et looduses toimuv on meiega toimuv. Ja need, kes püüavad seda meie teadvusesse tuua – protestides, oma elu muutes, meid kõiki ennast maailma osana ära tundma meelitades, õhutades või lausa käsutades –, on iseennast kaitsev loodus.

[1] *Leahy, S. 2021. If the Hardiest Species Are Boiled Alive, What Happens to Humans? – The Atlantic, 31.07.*

Aet Annist on antropoloog, kes on uurinud, kuidas peegelduvad ühiskondlikud vastuolud noorte käitumises, otsinud kogukonda keskuskõladest ja sotsialismijärgsusest ning põhjusi selle puudumisele. Praegu tegeleb esmajärjekorras keskkonna- ja kliimaaktivismi ning selle uurimisega nii Eestis kui ka Inglismaal.

KINOSPURT

TANKSAABASTES VIIRUSE VASTU

Tanksaabastes tammutakse „õigluse" tähe all läbi kümneid metsateid ja peetakse maha lugematu arv võidukaid rüselusi kohalike töllmokkadega.

Vaatas **Elss Raidmets**

„RIKUTUD HING. VIIRUS", 115 MIN. REŽISSÖÖR JA STSENARIST SUSANNA ŠMANJOV. OSADES SUSANNA ŠMANJOV, HELEN KÕPP, MERIKE ROOSILEHT, HEINO KALM, JUHAN RODRIK, ANDRES RENKE, OLE PARMAS, TOOMAS ARIA.

Viimase aastaga on kerkinud ootamatul kombel esiplaanile üks ebatavaline kamp hobinäitlejaid, kelle etteasted on jäänud Eesti filmimaastikul varem märkamata. Kultuuriväljaannetest saab lugeda sellistest fenomenidest nagu „rämpsfilm" ja „nullkultuur", Kinos Sõprus on kuulutatud välja „Õiglus 2" eriseansid ja HÕFFilt viis film koju isegi publiku lemmiku tiitli. Harrastusnäitlejate koolkond on tõusnud laineharjale ning möödunud suvel uhuti kaldale ka mängufilm „Rikutud hing. Viirus", kus eesti statistide paremik on taas kenasti esindatud.

Elss Raidmets kardab, et kui ta sel aastal ülikooli ära lõpetab, pole tal enda tutvustuseks enam üldse midagi öelda.

TÜÜTU DÜSTOOPIA

Me maandume müstilisest megaviirusest laastatud maailma, kus suurem osa rahvastikust on jõudnud kas ära surra või täiesti lolliks minna. Susanna Šmanjov kehastab ellujääjat Rebelle'i, keda kimbutab üks häda teise otsa: kord tuleb tal seista silmitsi libatättelikke ballaade esitava ekskallima kummitusega, järgmise nurga peal ootab teda jällegi arusaamatult tugevas madistamistujus pätikari. Ühel saatuslikul päeval ristub Rebelle'i tee üksi ringieksleva Lunaga (Helen Kõpp) ning naistest saavad õige pea mõtte-, võitlus- ja voodikaaslased.

Montaažikääre pole „Viirus" teab mis palju näha saanud – pea kahetunnine film jätab korralikult aega, et nina nokkida ja oma elu üle järele mõelda, pannes proovile isegi suurima rämpsfilmifänni kannatuse. Pika kestusaja sisse mahuvad mõned eredamad, kuid valdavalt siiski tuhmid hetked, nagu kolmeminutine usutlus nohust ja viirustest, üks väga lohisev loeng põdrasamblast ning „Õigluse" staari Toomas Ariat sisaldav täiesti ebavajalik intiimstseen, mis söövitab end ilmselt aastateks vaatajate mälusoppidesse. Stsenaariumi nahaalne järjepidevus eirata igasuguseid loogikareegleid on alguses ehk naljakas, kuid keskpaigaks muutub see kurnavaks ja lõpuminutitel juba üpris talumatuks. Nigela helikvaliteediga improvisatoorsete dialoogide ja loo kangelaste lõpmatuna näiva ringituamise vahel hakkab kogu vaatamiskogemus meenutama kangesti kakukaamera jälgimist.

ŠMANJOVI ELU JA ARMASTUS

Filmi „Rikutud hing. Viirus" lakooniline tutvustustekst sedastab, et siduvaks teemaks on „võitlus armastuse ja elu nimel". Ühes stseenis saavad (linateose firmamärgiks oleva ülima kohmakuse kastmes) lihtsas keeles kaardistatud üllatavalt paljud LGBT-kogukonna mured ja selgub, et ka terve filmi jooksul vältav vastasseis viirushuligaanidega on suuresti võitlus homofoobia vastu. Aiman, et Rakverest pärit transnaist Susanna Šmanjovi pole ühiskond mõistvuse ja heade sõnadega üleliia hellitanud – ehkki „Viiruse" süžee lonkab üle kivide ja kändude, kumab sellest siiski läbi režissööri südamlik soov jutustada lugu, mis ei põikle kõrvale olulistest teemadest, nagu samasooliste armastus, naistevastane vägivald või vähemuste tagakiusamine.

VIIRUSE SIIRUS

Hoolimata arvukatest kitsaskohtadest tekib kogu sellele kremplile järele mõeldes sees ikkagi magus nostalgiatunne. Need, kes alustasid kinokunstis esimeste sammude tegemist juba lapsepõlves, mäletavad ilmselt samuti neid õhinast võrsunud filmikesi, mis kukkusid alati välja kui ühepajatoit, mille koostisosadeks olid koduste vahenditega loodud eriefektid, täiesti seosetu reaalajas sünniv dialoog ja püüdlused jäljendada telekavas olnud kassahittide meeldejäävaimaid stseene.

Selles valguses näib uskumatu, et kuskil saab eksisteerida üks lapsemeelsest usust tulvil mikromaailm, kus võib teha ilma igasuguse pretensioonikuse, koolitatud silma või tehniliste teadmisteta ükskõik mida – peaasi et oleks *fun*. Ja kui vaataja saab ja tahab filmist „Rikutud hing. Viirus" midagi kaasa võtta, siis ehk just seda.

KINOSPURT

MEES, KEDA EI VÕTA EI USSI-, PÜSSI-, EGA KA NUSSIROHI

Kui kõik muu siin ilmas on muutlik, siis kindel saab olla surmas, maksudes ja selles, et Toomas Aria tehtud filmis näeb kõiki Eesti A-kategooria amatöörnäitlejaid humoorikalt hollywoodlikke märuliklišeesid ette mängimas.

Vaatas **Kevin Piperal**

„ÕIGLUS 2", 80 MIN. REŽISSÖÖR JA STSENARIST TOOMAS ARIA. OSADES TOOMAS ARIA, RENKE ANDRES, HELEN KÕPP, JÜRJO VÕSULA, LY SIIMAN, MERIKE VÄRIK.

Nagu **De Niro** ja **Pacino** ei suuda ära öelda **Scorsesega** töötamisest, ei pea Toomas Aria eesti hobinäitlejate ega **DJ Heiki** käest kaks korda küsima, kas viimased oleksid nõus tema uues ja sama suurejoonelises linateoses kaasa lööma. Tulemuseks on humoorikas märulikomöödia, mis paneb vaatajad haarama kinotooli käetugedest ja küsima endalt, kas Eesti õigussüsteemis vintsutatud Ahto suudab pöörata oma elus viimaks uue lehekülje ja jätta maha kriminaalse mineviku või mitu purki oliive suudab üks maffiaboss 75-minutise filmi jooksul ära süüa.

Kevin Piperalile meeldib filme vaadata ja kirjutada. Igapäevatööna mõtleb ta reklaame välja ja vabal ajal teeb semudega humoorikaid videoprojekte Blanket Forti koosseisus.

„Õiglus 2" on Aria Productions selle parimas kastmes – pesuehtne kodumaine madinafilm täis pinevaid tulevahetusi, suuri plahvatusi ja tagaajamisstseene, mis panevad pea pööritama nii põnevusest kui ka operaatori väriseva käe tõttu. Filmi režissööri Aria kehastatud peategelane Ahto on kodumaine John McClane – mees, keda ei võta ei ussi-, püssi- ega ka nussirohi. Ahto on suutnud mässida end taas korrumpeerunud politseinike, kättemaksujanuliste mafioosode ning saatuslike naiste tuleohtlikku kolmnurka, kust pääsemiseks tuleb laduda letti kõige jõulisemad rusikalöögid, täpsemad püssilasud ja jamesbondlikumad repliigid.

Siinkohal tasub üle korrata, et „Õiglus 2" vaatama minnes tuleb jätta kinosaali ukse taha ootused linateose kunstilise või sisulise poole suhtes – tegu on õhinapõhiste entusiastide kätetööga, mille puhul pole lastud end häirida filmikunsti kirjutatud ja kirjutamata reeglitest. Sellist audiovisuaalset punki on kodumaises keeles üsna värskendav vaadata. Kuigi filmi näitlejatöö, süžee ja montaaž on pehmelt öeldes puudulikud, on lõpptulemus selle võrra meelelahutuslikum. Puist dialoogi ja rohmakaid üleminekuid täis šedööver võlub vaatajat just nendesamade puiste kahekõnede ja humoorika montaažiga, mis kogu filmi kontekstis siiski terviku moodustavad.

„Õiglus 2" on Toomase aaria ja ood tema lemmikfilmižanrile, mille najal on üles kasvanud terved põlvkonnad. „Õigluse" esimese osa edu peab vist olema ainuke asi, mida selgeltnägijana tuntust kogunud Aria ei suutnud ette näha, kuid mis pakkus talle platvormi, motivatsiooni ja enesekindlust, et vastuvoolu ujumist jätkata. Režissööri käekiri muutub iga üllitisega selgemaks ja eneseteadlikumaks – Aria teab väga hästi, et ta eesmärk on kinopublikut naerutada, ja sellega on ta taas hakkama saanud. Teadlikult või mitte, aga filmis on mitmeid repliike, mille peale rõkkab naerda ühiselt kogu kinosaal. Eelneva tõestuseks on vastvalminud linateos võitnud juba ka Haapsalu Öudus- ja Fantaasiafilmide Festivali publiku lemmiku preemia. Tõe huvides olgu küll öeldud, et selle valis välja robot. Mitte tehisintellekt, kes on vaadanud sadu tunde filme, analüüsinud neid ja valinud selle põhjal välja parima, vaid Lego klotsidest ehitatud liikuvate ratastega robot, mis jäi seisma „Õiglus 2" paberilipiku juures.

Toomas Aria võib küll olla oma filmioskustelt amatöör, aga ambitsioonidelt on ta tõeline professionaal. Kui veel nädalapäevad tagasi istus **Kanye West** sealpool lompi oma lähimate kamraadidega Atlanta staadioni ruumides, lihvides viimase hetkeni äsjailmunud uue albumi lugusid, siis ilmselt istus Aria koos oma jüngritega tema Mustamäe korteri montaažiruumis täpselt samamoodi, sest päris valmis saigi see viimase hetkeni poleeritud üllitis alles esilinastusele eelnenud ööl. Sarnaselt hr Westiga ümbritseb ka hr Aria end samas taktis võnkuvate loomekaaslastega, kellega koos uusi kunstiteoseid ilmutada. Selle elavaks tõestuseks on näod, mis korduvad pea kõigis hiljaaegu ilmavalgust näinud eesti amatöörfilmides. Tasub loota, et „Õigluse" frantsiisist kasvab välja midagi sama pikaealist ja epohhi loovat nagu „Kiiretest ja vihastest" ning „Star Warsist". Lõppematu hulk järjefilme ja *spin-off*'e, mida vaatama minnes sa juba tead, kuidas asi lõppeb, aga sellegipoolest hindad seda kui väärt meelelahutust.

INTERNET CAFE – PIIRIDETA MUUSIKA, POSITIIVNE KÕHKOND

Internetiga käsikäes sirgunud noored saavad juba klubisse sisse, toovad tantsuplatsile meemimuusika ja panevad põranda rütmide kiirusest tolmama.

Mariliis Mõttus

Gert Rasmus Rannamets Internet Cafe kodu Kauplus Aasia ees. Foto: Liisa Aan

„Ma ise ka ei tea veel täpselt, mida see endast kujutab," vastab **Gert Rasmus Rannamets**, peosarja ja plaadifirma Internet Cafe vedaja naerdes mu esmasele arupärimisele, kui pöördun tema poole ettepanekuga lahata Müürilehe külgedel eelmisel suvel ellu tärganud ja juba olulise fännibaasi kogunud Internet Cafe fenomeni. Lähemal vaatlusel selgub aga nii mõndagi, mis viitab enamjaolt 2000ndatel sündinud noorte kaekirja väljajoonistumisele kohalikul alternatiivskeenel.

Gert Rasmus jäi mulle kõrva oma sooloprojekti White Gloss EPga „Toolbox". Kuigi esimene ametlik Internet Cafe toimus eelmise aasta 14. augustil Kauplus Aasias, võib „Toolboxi" juulikuist esitluspidu Sveta Baaris pidada Internet Cafe protosündmuseks, mille intensiivsusest andis tunnistust ka üks kiirabiautos lahkunud tütarlaps, kes suures tantsuhoos oma jala välja väänas. Lisaks sai soetada peolt endale 3D-prinditud minitööriistakohvris kasseti.

„Toolboxi" EPlt ja *live*-esitluselt lendas taeva poole korralik *footwork*'i, *gabber*'i, *breakbeat*'i, *trance*'i ning *hardcore*'i ehk kõrge *bpm*'i sagedusega žanrite ilutulestik, rääkimata sellest, et sisse miksiti ka **Beyoncé** „Single Ladies". Säärane vundament kannab suuresti Internet Cafe konstruktsiooni ning ehitusmaterjalina on kasutatud kõike alates 90ndate reivimuusikast, SoundCloudi mustast august, 00ndate raadiohittidest ja veidratest sämplitest kuni *trap*'i, *hard techno* ja Ladina-Ameerika rütmideni.

Üldiselt on stiililine desertöörlus olnud kodumaistel pidudel pigem harv nähtus ja üritusi kiputakse määratlema kindlate žanrite järgi. Samuti pole alternatiivsemate kohtade näokontrollist raadiohitte eriti läbi lastud. Varem on sõudnud sarnastele suundumustele vastuvoolu näiteks mõned Helikopteri ja *post-internet*'i gängi Club Felicity peod ning hiljem ka Sveta Baar, kuid just Internet Cafe on värskeim tegelane, kes on asunud häbitundeta kohalikku peokultuuri kõiksugu helilisi veiderdusi importima. *Guilty pleasure* on nende jaoks kaduv mõiste ja žanripuritaanlus pigem kammitsev. Ei tasu siis imestada, kui kõlaritest kostab äkki spordikommentaar **Andrus Värniku** odaviskele, katked Prostamol Uno reklaamist, **Lady Gaga** või Blink-182 „All the Small Things", mis kogu saali *mosh*'ima paneb.

Internet Cafe on asunud häbitundeta kohalikku peokultuuri kõiksugu helilisi veiderdusi importima.

Internet Cafe puhul ei saa siiski vaadata mööda terminitest „post-club" ja „deconstructed club", mida Gert oma stiili määratlemiseks siin-seal kasutab. *Deconstructed club*'i kirjeldab ta kui midagi, mille sa osadeks lahti võtad ja täiesti teistpidi uuesti kokku paned, saades tulemuseks klubimuusika, mis on oma olemuselt hoopis teine, aga koosneb ikkagi samadest tükkidest. *Post-club* kujutab endast aga pisut laiemat klubimuusika terminit – mis tekkis pärast klubimuusika hiilgeaega –, postmodernistlikku vastet *house*'ile ja *techno*'le.

AGRESSIIVNE JA VIHANE, POSITIIVNE JA MEELDIV

Enne kui Gert Internet Cafe käima lükkas, olid tema põhilisteks eeskujudeks peosarjad LIIN ja Club Felicity, ning tänu muusikutest sõpradele **Metaborale**, **San Hanile** ja **Karl Martianile** sukeldus ta üha rohkem SoundCloudi *post-club*-muusika maailma. Samal ajal visandas Gert *notepad*'i mõtteid päris oma peost.

Sõbrad tegid, kuid tema ei julgenud seda suurt sammu astuda kuni päevani, kui Gerdi sette kuulnud **Tanel Mütt**, Kauplus Aasia programmijuht, talle päris oma püsipidu pakkus.

Kuigi Internet Cafe põhivedur on Gert, aitab teda korralduslikes toimingutes tema tüdruksõber **Liisa Aan**. Algne idee oli pakkuda platvormi Gerdile endale ja tema sõpradele, kes mängivad muusikat, mida saab väga harva kuskil mujal esitada, ning pidudel astus enamasti üles DJde tuumik, kuhu kuuluvad **Christopher Lilleorg**, **Mark Alexander Ummelas**, **Ra Koort** ja **Mihkel Lepik**. Nüüd üritab Gert hoida esinejaid liikumises ja laieneda nendeni, kes mõistavad Internet Cafe olemust ning muidu mängida ei saa. Üheks äsjaseks Internet Cafe debütandiks on **Mai-Brit Jürman**, kelle igapäevasesse kuulamisarsenali kuuluvad eri SoundCloudi žanrid, *trance*, *hardstyle* ning jaapani ja UK *hardcore*, mida Tallinna klubiskeenes Jürmani sõnul mujal eriti ei kohta. Tihtipeale tahetakse neile stiilidele Mai-Briti arvates ossimuusika silti külge panna ja ta mõistab, kust selline stigma pärineb. Samas arvab Mai-Brit, et Internet Cafe ongi hea väljendusviis just neile, kes kuulavad muusikat, millel ei ole veel otsest definitsiooni ning mis pakub rohkem avastamisvõimalusi.

Gerdi sõnul oli tema visioon Internet Cafest see, et pidu on pingevaba ja nagu avatud raamat. „Sa tuled kohale, aga ei tea täpselt, mis toimuma hakkab. Olen selgitanud Internet Cafed inimestele nii, et muusika võib olla ükskõik kui agressiivne, vihane ja vägivaldne, aga õhkkond on alati positiivne ja meeldiv, inimesed on alati toredad," ütleb Gert ja lisab, et peo korraldamine on tema jaoks nagu inimeste võõrustamine. „Kui ma näen, et uksest tulevad sisse sõbrad, siis ma ütlen neile tsau. Kui tulevad võõrad, siis ma mõtlen, et väga hea – uued sõbrad." Gerdi sõnu kinnitab justkui tellitult meie intervjuu ajal Sveta Baari alale sisenev noormees, kes lööb talle patsu ja hõiskab: „*Yo*, mees, ma armastan su muusikat!"

INTERNETIKULTUUR JA MEEMIMUUSIKA

Nagu nimigi viitab, on Internet Cafe identiteedis olulisel kohal internet – Y- ja Z-generatsiooni püha graal, kust kõik need veidrad muusikapalad üles korjatakse ning mis kujundab noorte meeli oma meemikultuuri, esteetika, foorumite ja muu pealevoolava infoga. Gert tunnistab muiates, et Internet Cafe identiteedi kujunemises on paljuski süüdi tema nutisõltuvus ja suur huvi internetikultuuri vastu. Olles avastanud 12–13-aastaselt meemilehe 9GAG, võis ta veeta seal hiiretõmme hiiretõmbe järel tunde. Edasi tulid muusikaplatvorm *plug.dj* ehk tõelise eksperimentaalse muusika kullasoon, YouTube'i kanalid, mis käsitlesid teemasid filosoofiast kuni totaalse mõlani välja, ning 4chan, mis olevat Gerdi sõnul eriti rõve koht, kuid täitis eesmärki toita tohutut infonälga, mis vastab ühe varateismelise isule. Olgu need teadmised siis positiivsed või negatiivsed. Lisaks vedas ta Facebookis mitmesaja tuhande jälgijaga meemikontosid. Ka Internet Cafe pidude olemust seletab Gert niimoodi, et see ongi justkui netikohvik – lähed kohale, ühendud internetiga ja sealt leiab kõike.

Kohtun loo tarbeks ka Christopher Lilleoruga, Gerdi sõbraga, kellega koos tehakse duot Open Source ja kes kasutab DJna nime Auto20, mis on samuti veebikultuuri sünnitis ja pärineb ajast, kui Lilleorg oli kuueaastane ning registreeris enda esimese *online*-konto keskkonnas Mängukoobas. Christopheri arvates on Internet Cafel käivaid noori ühendavaks oluliseks elemendiks just internetikultuur ja muusika, millest osal on absurdsuse tõttu ka meemipotentsiaal. „Kui mõelda sellele, mis on meemid, siis need asendavad kommertslikku kunsti ja võtavad üle tänapäeva kajastamise rolli, isegi kui need on väga absurdsed. Ent need kõnetavad kõiki ja ehk Internet Cafel ongi omamoodi meemiväärtus, mis võtab vähemaks hoiakut, et teeme tõsist asja, ärge naerge," leiab Christopher. Tema arvates ei tohiks meeme sugugi alahinnata, sest ka Discordi kanalis või meemikommuunides naljaviluks tehtud asjadest on sündinud muusikat, mille mõjud tungivad jõudsalt popmuusikasse.

KUIDAS PATENTEERIDA @-i

Muusika kõrval ei saa vaadata mööda ka Internet Cafe esteetikast, mille kandvaks jõuks on Painti programmis joonistatud @-sümbol, mis kulgeb eri värvikombinatsioonides ühest peost teise. Gert räägib, et logo on tehtud vana Microsoft XP Paintiga, sest uus versioon talle ei meeldi. Logo sündi meenutades ütleb ta, et avas programmi, joonistas prooviks @-märgi ja nii see jäigi. Teistele ütles ta küll, et tegemist on n-ö kohahoidjaga, kuniks ta mõne ilusama asja välja mõtleb. Võib vast öelda, et töötab ja jääb meelde küll. Gerdile meenuvad siinkohal **Tyler, the Creatori** sõnad laulust „Oldie": „Um, I was 15 when I first drew that donut / 5 years later, for our label yea we own it." Neis viidatakse Odd Future'i kollektiivi ja tänavariiete brändi sõõrikut kujutavale logole. Gert tunnebki, et see @ on nüüd nagu Internet Cafe oma lapsuke, ja sõnab naljaga, et kui mõni sõber teatab, et nende pidu toimub @ Kauplus Aasia, siis ta kirjutab neile, et ou, sa ei tohi seda kasutada, see on patenteeritud.

„Muusika võib olla ükskõik kui agressiivne, vihane ja vägivaldne, aga õhkkond on alati positiivne ja meeldiv, inimesed on alati toredad," iseloomustab Gert Rasmus Internet Cafe pidu.

Christopher lisab, et logo Mängukoopa päise *vibe* sobib hästi kokku sellega, mida Internet Cafe teeb. „See ei ole liiga rafineeritud, kuid on samas äratuntav sümbol. Meemidega on ju ka nii, et avad meemigeneraatori, sul on kindel kirjatüüp, millega kirjutad ülaja alateksti, ning see võtab kolm sekundit aega. Kõik on kiiresti kokku klopsitud ja toores, ent võib kajada üle maailma. Ma arvan, et see esteetika kajastab hästi seda, mida Internet Cafe üritab teha," selgitab Christopher.

POPI JA EKSPERIMENTAALSE RISTTEE

Selleks et mitte jätta muljet, justkui tegemist oleks küborgnoortega, kes on juhtmetega eri masinate külge ühendatud ja näevad maailma ainult läbi arvutigraafika, jätan internetiteemad sinnapaika ning uurin, mis värk Internet Cafel ikkagi popmuusikaga on. Gert tunnistab, et üles kasvades oli põhiline raadiojaam, mida ta ema poodi, kooli või ükskõik kuhu mujale minnes kuulas, Power Hit Radio ja kogu popmuusika 90ndatest kuni umbes 2017. aastani on talle väga südamelähedane. „Popmuusika, mis on vanast ajast külge jäänud, mõjub ikka veel sama võimsalt kui *hardstyle*'i või millegi värskema ja tänapäevasema mängimine." Popmuusikat laseb ta pidudel nii töödeldud kui ka töötlemata kujul, kuid eriti meeldib talle miksida omavahel **Nicki Minaji** „Stupid Hoe'd" ja *hardstyle*'i, mis võib külastajates muidugi pisut nõutust tekitada. Gert ütleb, et ta on seisnud vahepeal ka enda loominguga omamoodi ristteel, proovides teha eksperimentaalset muusikat, kuid kuskilt lööb ikkagi välja see, et ta on kasvanud üles EDMi ja popi peal, ikka tuleb mingi rütm sisse. Sama on muusika mängimisega, mida tehes ta seikleb väga erinevate kiiruste vahel. „Näiteks üks lugu, mida mulle meeldib mängida, on „Escape (The Piña Colada Song)", aga teisalt tahan mängida ka muusikat, mis on nii kiire, et selle järgi ei saagi enam tantsida. Ainus, mida teha saad, ongi niimoodi…," sõnab Gert ja vibutab mitu korda kiiresti rusikaga läbi õhu. „Ma arvan, et mulle ei ole oluline, et inimesed tantsiksid. Tähtis on, et nad liiguksid, kas siis hüppaksid, taoksid käega õhku või mida iganes."

TULEVIKUMUUSIKA

Internet Cafe pole ilmselt veel oma täit võimsust saavutanud, kuid kas on põhjust karta, et *post-club*-muusika kaob mõne aja pärast pildilt, nagu on pidevalt uue järele janunevas maailmas kombeks, või on sellest oodata järgmist suuremat muusikaplahvatust? Gert ütleb selle kohta, et see on muusika, mida kuulavad praegu need väikesed õed-vennad, kes veel klubisse sisse ei pääse, ning arvab, et mida rohkem inimesi 18 saab, seda rohkem hakkab neid ka Internet Cafel käima: „Tõenäoliselt näevad väga paljud Internet Cafe olemasolu juba alaealisena ja mõtlevad, et oi kurat, kui ma saan kaheksateist… See ei ole enda upitamine, vaid reaalsus, mida olen tähele pannud." Ta lisab siiski, et ka *house* ja *techno* ei kao kuskile. „Neli neljale on nagu konstant, mida inimestel on alati vaja, mille järgi juba koopainimesed tagusid trummi. See, et asi tehti trummimasinatega elektrooniliseks, oli lihtsalt nagu ratta leiutamine tantsumuusikas. Ja see ei kao kuhugi. Võib-olla see areneb edasi, aga see jääb alati alles." Gert ütleb, et ta ei oska ennustada, kuhu *post-club*-muusika edasi võiks liikuda, kuid ta usub, et pigem arenevad artistid ise. Peale tulevad uued DJd, kes kuulavad väga huvitavat muusikat. „Mul oleks väga hea meel, kui nad mängiksid Internet Cafel," lisab ta.

Või nagu vastab Mai-Brit, kui küsin temalt, kas *post-club*-muusika võib olla mööduv nähtus: „Tahaks ikkagi loota, et see kannab midagi edasi. Retrospektiivselt saab öelda, millega täpsemalt tegu oli ja mida see oma ajas esindas."

NB! Gert soovitab pöörata ka lehekülgedele 32–33, kust saab lugeda Internet Cafe originaaltuumikust tuntud astraal_fekaali meemuaare.

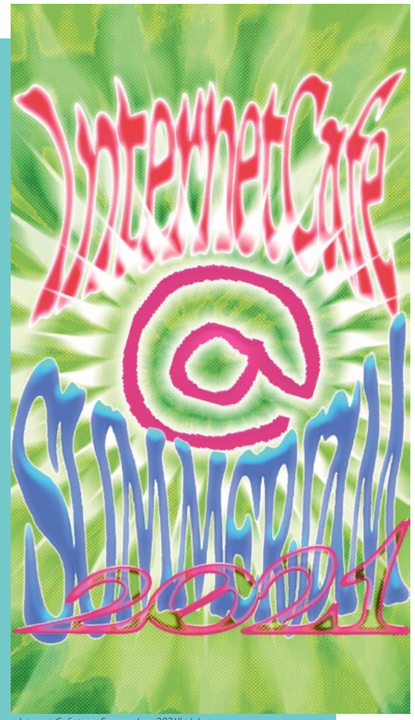

Internet Cafe peo „SummerJam 2021" plakat

Mai-Brit Jürman ja Iris Lillemägi Internet Cafe peol Kauplus Aasias. Foto: Melany Orle

ASTRAAL_FEKAALI MEEMUAARID

Kui aasta on 2021, aga sa oled sündinud aastal 2001, siis sa ei tea, milline võis olla maailm enne netti, meeme ja internetikultuuri laiemalt. Küll aga oled sa digimaailma põliselanik ja viid lugejagi matkajuhina reisile 21. sajandi meemikultuuri mälestuste radadele.

astraal_fekaal

Meem on pilt, video, GIF või mingi lause ja meem soovib olla naljakas. „Meem" kui mõiste on raskesti defineeritav, aga sellest võib mõelda kui ideest, mis hakkab olenemata selle elutust olekust iseeneslikult kuhugi arenema. Ka **Richard Dawkins** kirjeldas meemi juba 1976. aastal sarnaselt kui ideed, mis muundub ajas teda ümbritseva kultuurilise keskkonna ning inimeste loomingulisuse mõjul. Ta tõi meemi paralleelina välja geenid, mis muunduvad ajas loodusliku valiku tulemusel. Meemidele on samuti loomuomane nii ajas muundumine kui ka väljasuremine. Toon meemide eestkõnelejana ja nendega koos üleskasvanuna (olen sündinud aastal 2001) välja nende arengu eri faasid kuni tänapäevani – ajani, kui meemide krüptilisuse tõttu on isegi minusugustel digimaailma põliselanikel neist raske lõpuni aru saada.

Nüüdsete meemide krüptilisuse tõttu on isegi digimaailma põliselanikel neist raske lõpuni aru saada.

MÄLESTUSED MEEMIDE ÜRGAJAST

Meemide algusaegadest on mul minu vanusest tulenevalt raske rääkida, seetõttu tuleb hüpata üle protomeemide ajastust, mida domineerisid sellised nähtused nagu *all your base are belong to us* ja *badger badger*'i video. Selles sotsiaalmeediaelses pimedas ürgajas elas erisuguseid meemieellasi, keda nüüdisajal kohates tekib küsimus, et appikene, kas sealt me välja arenesimegi.

Esimene tähenduslik meem, mis minu ukseni jõudis, oli 2009. aastal Reporter+ keskkonda üles laaditud Kassahiti video „Anzip". Enne seda olin ma surmtõsisel veendumusel, et naljakaim asi maailmas on mõni Juku anekdoot. „Anzip" oli aga teisest puust. See kolmeminutine video kujutas suvalist jorssi, kes rääkis tillitaimi pikendavast imeravimist. Kõige naljakam osa sellest polnud mitte „noku"-nali, mis kuulus trumpkaardina iga eelteismelise poisi huumoriarsenali, vaid see, et vahele pikiti veidraid hääli ja välkuvaid pilte ning ilmavalgust nägi kohaliku kultuuriloo ilmselt esimene *süvavõltsing*, mis kujutas tolleaegset peaministrit lausumas: „See aitas ka minu tilli." Olin vaimustuses, kuna seesugust jaburust polnud lapsukese YouTube'ist ja internetikultuurist rikkumata silmad veel näinud.

4chan on hiiglaslik emakeskkond, kust on pärit enamik ringluses olevatest meemidest.

Teine märgiline „teos" oli „Sõrmuste isanda" paroodia, mille keegi naljahammas YouTube'i laadis ja kus argised haldjadialoogid olid eestikeelsete roppustega üle dubleeritud. Sa püha kreevastus, olid need vast videod! Erinevalt „Anzipist" suutis netipublik viimase selliste fraasidega nagu „ÜÜÜÜLAAAAAR" ja „pista põlema see laul", mis on noorte sõnavaras siiamaani katkematult käibel, täielikult kanoniseerida.

astraal_fekaal lõi oma esimese meemigrupi 12-aastasena ning on toimetanud-juhtinud ligi kümmet meemilehte. Sellele lisaks on ta muusik ja teinud teiste hulgas koostööd kohaliku autsaiderpopi legendi DJ Heikiga. Praegu tegeleb ta põhiliselt elektroonilise muusikaga ja teda saab kuulata Tallinna ööklubides, eelkõige aga Internet Cafe pidudel.

RAGE-KOOMIKSITE AJASTU 2005–2013

Mu esimene kokkupuude „päris" meemidega oli 11-aastaselt, kui vormistasin endale salajase Facebooki libakonto, mida kasutasin ainult 9GAGi videote vaatamiseks. Tollastes meemides polnud suuremat sorti varjatud tähendust, allegooriat ega ka kuigi palju irooniat. Internetihuumor põhines reaktsioonidel. Meem oli mingi reaktsiooni kirjeldus ehk kellegi enneolematu põrumine või õnnestumine. Ehk siis *epic win vs. epic fail*. Seda sümboliseerivad *rage*-koomiksid (*trollface* jt) ja tolle aja meemimallid, nagu Bad Luck Brian ja *success kid*.

Kõik meemid kasutasid lihtsaid pildimakrosid, millele sai lisada kolme nupuvajutusega **KIRJATÜÜBIS IMPACT TEKSTI**, **NT ÜLATEKST-ALATEKST**. Kõik pildid olid ehitatud üles sellele valemile ja formaadis **ÜLATEKST-ALATEKST** meemid on siiani kõige levinumad. Sotsiaalmeedia jõuline esiletõus ja inimeste süvenev emigreerumine digisfääri muutsid olmeemotsioonide kirjeldamise aga ajapikku igavaks ning netihuumor hakkas liikuma sügavamatesse, irooniliisematesse ja ühiskonnakriitilisematesse kihtidesse.

MLG-AJASTU JA IROONIA PLAHVATUS MEEMIKULTUURIS

2010ndate alguses tekkis kiiresti niinimetatud eliit, kes distantseeris ennast *rage*-koomiksite ja 9GAGi tavakameemide peavoolust. Tekkis aktiivne liikumisid epileptilisteks ja äärmuseni valjuks ning millestki polnud enam võimalik aru saada. Tegemist oli esimese n-ö meemirenessansiga, milles oli sihikule võetud kogu varasem interneti- ja mängurikultuur, mille tugisambaid hakati kasutama uues võtmes. MLG-videotega pandi alus irooniale meemikultuuris.

VAPORWAVE JA SELLE MÕJU MEEMIKULTUURILE

Vaporwave võttis huumori asemel eesmärgiks hoopis audiovisuaalse kogemuse, mille sisuks oli 80–90ndate esteetika kitšlik ülepaisutamine ja nostalgia. Head näited *vaporwave*'ist on kõikvõimalikud *slowed + reverb edit*'id ja **Michelangelo** Taaveti lillat värvi kujutised, mille taustale on sätitud 3D-delfiinid ja Arizona jäätee pudelid. *Vaporwave*'ile olid omased võõrandumine, psühhedeelsed visuaalid ja nostalgia ajastu järele, mida keegi ei olnud omal nahal kogenud.

Vaporwave saavutas populaarsuse tipu kõikjal ja siinkohal ei pea ma silmas seda lühikest perioodi, kui minu kaasteelised Macintosh Plusi kuulasid ja profiilipiltidel psühhedeelseid Windowsi filtreid kasutasid. *Vaporwave* ne olemuselt lihtsate ja süütute meemide vastu, mida vedasid *edgelord*'id ehk 4chani keskkonnast inspiratsiooni ammutavad tegelased. 4chan on hiiglaslik emakeskkond, mis jaotub spetsiifiliste teemade järgi alalehtedeks. Enamik ringluses olevatest meemidest on pärit 4chanist. 4chani kasutajad pidasid tihtipeale vajalikuks kõike üle võlli keerata, kuna tavaliselt oli tegu noorte pseudointellektuaalidega, kes ei suutnud ega tahtnud tavakatega (tavaliste internetikasutajatega) koos meemikultuuri ehitada.

Edgelord'id viisid meemid transgressiivsele territooriumile. Must huumor. Väga-väga must huumor. Rassism, ksenofoobia ja paremäärmuslik poliitiline ekstremism. Mida jõledam, seda parem. Sekka segati muidugi ka tavalist, olemuselt leebemat huumorit, ent minu jaoks jääb seda ajastut defineerima meemide tumestumine.

Üha kriitilisemaks muututi ka varasema meemikultuuri suhtes. Inimesed tundsid, et nooruspõlvele omane naiivsus seoses internetikultuuriga on petlik, süütud *trollface*-pildid ning debiilse sisuga koomiksid olid end ammendanud. Internetikultuur oma naiivsuses muutus ise pilkeobjektiks. Need, kelle elu täisväärtuslikuks vundamendiks oli olnud Doritose söömine ja „Call of Duty" mängimine, olid järsku väljumas lapseeast. Sestap oli aeg küps vooluks, mis ironiseeris ja kritiseeris taolist elu, nimelt MLG-videoteks.

Rage-*koomiksi stiilis meem*

„MLG" (*major league gaming*) tähendas esialgu arvutimängude mängimist professionaalsel tasemel. Enamjaolt olid need närvilise montaažiga videod, kus mõni püssiäss mingis mängus kümnele vaenlasele korraga valu andis, taustal kõlamas kohustuslik *dubstep*. MLG meemiliikumine parodeeris kõike eespool mainitut ja keeras sellele vinti juurde. Mänguvideotele omast maitsetust võimendati sinnamaani, kus need muutusid irooniatõi internetikultuuri teatava dekadentsi ja süüdimatu iroonitsemise. Esimest korda oli meemides tunda mingit filosoofilisemat taotlust, kuna suitsiidsete kalduvuste üle naljatlemine ja eksistentsialistliku filosoofia meemidega kombineerimine muutus üleöö tavaliseks.

Meemidele tekkis absurdne alatoon, mis ei tuginenud MLG-videotele omasele pullitegemisele, vaid isiklike emotsioonide ja eri ideoloogiate ristamisele.

POST-IROONIA JA MEEMIMAJANDUSE KULDAEG

Aasta 2016 tähistab meemide kuldaja algust, kui meemide tähtsus hakkas eri internetikeskkondades eksponentsiaalselt kasvama. Varem vaadati meeme eraldi rakendustest või meemikeskkondadest, nt nišilikest meemigruppidest, mis tollal tervet meemiturgu domineerisid. Aastaks 2016 olid aga meemid peaaegu kõigi netis aega veetvate inimeste primaarne meelelahutusviis, olgu siis YouTube'i videote või Facebookis ringlevate piltide kujul. Tekkisid niinimetatud supermeemid, näiteks videoklipid, kus **John Cena** hüppab ekraanile ja hakkab kellegagi rammu katsuma. Sarnase supermeemina võib tuua välja gorilla nimega **Harambe**, kes tõusis meemistaatusest kõrgemalegi – tegemist on tänapäeva internetikultuuri märtrist pühakuga, kellest sai postuumselt suisa legend.

Sel perioodil saavutasid meemid ka laiema ühiskondliku kõlapinna. **Donald Trumpi** presidendiks saamist seostatakse suurel määral küll vene häkkerite ja libauudiste levikuga, ent unustama kiputakse paremäärmuslike meemivabrikute rolli tema valituks osutumisel. Paljud 4chani kasutajad arvavad siiani, et Trumpi võimule tõusmine oli just nende „meemimaagia" tulemus. Kui superriigi juht saab tõesti võimule meemide toel, on meil igatahes häda majas.

Postiroonilise meemi näide

MLG ja *vaporwave*'i aegne prominentne iroonia asendus vaikselt post-irooniaga. Irooniliste ja tõsiste meemide eristamine muutus üha keerulisemaks. Näiteks hakati nüüd kasutama sihilikult uues ja kentsakalt iroonilises (või hoopiski mitte?) võtmes vanu ja halbu meeme. Sellest ka termin „post-iroonia", millele on omane krüptilisus ja mäng meemide metatasandiga. Mõned meemiteadlased arvavad, et post-iroonia asendus lausa post-post-irooniaga. Mina seda ei usu ja ütlen endiselt „post-iroonia". Äkki ma olen lihtsalt vanamoeline ega saa lastest aru, pagan seda teab.

EESTI MEEMIKULTUUR

Eesti meemikultuur sai tõsisema hoo sisse samuti aastal 2016. Esimene nii-öelda päris (kuigi suhteliselt kesise sisuga) leht kandis nime „Haruldane Pepe", mis oli vihje populaarsele Pepede (joonistatud konnapiltide) kogumise fenomenile, mida ei oska hästi lahti seletada isegi kõige vilunumad kultuuriteadlased. „Haruldase Pepe" lehele postitati sõna otseses mõttes ingliskeelsetest keskkondadest varastatud meeme, mis said tõsiselt kehva eestinduse. Esimene korraliku sisuga eestikeelne meemileht (see on minu subjektiivne ja kindlasti mitte erapooletu arvamus) kandis nime „M E E M I D" ja lähtus kohalikku kultuurielu kirjeldavatest nähtustest ning esimest korda oli meemide sisu emakeelne ja originaalne.

Eestikeelsete meemide jagamise põhikeskkond on olnud ajalooliselt Facebook ja seal elutsenud meemiturgu on domineerinud eri aegadel sellised lehed nagu „Äärelised meemid", „Ketseri meemid ülestõusnud virulastele", „Mitte sinu isa memed", „Põlva meemid", „Kreemised meemid", „Rõsked meemid" ja „Malakate meemid". Kindlasti oli neid lehti veel. Kelle lehed nimetamata jäid, palun ärge kauna kandke! Facebooki meemid surid aga ühel hetkel välja ja kunagised meemiisandad panid oma vabrikud üksteise järel kinni – tootmine seiskus, sest elu jäi ette. *Edgelord*'id tõusid oma arvutilaua tagant püsti, sulgesid Photoshopi või Painti ning läksid õue mängima või tööle või said lapsed ja kolisid maale. Õnneks saadi turutõrkest üle ja viimase paari aastaga on tõusnud Instagramis troonile uus meemimeistrite põlvkond. Eriti soovitaksin vaadata selliseid lehti nagu „Mimmufikatsioon" ja „Pedeleht". Facebook on praeguseks meemide surnuaed.

TERE TULEMAST NÜÜDISAEGA

Aastaks 2021 on igasugused liikumised, mallid ja meemitüübid sulanud üheks kentsakas massiks, millest on väga raske midagi välja lugeda. Nüüdisaegse meemikultuuri kirjeldamine on nurjatu ülesanne, kuna see on tõmmanud endale peale metapuhvaika ehk meemid on hakanud viitama mitmekordselt iseenda või mõne teise meemi ajaloole. Sedasi loodud kihistunud meemide eesmärk on juhe kokku jooksutada. Nüüdisaja meemidele on omane sürreaalne ja abstraktne visuaalikasutus, mille mõistmiseks ei piisa ka kraadist kunstiteaduses. Meemid on teinud läbi isegi teatava visuaalse taandarengu ja pilte toodetakse taotluslikult madala kvaliteediga. Veidi nagu *lo-fi*-muusika, mille võlu seisneb selle sihipärases tahumatuses.

Siiski on veel elujõulised ka mitmed klassikalised meemimallid. Üks väga kindel meemitüüp, mida tänapäeval kasutatakse, on *wojak*'i baasil tehtud meemid. Neid iseloomustab vana kooli lähenemine, kus on näiteks tuldud ringiga tagasi *rage*-koomiksite juurde. *Trollface* ja *derp* on asendunud *virgin*'i ja *chad*'iga, nende kõrvale on lisandunud *doomer, boomer, zoomer* ja tohhuijaa kõrvaltegelasi, kelle kaudu noored end kirjeldada üritavad. Samuti on jälle moes kirjatüübiga Impact ülatekst-alatekst-meemid, kuigi nende sisu on tähendusest tühjaks jooksnud. Otsi suvaline pilt, pane selle peale E-täht ja ongi vsjoo, oledki netihumorist. Kõrges hinnas on ka skisofreenilisus. Eri vaimuhaiguste sümptomeid keeratakse üle võlli ja visuaalidena rakendatakse kunagistele *creepypasta*'dele omaseid kujutisi. Seda võib kirjeldada kokkuvõtvalt ka kui apokalüptilist võõrandumist.

Donald Trumpi presidendiks saamist seostatakse suurel määral küll vene häkkerite ja libauudiste levikuga, ent unustama kiputakse paremäärmuslike meemivabrikute rolli tema valituks osutumisel.

Kuid kõige olulisem on teada, mis on „based" ja mis on „cringe". Kui miski on väga vahva, siis tuleb öelda, et see on „based", kui miski on jama, siis „cringe". Nüüd saab iga seda artiklit lugenud inimene minna trammipeatuses mõne 13-aastase juurde ja öelda: „Jou, sa *based*." Äkki annad patsu ka või nii. Tead ju küll, *how do you do, fellow kids*, vms. Seda artiklit lugedes tekib mõnel ääreaadlikul kindlasti soov midagi kritiseerida. Kamoon, klassika ju. *TL;DR* jms. Kui keegi tahab päriselt head kildu rebida, siis tehke sellest artiklist pilt ja pange alla need *soy wojak*'id, kes näpuga näitavad, sest see on popp ja noortepärane. Äkki saate internetis kuulsaks.

Nüüdisaegne kodumaine meem

Facebooki meemid surid aga ühel hetkel välja ja kunagised meemisandad panid oma vabrikud üksteise järel kinni – tootmine seiskus, sest elu jäi ette.

Ma loodan, et tänu sellele artiklile saab meemikaugem rahvas veidi paremini aru, kust me tuleme ja kuhu me läheme. Lõpetan alandliku tsitaadiga ühelt kohalikult kultuuritegelaselt: „Kui isegi Astraal Fekaal ei saa meemist aru, kes siis üldse saab?"

Muusikarubriigile keerab volüümi juurde: biit me

Fota: erakogu

DJ-ANKEET

RIIN-KÄRT RANNE

Riin-Kärt Ranne töötab Stuttgardis arhitektina, kuid hobi korras projekteerib ta DJ-puldi taga ka helimaailmu. Eestis on saanud teda mängimas kuulda nii Sveta Baaris kui ka selle aasta Sõru Saundil raadiosaate „Hard Feeler" koosseisus, kuid tema muusikavalikut, mis varieerub *jungle*'ist *techno*'ni, kuuleb korrapärasemalt tema Freies Radio für Stuttgarti saates „Peach FM" iga kuu esimesel neljapäeval kell 22.

Debüüt: 2017. aasta kevade paiku Stuttgardis klubis 1210 ühel sõprade korraldatud peol. See oli päris huvitav kogemus, kui arvestada, et ma polnud varem muusika mängimist harjutanud. Mulle öeldi, et *easy*, võta lihtsalt kaasa pulk muusikaga, mis sulle meeldib. Lisaks oli mul välja prinditud lugude nimekiri ehk mu debüütseti hoolikalt koostatud kondikava. Astusin puldi taha ja nii ma siis õppisingi päris peol esimest korda CDJdega mängima.

Muusikas oluline: Sügavus, kergus, ülesehitus, mängulisus, energia, *vibe*, intellektuaalsus. Oluline on ka see, et artistid võtaksid ennast ja enda loomingut tõsiselt. Naljaviluks loodud loribändiprojekte pole kellelgi vaja.

Muusikas ebaoluline: Ma eeldan, et see on üsna mitteortodoksne vastus, aga minu jaoks ei ole laulusõnad eriti tähtsad. Kindlasti kuulub ilus vokaal muusikasse, aga hääl muusikas on pigem nagu instrument, mis juhatab, lisab värvi, loob rütmi ja kõla, tungib sisse. Ma fännan näiteks plaadifirmat Posh Isolation, selliseid muusikuid nagu Arca, James K, H2OP. Ma arvan, et need nimed illustreerivad hästi, mida ma silmas pean. Ma võin kuulata „Matteuse passiooni", vaimustuda, *vibe*'ida, ilma et ma saaks pooltest sõnadest aru. Liiga konkreetse sõnumiga muusika, eriti kui see on kuidagi õpetlik, näiteks „people are all the same, and we only get judged by what we do", või lihtsalt labane „ei ole aluspükksseee" ajab lausa endast välja. Edetabelitest ka suurt ei hooli.

Mida mängin: Pidudel meeldib mulle mängida kiiret muusikat, millel on mingi teatud gruuv, rütm ja enamasti *cool*'id vokaalid. Žanritest, kui nimetada mõni, on lemmikud *jungle*, *hardcore*, *footwork*, *juke*, *grime*, *baile funk*, elektro ja ikka *techno*. Kui kutsutakse kuhugi baari taustaks mängima, siis tekib alati kerge paanika, et kas üldse on midagi „sobivat" lasta. Viimasel ajal olen ma hakanud neid koha ja kellaaja parameetreid lihtsalt ignoreerima, sest tegelikult ei viitsi keegi kuulata DJd, kes enda muusikat ei fänna. Kodus mängin endale tihti IDMi, *ambient*'i, *noise*'i ja vist üldse hästi süngeid toone, aga mulle tundub sedalaadi muusikalist kogemust kohatu teistega jagada.

Kuula meie veebiväljaandest ka Riin-Kärdi Müürilehele tehtud miksteipi või pane kõrv peale tema saatele „Peach FM" aadressil freies-radio.de.

Eredaimad mängumälestused: Ma pole eriti palju veel mänginud, aga päris meeldejäävad olid meie Boy Get Downi peod Stuttgardis Dresden Baris koos Mari-Annaga (*Miller* – toim.). Hoolimata selle koha askeetlikust kontseptsioonist – väike ruum, keskpärased joogid ja vilisev tümm – on see olnud siiani üks lahedaimaid ja avatuimaid paiku, kus mängida.

Lugu, mida mängiksin oma parima sõbra pulmas: Donna Lewis „I Love You Always Forever".

Koht, kus tahaksin kindlasti mängida: Basseinipeol Parque Enrique Lages.

Guilty pleasure: *Nu metal.*

Alt üles vaatan: Oma sõpradele, *you are amazing*!

Viis klassikut:
Lood:
Orbital „Halcyon On and On"
The Smiths „How Soon Is Now?"
Albumid:
DJ Rashad „Double Cup"
The Other People Place „Lifestyles Of The Laptop Café"
Klassik: Gil Scott-Heron

Viis hetkekummitajat:
UNiiQU3 „Microdosing"
ascendant vierge „Discoteca"
badsista „SORRY DAD"
Arca „Time"
James K „I Can Not Remember"

Tehnilist: Muusikat mängin pulgalt, CDJdega.

Lõppsõna: Vähem toksilist maskuliinsust ja rohkem häid vibratsioone klubiseinte vahele.

TÕUKEJÕUD

KRISTIN PÄRN

„Tõukejõud" on rubriik, mis tutvustab inimesi, kes tegutsevad muusikaga seotud elualadel, kuid ise lavalaudadele ei satu. Esimesena räägib oma kutsumusest VJ Kristin Pärn.

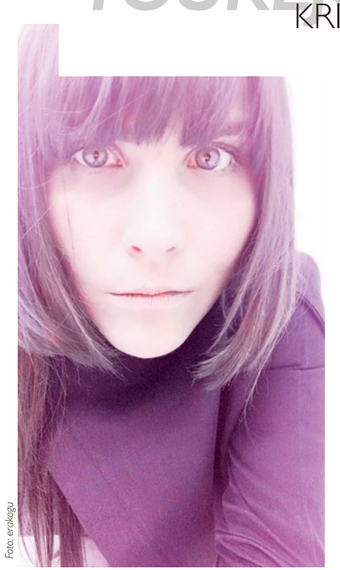

Fota: erakogu

Kuidas sa VJnduse juurde jõudsid?
Jõudsin videokunsti juurde päris noore tüdrukuna sooviga luua visuaalset ruumi ja muuta vaataja (sh iseenda) taju ümbritseva suhtes. Esimene reaalne samm selles suunas oli katse EKAsse stsenograafiat õppima minna. Tee viis aga hoopiski Tartu Kõrgemasse Kunstikooli meedia- ja reklaamikunsti osakonda. Seal oli äärmiselt põnev, rakenduslik ja mitmetahuline, eri väljundeid avastama soosiv keskkond. 2005. või 2006. aasta sügisel andis üks osakonna vilistlane nädal otsa *workshop*'i VJ-programmide kohta: näitas, kuidas luua ja taastoota klippe, mis on nende modifitseerimise võimalused, ning selgitas, et ainuke piir on omaenda fantaasia. Lõpetuseks korraldasime helivisuaalse õhtu. Kutsusime helidisainerid ja muusikud oma loomingut esitama ning kõik kursusel osalenud panid kokku enda visuaalidega etteaste – igaüks sai enda valitud artistile *live*'is kaasa mängida. Ideena tundus see ebavajalikult pingeline – mõte esinemisest, millegi näitamisest publikule, tehnilise soorituse ärevus jne. Selle käigus avastasin aga, kui vabastavalt see mulle mõjus – sain olla samal ajal omaette, eemal, kuulajate seljataga varjus, heliga dialoogis, mõnusalt süvenenult oma maailmas ja kohal, fookus oli vahetul ambientlikul keskkonnal, olin samamoodi publik.

Mida hõlmab üheks VJ-etteasteks valmistumine?
Ettevalmistus oleneb loomulikult kontekstist, kas see on kontsert, teatrietendus, mingi *performance*, installatsioon, pidu vms. Mõne projekti puhul (nt teatrietendused) on kuude viisi ruumi mõõtmist ja ehitamist, tehnilist seadistamist, sünkroonimist heliga, proovides käimist, animatsioonide renderdamist, monteerimist, projekti kokku programmeerimist, eksperimenteerimist ja vahel ka ahastamapanevalt vähe und (loe: aega), aga põnev on – see paneb midagi edasiviivalt pulbitsema. Seda kõike tuleb aga osata mõistlikult doseerida, muidu pole asi jätkusuutlik. Mõne ürituse puhul piisab lihtsalt korraks enda raamidest välja astumisest; sellest, kui hakata kohapeal juhendit vaatamata justkui klotsidest eri hoonekomplekse laduma. Seegi tekitab rõõmu. Klotsideks on muidugi kujutav pilt, tekst, GIFid, ise filmitud või kuskilt välja lõigatud ja teistmoodi kokku põimitud kaadrid, mustrid, animeeritud abstraktsused, 3D, otsitud, leitud ja ise tekitatud, ammu unustatud hea, (vana)kraam. Teen ka konkreetse muusiku, artisti kohta eeltööd, kui saab, käin näiteks bänditproovis, ja muidugi peab inimestega arutama, mida keegi soovib, mõtleb, ootab; kuulama, kuidas kõlab ettekujutus. Eeltöö ja ettekujutus on kokkuvõttes üks lahe kaootiline loom – ei räägi n-ö inimkeeles ega avaldu kohe üheselt mõistetavalt, aga protsessiga tutvumise käigus õpid paremini taipama. Kui vahel tundub alguses palju hoomamatut ega tea, kust alustada, siis on seiklus mängeldes märgata, et oled jõudnud uue koha avastada. Klassikaline stsenaarium: mul on ees suur puhas paberipind ja kõige raskem on tõmmata esimest kriipsu. Ei tea, kuhu see viib!

Kuidas sa kirjeldaksid enda visuaalide stiili?
See on kaleidoskoop fragmentidest, mida ma tähele panen. Kaleidoskoobis võib ju olla jooksvalt muster, aga ükski kild pole kunagi samal (omal) kohal või vähemalt on variatsioone lõputult.

Küsis **Mariliis Mõttus**

Fota: press

VIHJE

27. oktoobril esineb Niguliste kirikus Jozef van Wissem – muusik, kes on ühtaegu nii avangardistlik helilooja kui ka barokne lautomängija. Jozef rakendab oma kunstis nüüdisaegseid lähenemisi ja mõtteviise, segades neid klassikalise tehnikaga, et vabastada enda instrument ajalooga tekkinud eeldustest. Muu hulgas on ta ka üks filmi „Armastajate igavene elu" heliriba autoreid. Vaata lisaks: *facebook.com/we.are.too.damn.loud*

Pent Järve Trio – 3+2
(2021)
■■■■□
Kuulas Vootele Ruusmaa

Pent Järve Trio „3+2" on eri stiilide konstellatsioon, mille rõhuasetus on täidlasel helipildil, mis väärramatu jõuna ligi pooleks tunniks endasse haarab.

See on 2016. aastal kokku tulnud trio (lisaks Järvele ka Raimond Mägi (kontra)bassil ja Hans Kurvits trummidel) teine album, mis järgneb 2018. aasta debüüdile „Kalamaja Session", mille puhul Pent Järve pööras suuremat tähelepanu kitarri orkestratsioonile. Seekordne materjal toetub veel enam trio koosmängule ja dünaamikale. Viimast märksõna võib täiendada sõnaga „eklektika", sest palade ülesehitus mõjub kui Lõuna-Eesti mägised kruusateed – kurvid, tolm, vabadus, joovastus. Kauamängiv algab pealkirjale „Pidu" vastava võimsa energiapuhanguga, kus endorfiinilaeng nagu otsiks oma lõppu, kuid liigub stiihiana muudkui edasi. Hetkeks võetakse tempo maha, kuid „Tumemust" kasvab efemeersusest gruuvivaks kitarrisoleerimiseks, varieerudes kui heitlik ilm. Järgnevad lood, milles kõlab džässilik nõtkus ja kavalus, sekka rütmirühma kõlavärvide kirev palett. Kompromissitult otsekohene „Siena bluus" on vürtsikas pala, mille järelmaitsele pakub klaasi veena leevendust rafineeritum „Udune". Viimases loos „Kohtumine" on aga eespool tutvustatud stiilid oskuslike viidetena üheks palaks kokku sulatatud. Pent Järve Trio „3+2" ei hoia tagasi, vaid kehtestab intensiivsusega eriskummalise maailma, mis mõjub vankumatult laetuna.

Mängupoi$$ Käru – R.I.P.
(Legendaarne, 2021)
■■■□□
Kuulas Mihkel Noot

Mängupoi$$ Käru postuumselt avaldatud album on nii austusavaldus varalahkunud sõbrale kui ka tagasivaade aega, kui kohalik uue kooli räpiskeene tegi veel beebisamme.

Pean tunnistama, et ma polnud siiani Mängupoi$$ Käru muusikaga eriti kursis, kui mitte arvestada paari korda, kui „Nädalavahetus on mu lemmiktoidu" võimendatud bassiga versioon end mu YouTube'i soovitatud videote voos ilmutas ja sportlikust huvist seda kuulama sattusin. Ehk just seepärast kutsub „R.I.P." esile teatavat nostalgiat paari aasta taguse aja järele, kui praktiliselt iga neljas Eesti noor oma koduseinte vahel valminud räpilugudega pahaaimamatut avalikkust koolitama asus.

Varem internetiavarustes tiirelnud lugudest ja kõvakettal säilinud demodest kokku pandud kompilatsioon järgib läbivalt nüüdseks juba ehk klišeedena mõjuvaid uue kooli räpi standardeid, kus *trap*-instrumentaalide taustal keeratakse plärusid, kulgetakse luksusautodes ning näpatakse mängleva kergusega kuulajate tüdruksõpru.

Sarnaselt žanrikaaslastega ei olnud Käru loomingu bravuuritsema kippuv iseloom alati teda ümbritseva reaalsuse otsene väljendus, vaid pigem on sellised lood nagu „Tr2pstaar" irooniline tõlgendus kultuurist, mis inspireeris loodud muusikat (*„Ma tripin iga päev, juhtmeid täis on mu korter"*). „R.I.P." ei ole muidugi ainult stereotüüpidel lõõpimine ja albumi läbivalt eskapistlik meelsus mõjub räppari elutee kontekstis kohati raskemeelselt („I9").

Enne albumi kuulamist soovitan vaadata vendade Eskode lühifilmi „ Välguga löödud", mis kirjeldab Mängupoi$$ Käru olemust, muusikat ja potentsiaali palju mõjusamalt, kui üks plaadiarvustus seda suudaks.

■■■■■
suurepärane

■■■■□
väga hea

■■■□□
hea

■■□□□
mittemidagiütlev

■□□□□
halb

POLLU77E – Godspeed!
(Internet Cafe, 2021)
■■□□□
Kuulas Tanel Matsalu

Sellest on möödas 30 aastat, kui ilmus Mescalinum Unitedi vali ja tume tulevikku vaatav tantsupõrandapomm „We Have Arrived". John Peeli toetatud träkk toimis tõelise ilmutusena paljudele, näiteks muutis see kardinaalselt New Yorgi *house*'i-produtsendi Lenny Dee karjääri, kes pööras kogu enda edasise tähelepanu *hardcore* reivihelidele. Loo autori Marc Trauneri psühhedeelse ideevälgatuse DNA osakesi võib kohata siiani nüüdisaegse karmima tantsumuusika seas, nagu *gabber*, *schranz*, *industrial* ja *hard techno*, kuid vähesed on jõudnud selle geniaalsuse tuumani. Nimelt ei peitu teose agressiivsus kiires tempos ega moonutatud kärarikaste helide kokkukuhjamises, vaid hoopis ärevust tekitava klaustrofoobse kõlakeskkonna disainis.

Henry Peedi projekt POLLU77E on kõlareid kärssama ajav materjal. Piisavalt valjult kuulates võiks nende saundidega remondi käigus seinalt vana krohvi lahti raputada. EPl esindatud kompositsioonid räägivad lihtsamate, kuid ekstreemselt müra tekitavate industriaalmasinate keelt. Ehk siis raud vastu rauda, lugematud monotoonselt loksuvad ja kriuksuvad hammasrattad võllide peal, tehasepiirkond ja suitsevad korstnad. Kui helgem sissejuhatus möödub, siis tempo suurt alla 180 *bpm*'i enam ei lange ja kuulaja suhtes mingeid järeleandmisi ei tehta – intensiivne ja halastamatu maraton kõrvadele lõpuni välja. Laksab korralikult, paneb tõenäoliselt ka väikelapsed hirmust nutma. Raske on soovitada sellist kraami kellelegi teisele kui ainult rangelt karastunud *techno*-friikidele.

Puuluup – Viimane suusataja
(Õunaviks, 2021)
■■■■■
Kuulas Mihkel Braun

„Puus puusa kõrvale ja / suult suule hingake ja" nautigem, sest mustadesse ülikondadesse rüütatud Hiiu kandle duo uus heliüllitis täidab kõrged ootused pea veatult ja asetab lati senisest kõrgemalegi.

Plaadi käekiri sarnaneb varasemaga. Õieti polegi tarvis parandada seda, mis pole katki ega oma aega (veel) ära elanud. Ei pingutata liigselt autentse kandlemängu ega modernse folktroonika poole ning isegi Uku Masing ei jõuaks lugeda kokku lauludes kõlavaid arvukaid keeli, milles esitatud sõna- ja kõlamängude kõrvalt võib tabada obskuurseid kultuuriviiteid („Roosad suusad" ja kunagine tränahitt „Streets at Night"). Senisest enamgi ilmestab sisu ja eriti stiili kosmopoliitsus.

Sarnaselt õllega võiks lüüa albumi kahte lahku: hele ja tume. Esimene on helgelt tempokas, näiteks jalga reinlenderile kiskuv „Lambad ei joo", hoolimata pealkirjast meeleolukas „Üksindus" või *reggae*'lik „TV on the Street". Rahulikumale äärele jääb Ellen Niidult laenatud, ülimalt kaasalauldava refrääniga nimilugu.

Teisalt annavad tooni sünkjavõitu meditatsioonilainele keeratud (kandle)keeled, mida kuuleb palade „Käpapuu", „Ülesse" ja „Tsuiis demiis" puhul. Oma apogeeni jõuab see suund hõimulikult ekstaatilise kõlapildiga loos „Kohtumispaik on muudetud".

Kuna mõlemad sfäärid kõnetavad eri meelelaade, tundub tarbetu hinnata üht rangelt teisest paremaks. Kompositsiooni rikastamiseks on „tavapalade" kõrvale pikitud pisut orelipoisilikke miniatuure, mis kohati õnnestuvad („Kaablid autos veel") või jäävad õõnsaks („Kultuurisaade").

„Viimase suusataja" kontrastsest koloriidist tulenevat laia potentsiaali sobib iseloomustada ridadega albumi kalliskivide hulka kuuluvast loost „Liigutage vastu": *„igaüks oma kallimaga / ja kes on veel ilma / ai puru talle silma!"*

The Boondocks – Soup Can Pop Band
(2021)
■■■■■
Kuulas Kevin Loigu

Pärnu pundile The Boondocks omast vahetut irooniat ja kommentaare ühiskonna suunal kuuleb juba esimeses loos „Man of the People", kus hurjutatakse, et *„heard you're on TikTok / anybody give a fuck"*, ning ainuüksi selle põhjal saab öelda: „Õige!" Taolisi kuulajapoolseid karjatusi tuleb albumi jooksul mõistagi veel. Originaalsed pärnakad on saanud hakkama kauamängivaga, mis sobib nii kõrvaklappidest kostvaks hommikuseks turgutuseks kui ka hilisõhtuse tantsuplatsi puhastustuleks.

Sellest punkpopi supipurgist leiab erisuguseid helde käega puistatud vürtse: on tunda „traditsioonilisemaid" maitseid, nagu Kasabian („Whatever You Said Went Over My Head") ja Hüsker Dü („Smokin' Aces"), eksootilisemat paletti loob läbi albumi mänglev elektrooniline kõla, mis on aimatav näiteks depechemode'likus palas „The Hypernarrative". Varem *indie*'likum ja unelevam The Boondocks on läinud oma keelpõses-kommentaaridega otsekohesemaks ning ka helikeel on julgem, teravam, kuigi varieeruvam.

Üldse on tänu The Boondocksi uuele LPle eesti *indie*rokiskeenel lõpuks kogumik, mille kitarritõmbeid läbivad konstantselt elektroonilised vibratsioonid, kõige pikantsemalt ehk palades „A City On Fire" ja „(10455)". Viimane sobituks lahedasti ka „Troni" *soundtrack*'ile ning loos kajav „Whoo!" on tõeliselt vabastav vahepala-reiv muidu ehk liigagi passiiv-agressiivsesse temaatikasse kalduvates sõnades. Igatahes on „Soup Can Pop Band" otsekui sarkastiline elamise manuaal, millega tasub korduvalt lähemalt tutvuda, et aeg-ajalt endale taas häid nippe meelde tuletada. See on ehe punkrokk 2021. aasta kõlaga ja ühiskondlikus kastmes.

Tõnu Naissoo Electric Trio – Different Directions
(Frotee, 2021)
■■■■□
Kuulas Valner Valme

Kuhu minna, mida teha? Maa alla või kosmosesse? Võibolla kuhugi vahepeale – seenemetsa.

Kui Weather Report oleks salvestanud esimese omanimelise albumi mingi majarännu tulemusel Linnahalli stuudios, kõlanuks see võib-olla sarnaselt uue Naissooga. Linnahall lisanuks tolle *fusion*-grupi kosmilisele džässisaundile ehk klaustrofoobsust, nagu kuuleme seal salvestatud „Different Directionsil", samal ajal kui Joe Zawinuli jõuk vibreeris Linnuteel. Kerge põrandaaluse betooni maik Tõnu Naissoo Electric Trio albumil, eriti avaloos „Blue Rider", teeb asja salapärasemaks. Linnahalli saund on mingi müüt – krobeline, aga steriilne, nii ma seda üldjuhul kirjeldaksin. Sel plaadil nii ei tundu. Paistab, nagu virvendavad kummituslikud helid oleksid suletud pisikesse kinnisse ruumi maa all ja otsiksid sealt väljapääsu. Ja vabadusihas suudavad nad liigutada seinu ning jõuda… poristele sügismaastikele.

Võrdlusest Weather Reportiga, eriti Joe Zawinuli ja tema elektriklaveriga, Tõnu Naissoo ei pääse, aga nagu pealkiri ütleb, ei kulge lood samas suunas, weatherreportlikus kujuteldavas kosmosevahus. Palas „Tricky Path" (ainult CD-versioonis) on *free jazz*'i psühhedeelset müdinat, mis on mudane ja õdus. Eesti seenemets! Nii mõneski palas kohtab rütmisektsiooni (Ahto Abner trummidel ja elektroonikas ning Mihkel Mälgand basskitarril) saates vihmase ilma *funk*'i, kust välgud löövad peremeesorganismi sündireisidesse julgelt sisse. Näiteks loos „Lucky". Aga džässis ei minda tüllí! Plaadil kohtab ka sellist salongidžässi, kus ammugi ei minda tülli, näiteks „Lovely Moments (True Love)" kõlab ühtaegu ajatult ja moodsalt nagu hetk The Cinematic Orchestra esimeselt albumilt.

Rohkem nagu Žiguliga metsa vahel kui kosmoselaevaga afrofuturistlikes galaktilistes kujutelmades, aga see ei ole etteheide.

IGA VIIMANE KUI SÕNA

Luges **Vilja Kiisler**

Jaan Kaplinski on üks neist eesti luuletajatest ja mõtlejatest, kelle iga rida on väärt lugemist, iga välja öeldud sõna kuulamist ja kuulda võtmist. Haaraksin kirglikult kõigi tema kirjade järele, mille ta on eales elus kirjutanud (kellele tahes), postkaartide, loominguliste ja ka mitteloominguliste märkmete, viimastel eluaastatel **Tiia Toometiga** kirjatsi vahetatud sõnumite järele. Rääkimata päevikutest. Loeksin kõike, mida ta on iganes kirjutanud kas või ajalehe servale, vaikides kuulan igaüht, kes temast või ta loomingust kõneleb.

LUULETAJA LUULE, MÕTLEJA MÕTE

Ehk tulevad kord ka kirjad ja päevikud. Viimaseid on ju saanud tarvitada näiteks **Thomas Salumets** raamatu „Kujuneda sunnita: mõtestades Jaan Kaplinskit" (Varrak, 2016) kirjutamiseks – see on üks ebaharilik monograafia, mille sünnile on kaasa aidanud portreteeritav ise, säärasena haruldane, muu hulgas ja võib-olla eelkõige erakordse isiklikkuse poolest. Jah, ma loen kõike, mida Kaplinski pärandist ja tema kohta avaldatakse, ja küllap valetaksin, kui salgaksin selle juures uudishimu autori isiku vastu – aga ma tean, et see „iga viimane kui rida", eriti kui see on isiklik, teeb mind lõpuks ikkagi kurvaks.

Luuletaja puhul loeb lõpuks ometigi ainult luule, mõtleja puhul mõte, tema enda kirja pandud sõna, kõik muu on lihtsalt kõik muu, isiklik ja eraeluline veel eriti.

Sest luuletaja puhul loeb lõpuks ometigi ainult luule, mõtleja puhul mõte, tema enda kirja pandud sõna, kõik muu on lihtsalt kõik muu, isiklik ja eraeluline veel eriti. *Sinna ei peaks tingimata vaatama.* Minu jaoks on Kaplinski eelkõige luuletaja, kes omad kauneimad laulud kirjutas noorena, mõned tema luuletused on mulle lausa valusalt armsad. Nende luuletuste pärast käin ma iga tema sõna järel ning jään vaatama ka sinna, kuhu tingimata ei peaks vaatama, tehku see pealegi kurvaks.

Olen omis mõtteis Kaplinski (näiteks keelealaste) seisukohtadega nii tuliselt vaielnud, et põletusjäljed on siiamaani näha (õnneks ei oska keegi vaadata).

Kuigi Kaplinski ise ei pane seda ilmselt pahaks. Ta ise on jaganud endast paljutki nii mittebelletristlikes tekstides kui ka filmides ja intervjuudes, ta on lubanud näha end haavatava, eksliku, kirgliku inimesena – ja küllap just säärasena on ta võinud olla see luuletaja ja mõtleja, kes ta on. Iga kord jälle uus. Olen omis mõtteis Kaplinski (näiteks keelealaste) seisukohtadega nii tuliselt vaielnud, et põletusjäljed on siiamaani näha (õnneks ei oska keegi vaadata). Aastate jooksul olen hakanud teda paremini mõistma. Ent paljugi on säärast, näiteks Venemaasse puutuvad mõttekäigud, millega ma tänini õieti kaasas käia ei suuda, küllap on põhjuseks vene kultuuri ebapiisav tundmine. Teatava kahetsusega olen jälginud tema Eesti-pettumust, mida küll suuresti ju mõistan – ent ikkagi oleksin lootnud andeksandi ja leppimist enne äraminekut. Usun, see tuli, avaldatud sõna lihtsalt ei tea sellest.

Lõppeks on Kaplinski suur ja avar, igaüks võib teda kuulda ja lugeda isemoodi nagu õigupoolest ju iga loojat ja mõtlejat.

Foto: Ken Mürk

Vilja Kiisler on Eesti Päevalehe ajakirjanik, kelle lemmiktegevus on küsimine.

KÕNELDU JA KIRJUTATU

Nõnda haarasin „Vaimu paiga" järele kirgliku lugejana, kes on eri aegadel korduvalt Kaplinski „Ööülikooli" loenguid kuulanud ja iga kord erinevalt kuulnud. Kaplinski on välja üteldud sõnas erakordselt võluv, ta laused algavad ja lõpevad, on nõtked ja rikkad, soojad ja säravad, mikrofon ja kaamera armastavad teda. Ta esineb ikka absoluutses kohalolekus, tundub, nagu sünniks kõik, mida ta ütleb, just nüüd ja praegu. Vaevalt see küll alati nõnda on olnud, kuskil on ilmsesti ikka olnud märkmed ning nii mõnelgi juhul on kõneldu kõnelemise hetkel juba trükiski kättesaadaval kujul läbi mõeldud ja kirjutatud (näiteks isasse ja üldse perekonnasse puutuv). Ja küllap on kõneldu ja kirjutatu teinekord mu peas juba segaminigi läinud, kõneldud teksti võin vahel näha kirjapanduna, mõnda kirjapandut seevastu kuulda kõnelduna. Niisiis lootsin „Vaimu paika" lugedes kuulda Kaplinski häält, mis teatavasti vaikis juba enne seda, kui ta läks. Hääle lummus, lausete rütm ja mõtte meloodia mängivad nende loengute juures minu meelest ülisuurt rolli.

Aga ma ei kuulnud. Tekstid jäid tummaks, meloodia vaikis, laulu ei kostnud. Ainsana kuulen päris Kaplinskit tema ja **Tõnu Õnnepalu** kirjavahetuses raamatu algul. See ongi raamatu suurim ja aegumatu väärtus: kahe loova vaimu inimlik kõnelus, suur oma lihtsuses, külluslik oma nappuses. Jah, just Õnnepalu pidi olema see, kellelt säärase kõneluse algatamist paluda. Ta on küsinud põhilist, kõige tähtsamat – eriomasel viisil, mida ainult tema valdab. Kirjavahetus jätkus kuuldavasti pärast raamatu tarvis üle antud osa valmimist, ehk jõuab kord avalikkuse ette ka jätk. Igatahes, seda kirjavahetust ma kuulen. Isegi mitte tingimata nõnda, nagu võib kuulda kõneldud sõna, ent see on ehtne, päris, see kõlab ja heliseb.

Mis on õieti juhtunud loengute toimetamise ja raamatusse seadmisega, seda ei oska ma öelda. **Jaan Tootseni** intervjuudest olen järeldanud, et kõik raamatu valmimisele kaasa aidanud inimesed tegutsesid armastusega Kaplinski ja tema mõtte vastu, andumuse ja professionaalsusega, ja ma usun, et just nii see oli. Kui ma avalikult räägitust õiged järeldused teen, on koostajatel olnud kasutada ka Kaplinski enda kirjapanekud ja märkmed, ent vähemasti osa – loengud on nimelt vägagi eri mõõtu ja kaalu – on otse lindist maha võetud.

Kõneldut ja kirja pandud teksti võrreldes olen jõudnud järeldusele, et oleksin ise toimetanud üsna samamoodi, nagu seda on tehtud, paremini vaevalt oskaks. Tähelepanelikkust Kaplinski keeleliste veendumuste ja nende ajas muutumise kohta on märgata, kuigi ehk mitte viimseni järjekindlalt – ent eks ole see vist ka võimatu. Raamat peaks ju toimetaja käe alt tulema teatava tervikuna, mh teatavas keelelises ühtsuses. Kui üldse midagi konkreetset ette heita, siis seda, et raamatu lõpus puudub ülevaade loengute pidamise aastaarvudest. Informeeritum kuulaja paigutaks meelsasti loengu daatumi Kaplinski loomingu ja elu taustale ning saaks sedakaudu olulise viite, kus maal kõneleja tolleks hetkeks parajasti omadega oli.

Kas olen siis ehk senimaani kuulnud midagi muud kui see, mida Jaan Tootsen, **Tõnis Tootsen** ja teised, kes raamatul sündida aitasid? On ehk nemad olnud vastuvõtlikud mõnele teisele Jaan Kaplinski hääletämbri ja kõnemeloodia tunnusmärgile, mõnele teisele sagedusele ta mõttekäikudes ja lauserütmis? Ei tea, võib-olla. Lõppeks on Kaplinski suur ja avar, igaüks võib teda kuulda ja lugeda isemoodi nagu õigupoolest ju iga loojat ja mõtlejat. Ehk leidub sel raamatul ka neid lugejaid, kes suudavad kirjapandut lugedes Kaplinski häält kuulda. Ja ehk ei peagi kirjapandud loengutes – olgu nad pealegi n-ö esmailmunud kõnelduna – kõneleja hääl uuesti kuuldavaks saama. Võib-olla peaks kirjapanek saatma tagasi kõneldu juurde, raadioarhiivi?

Jään kahtlema. Küllap olnuks teisiti, kui kõik viimseni oleks kirja pannud Kaplinski ise. Tema sõnas, olgu kirjutatud või kõneldud, on alati olemas see valgus ja energia, mille järel ma käin. Siis oleksin ma kuulnud. „Ööülikoolis" ülesastunute raamatusse aitamine jääb heaks plaaniks ikka ja igatahes.

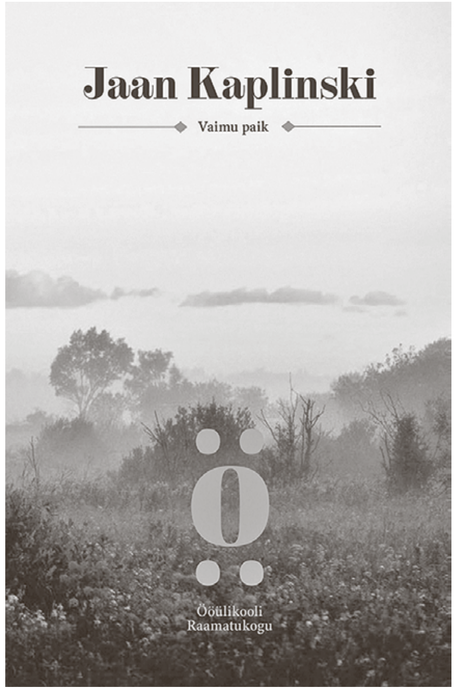

JAAN KAPLINSKI „VAIMU PAIK"
TOIMETANUD TÕNIS TOOTSEN, KUJUNDANUD LILLI-KRÖÖT REPNAU
SARI „ÖÖÜLIKOOLI RAAMATUKOGU"
KAARNAKIVI SELTS, 2021 / 184 LK

Lugeda on mõnus – eriti paberilt.

Hakka tellijaks.

Püsilepinguga leht koju iga kuu **1.80 €** eest.
Vaata: *tellimine.ee/muurileht*

MÜÜRILEHT

Meeril oli talleke

Kaadrid filmist „Lambuke"

MARIA REINUP

Kinos Sõprus linastuv islandi lavastaja Valdimar Jóhannssoni debüütfilm „Lambuke" („Lamb") viib vaataja külma saareriigi kaugeimasse otsa, kus farmeritest paarikese ellu saabub uus müstiline pereliige.

Olgu kohe esimese asjana ära öeldud, et parim on minna filmi „Lambuke" vaatama ilma igasuguste taustateadmisteta, seega toimub edasine lugemine aasta ühe veidraima ja põnevaima filmi kohta igaühe enda vastutusel.

Paika, mis tundub asuvat maailma lõpus, on end sisse seadnud Maria (Noomi Rapace) ja Ingvar (Hilmir Snær Guðnason). Rahulikud ja visad inimesed veedavad oma elu lambafarmis tööd tehes. Päevad kipuvad olema ühetaolised ja vaikusest paarikese vahel aimub sünget minevikku. Nende omavaheline toon on sõbralik, aga midagi justkui on puudu. Suur maja tundub kõle, õuel ulub tuul ja udusse mähitud mäetippudelt ei kaja tagasi ei jutuvadinat ega rõõmukilkeid. Kui üks farmi uttedest poegib olevuse, kes pole ei lammas ega laps, on ühekorraga selge, et perepildist oli puudu just lambuke. Maria ja Ingvar adopteerivad pisikese ja panevad talle nimeks Ada. Ingvar leiab küünist vana hälli, Maria teeb beebile vanni ja üle pika aja istuvad nad rõõmsatena lähestikku. Hommikul ärkab Maria aga ehmatusega, sest üks lammastest on lahti pääsenud ja kostub tõeline hädakisa. Kui Maria läheb uurima, mis on juhtunud, avaneb märgiline vaatepilt: lammas on nende akna all ja nõuab määgides oma tallekest tagasi. Mida aeg edasi, seda tähendusrikkamaks muutub see stseen.

Maria on aga õnnelik, ta lausa särab. Ada annab nende üksildastele päevadele jumet ja toob paarikese tagasi kokku ning tallu saabub harmooniline tasakaal. Kui ainult poleks seda lammast! Igal hommikul nõuab ta järjekindlalt akna all. Maria emainstinkt avaldub selle halastamatust küljest ja sel korral tundub, et peres on lõplikult rahu jalule seatud… Siis aga ilmub välja Ingvari elupõletajast vend Pétur (Björn Hlynur Haraldsson) ning hetkest, kui idülli keskele maandub järjekordne perekandidaat, hakkab kogu filmi pinge jõudsalt kasvama. Pétur, kelle minevikuga tundub Marial midagi pistmist olevat, on venna uue elukorralduse suhtes kade ja skeptiline ning Maria, kes usub, et kasulaps on kingitus otse emakeselt looduselt, peab hakkama aina keerulisemaid valikuid tegema, et õnn nende õuele jääks. See, mis lõpuks õuele jääb, jäägu aga vaatajale endale välja selgitada.

Filmisõpradele on sõltumatu Ameerika filmitootja ja -levitaja A24 muutunud omamoodi kvaliteedimärgiks – nende filme võib pimesi vaatama minna. Ühtlasi võimaldab see neil teha koostööd debütantidega (nagu Valdimar Jóhannsson, kelle kirjutatud ja lavastatud film „Lambuke" tundubki kuuluvat eraldiseisvasse maailma, kus ootab juba ees viimaste aastate õudusfilmide paremik, nagu „Nõid" („The Witch") ja „Pärilik" („Hereditary")). Tugeva atmosfääriga, folkloorile toetuv, natuke muinasjutuline… ja lisaks veel see spetsiifiline A24 element. Mis see on? Suurepärase peenhäälestusega loodud šokielement, mis ei jäta kedagi külmaks. Ja „Lambuke", vastavalt A24 traditsioonile üllatada, ei jäta kindlasti kedagi külmaks.

Jóhannsson väldib islandi romaanikirjaniku Sjóniga (kes on ühtlasi Robert Eggersi uue filmi „The Northman" stsenarist) kahasse kirjutatud stsenaariumis igasugust üleliigset dialoogi. Film ise võidab ja kaotab selle arvelt. Ühelt poolt ülimalt minimalistlik ja pigem asjalik dialoog kõnetab ning jätab vaatajale mõtlemisruumi, teisalt on see ruum liiga avar – keegi ei üritagi selgitada, kuidas Ada tekkis või mida tema tulek paari ellu pikemas perspektiivis tähendada võiks, ja see loob kohati koomilise atmosfääri. Kui abielupaar elab üksi saare kaugeimas otsas ja avastab ühel päeval, et nende utt poegib inimhübriidi, siis kas neil, eriti naisel, tõesti ei teki küsimusi? Jóhannsson mängib julgelt ebamäärasuse ja teadmatusega, millega näitlejad täie tõsidusega kaasa lähevad. Mida edasi, seda selgem on, et lavastaja ei kavatsegi surmtõsiseid ilmeid osatäitjate nägudelt pühkida ning filmi tajumises tekib kaasahaarav nihe. Kohati tahaks naerda, aga loodud atmosfäär ei luba.

Filmi atmosfäär on lavastatud raudse haardega. Majesteetlikud avakaadrid lummaval tuisusel maastikul panevad mängureeglid kiirelt paika – nende mägede vahel hulgub ringi suur tume jõud, mis saabub aeglaselt, otsekui oma kohta otsides, üksildasse lambafarmi. Operaator Eli Arensoni kaadrid on rahulikud, isegi staatilised, ja viitavad sellele, et paigalseisus on potentsiaali krahhi tekkeks. Nii nagu Maria ja Ingvari suhtes valitsev emotsionaalne seisak on ideaalne pinnas sellise seemne idanemiseks, mis tuleks pigem varakult välja juurida. Seisatuvad looduskaadrid moodustavad filmi jooksul eraldi narratiivi ja töötavad pideva meeldetuletusena: kusagil paksus udus ja musta pinnase õnarustes on tundmatu, mis teab kõike. Atmosfääri loob ka kihiline ja leidlikult ehitatud helimaastik, milles on pandud rõhku loomade häälitsustele. Eriti põnevad on need, milles on kokku segatud nii looma kui ka inimhääl, ning terav kõrv võib märgata, et loodusele on antud filmis sama palju õigust rääkida kui inimestele.

Näitlejate ansambel annab pingestatud atmosfäärile ainult juurde. Hilmir Snær Guðnasoni malbe olek ja pehmed näojooned teevad temast mehe, kes usaldab liiga palju ega märka oma venna iseäralist käitumist. Björn Hlynur Haraldsson särab, laveerides tiirase vana rokkstaari ja püüdlikult sõbraliku onu rolli vahel. Noomi Rapace mängib võrratult keerulist ja tundlikku emarolli ning „Lambukeses" on selline näitlejamäng äärmiselt vajalik, sest Jóhannsson ei näita meile, milline Ada tegelikult välja näeb, pea kolmandiku filmist. Meil ei jää üle muud kui õrnutseda ja muretseda koos Maria ja Ingvariga, nagu Ada oleks meie endi ihuvili. Kui Adat lõpuks näidatakse, oleme emotsionaalselt kaasas (ja natuke kannatamatusest frustreeritud) ja temasse armumine toimub täpselt samamoodi kui Marial teda esimest korda nähes – silmapilkselt. Suurepärase seguna nukust, reaalse lapse kehast ja arvutigraafikast on väike Ada võluv ning võidab kogu vaataja tähelepanu. Lavastaja otsus pinget kruvida ja näidata olendit alles võrdlemisi hilja kannab oma eesmärki, sest selleks hetkeks on film juba piisavalt kõhe. Tillukeste kummikute ja vihmamantliga lambalaps ei muuda seda tasapaksuks. Kui filmi süžeele saab heita ette mõningast visandlikkust, siis „Lambukese" muudab eriliseks julgus pakkuda üllatavaid pöördeid.

Filmi muinasjutuline ja selgelt jõuluteemaline algus, ebamääraselt kulgev religioosne alltekst, mida esindab nii Maria nimevalik, tema risti ette löömine haual kui ka vahel jumalaemana portreteerimine, ei vii otseselt kuhugi ega seo sisuliine. Pigem viitab see pärimuslikku laadi loojutustamisele, milles muinasjutud olid õpetlikku laadi. Või vanasõnale, mis usutleb, et mida külvad, seda lõikad. Seda mõtet peegeldab ka inimese ja looduse suhe filmis – maa kultiveerimine, kodu- ja farmiloomade omamine. Soovides elada seal, kus peame keskkonda muutma, ja püüdes loodust (meelevaldselt) oma ellu integreerida, painutame ümbritsevat oma tahtmisele, küsimata, kas meil on üldse õigus seda teha. „Lambuke" on fantastiline lugu sellest, kui kaugele oleme nõus minema, et oma unistust idüllilisest elust teoks teha, ja mis on selle hind.

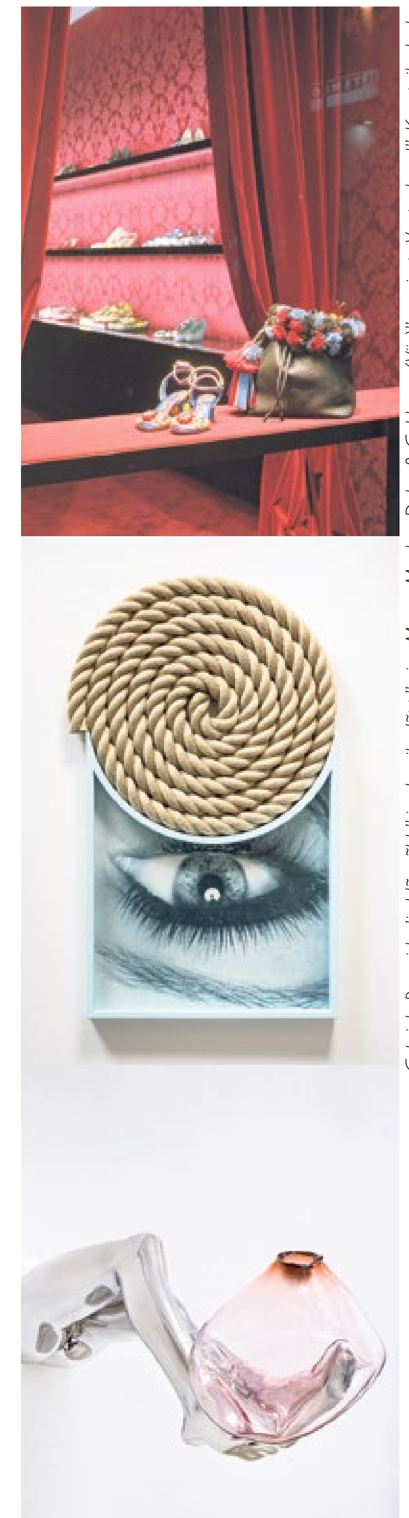

Gabriele Beveridge'i „Hõre õhk" ja „Igaviku lõpp" ning Marge Monko „Dolce & Gabbana (Viin)" seeriast „Vaateaknad". Kunstnike loal

Kuni 28. novembrini on Kai kunstikeskuses avatud Gabriele Beveridge'i ja Marge Monko duonäitus „Suur teeskleja". Kahe kunstniku esimene koostöö on inspireeritud tarbimiskultuurist ning 20. sajandi reklaammaterjalidest ja reklaamivitriinidest. Projekti jaoks valmib Stella Saartsi ja Rasmus Kossesoni lühifilm, kus Gabriele Beveridge ja Marge Monko räägivad oma loomingust. Info: *kai.center*

01.10.

PEALINNAPOEESIA

Tallinna Keskraamatukogu Luuleklubi üritused toimuvad tavaliselt iga kuu teisel nädalal mõnes keskraamatukogu majadest, kuid mitte seekord! Kultuurifestivali ACCESS osana sätib Luuleklubi end seekord 1. oktoobril kell 16 hoopis Põhjala tehasesse (Marati 5). Luuletajad Mattias Lehtmets ja Jaan Keskel loevad luuletusi Tallinna eri piirkondadest, ürituse teises pooles on aga kõikidel osalejatel võimalus esitada enda või teiste autorite luuletusi. Rohkem teavet: *facebook.com/Luuleklubi*

02.10.

ÖÖELU TEOORIA JA PRAKTIKA

Tallinn Music Weeki programmi osana toimub 2. oktoobril klubis HALL ööelu ja selle majandamist puudutav konverents. Paneelides uuritakse, kellele ja miks on öökultuuri vaja, ning arutletakse selle üle, mis on pannud viimastel aastatel podisema Ida-Euroopa klubikatla. Lisaks vaatleb Kristjan Port oma ettekandes tantsimist neuroteadlase pilguga, konverents kulmineerub HALLi klubiööga. Pileti- jm info: *tmw.ee*

07.10.

PAIDE LAHINGUVÄLI

Trooja sõda. Lasteaia spordipäev. Olümpiamängud. Riigikogu valimised. Eurovisioon. Kihlvedu. Eliitkoolide sisseastumiskatsed. Oscarite jagamine. Jalgpalli MMi finaal. Miss Universum. Teine maailmasõda. Mis neid ühendab? Keegi võidab, keegi kaotab. Kõlab lõplikult? Aga mis saab edasi, mis toimub pärast lõppu? Kujutage ette maratoonarit, kes pärast 42,195 kilomeetrit finišisse jõudes seisma ei jää. Ka Paide Teatri uues lavastuses „Lahinguväli" lubatakse minna lõpust edasi. Esietendus 7. oktoobril, lavastaja Jan Teevet, dramaturg Oliver Issak, etendavad Maria Paiste, Kirill Havanski, Johannes Richard Sepping. Uuri: *paideteater.ee*

Foto: Jan Teevet

08.10.

JEREMY SHAW' TULEVIKUD

8. oktoobril avatakse Kumus Jeremy Shaw' näitus „Phase Shifting Index". Mitmekülgse kanada kunstniku väljapanek kujutab endast seitsme ekraaniga video-, heli-, valgus- ja ruumiinstallatsiooni, mis viib meid kaugesse tulevikku. Shaw on loonud seitse nn tuleviku subkultuuri, kes väljendavad oma maailmapilti keha ja koreograafia kaudu – rituaalse ja ekstaatilise liikumisega. Info: *kumu.ekm.ee*

09.–10.10.

LEGOMAANIA

9. ja 10. oktoobril Tartu Mänguasjamuuseumi ja Teatri Kodu majades toimuvast „Legomaaniast" tõotab tulla tõeline nostalgiapräänik 90ndate lastele. Pannakse püsti suurejooneline Lego klotsidest linn töötavate karussellide, sõitvate rongide ja linnameluga, lisaks saab silmitseda mitmeid väiksemaid teemanäituseid. Mängutoas on aga võimalik osaleda mõlemal päeval meisterdamistundides. „Legomaaniat" korraldab koos Tartu Mänguasjamuuseumiga Eesti täiskasvanud LEGO-harrastajate klubi EstLUG. Pilk peale: *mm.ee*

18.10.

FAIRY TALE ARCH

Mõnes teises kontekstis Valge Tüdrukuna tuntud Elina Masingu lavastus „Fairy Tale Arch" esietendub Kanuti Gildi SAALis 18. oktoobril. Lavastus läheneb uue sajandi inforuumile ning kõneleb samasusest ning muutumise tähistamisest. „Arhivaalide mõttes on konkreetsed etapid ülimalt olulised. Noorus on kohustus muutuda, selle tähistamine – töö…" Laval Kärt Koppel, Jaan Hellermann ning Elina Masing ise. Info: *saal.ee*

Florian Wahl, Kärt Koppel, Elina Masing. Foto: Tristan Czar Aasmäe

19.10.

TARTU TEATRIELU VESTLUSSARI

Sügishooajast alustas Teatriteaduse Üliõpilaste Loož koostöös Tartu Uue Teatriga kord kuus toimuva vestlusõhtute sarjaga, mis uurib eri teatriteoreetikute ja -praktikute kaasabiga seda, mis on Tartu teatrielus 30 aasta jooksul toimunud. Järgmisel kohtumisel 19. oktoobril kell 19 võetakse Tartu Uue Teatri prooviruumis luubi alla Mati Undi ja Vanemuise küsimus. Vestlevad Hannes Kaljujärv ja Sven Karja. Vaata: *uusteater.ee*

23.–29.10.

AFEKTID JA REFLEKSIOONID

Rahvusvaheline nüüdismuusika festival AFEKT võõrustab 23.–29. oktoobrini Tallinnas ja Tartus maailma nüüdismuusika tippklassi kuuluvaid heliloojaid ja interpreete. Muu hulgas soovitame festivali Tallinna avakontserti „Viis refleksiooni", mis keskendub üksnes naisheliloojatele, kelle loomingut esitab Ensemble Musikfabrik. Lõpukontsert „Neli afekti" toimub aga 29. oktoobril Estonia kontserdisaalis ning ERSO esituses tulevad Eestis esmaettekandmisele nelja eriilmelise ja originaalse looja muusikalised maailmad. Orkestrit dirigeerib Euroopa nüüdismuusikalavade üks nõutuim staar helilooja Enno Poppe. Info: *festivalafekt.ee*

27.–30.10.

VALGUS TARTUS

Tänavu 27.–30. oktoobril toimuv TAVA ehk Tartu Valgus on terviklik rahvusvaheline valdkondi ühendav valgus- ja valgustuskunstifestival. TAVA põhiprogrammi moodustavad töötoad, linnaruumi installatsioonid, suurejooneline konverents (sel aastal koostöös rahvusvahelise linnaruumivalgustuse võrgustiku LUCIga), valgusmess ja sisenäitused. Põhiprogrammi ümbritsevaist eel- ja järelsündmustest saab aga osa pea kuu aja jooksul. Uuri lähemalt: *tartuvalgus.ee*

TAVA 2018. Foto: Annika Haas

31.10.

KRIITIKASULED TERAVAKS

Juba kolmandat korda kuulutati avatuks noorte kirjandusajakirja Värske Rõhk noorte kriitikute konkurss! 31. oktoobrini oodatakse kuni 30-aastaste kirjandussõprade kriitilisi tekste mahus 6000–10 000 tähemärki. Arvustus peab olema kirjutatud 2020. või 2021. aastal eesti keeles ilmunud luule-, proosa- või tõlketeosest, kusjuures osaleda võib mitme arvustusega. Parimad kuulutatakse välja 4. novembril Tartus ning auhinnatud arvustused avaldatakse ka Värskes Rõhus. Konkursi auhinnafond on 600 €. Seira lähemalt: *va.ee*

OPEN CALL

SEIF JA AKNAD OOTAVAD

Kaasaegse ehte- ja sepakunsti kohalik näituseruum A-Galerii kuulutas välja avatud konkursi 2022. aasta näitustele A-Galerii SEIFIS ja AKENDEL. SEIF on A-Galerii näitusepind, mis keskendub professionaalsete ehtekunstnike ja seppade värske loomingu näitamisele. AKNAD on aga (mikro)näituste platvorm, mis võimaldab eksponeerida kaasaegset ehtekunsti kompaktses formaadis ning laiendada galerii näitusepinda avalikku linnaruumi. Konkurss on avatud 17. oktoobrini. Lisainfo: *agalerii.ee/opencall2022*

KUNST

ÜHELE VANA, TEISELE UUS

Uue Kunsti Muuseum tervitab Pärnus sügist juba üheksanda taaskasutusteemalise näitusega „ANNA UUS ELU" (kuraator Marie Virta). Mitmekesise väljapaneku peamine eesmärk on muuta inimeste mõtlemist taaskasutuse väärtustamise kaudu loodussõbralikumaks. Nii on näitusel esindatud materjalide nimekiri väga lai: katkised peeglid, jaanalinnumunad, vinüülplaadid, merest uhutud puit, vanad kunstiteosed, autoosad, vanapaber jne. Uuri lähemalt: *mona.ee*

DAMN.LOUD AGENCY
ESITLEB

DAMN.LOUD

3. OKTOOBER 2021
TWIN TRIBES *(US)*
SVETA BAAR

16. OKTOOBER 2021
SHE PAST AWAY *(TK)*
DEATHSOMNIA *(EE/UK)*
SVETA BAAR

23. OKTOOBER 2021
EFTERKLANG *(DK)*
KINO SÕPRUS

27. OKTOOBER 2021
JOZEF VAN WISSEM *(NL)*
NIGULISTE KIRIK

8. NOVEMBER 2021
MOLCHAT DOMA *(BY)*
HALL

11. NOVEMBER 2021
LEBANON HANOVER *(DE)*
SVETA BAAR

23. JAANUAR 2022
KATATONIA *(SE)* SÓLSTAFIR *(IS)*
HELITEHAS

31. JAANUAR 2022
NIGHT BEATS *(US)*
SVETA BAARR

PILETID MÜÜGIL: TICKETER.EE